

T A R T A L O M

▶ 3	JÁSZ ATTILA: (árnyék), (felújítás), (szabadság), (vég) (versek)
▶ 6	FEKETE VINCE Kizökkent idő (Advent, Három hegyvonulat, Visszazökkenő idő, Az árulásról) (versek)
▶ 9	MOLNÁR KRISZTINA RITA Levél egy fjord partjáról, Összeomlás (versek)
▶ 11	TÉREY JÁNOS Én voltam, de még nem derült ki (regényrészlet)
▶ 14	DARVASI FERENC „Az emberi természet megváltoztathatatlan” – Beszélgetés Térey Jánossal
▶ 22	KAKUK TAMÁS Másik álom / Borges, Széles margó / Thoreau, Csukott ajtók / Tranströmer, Mint a terhet / Kavafisz, Utolsó tenger / Benn (versek)
▶ 24	LAPIS JÓZSEF Kéreg, Kitin, Hínár, Semlyék, Rügy, Kóró (versek)
▶ 26	FERENCZ MÓNICA Hideg, Három hajnal, Vallani egy lapockáról (versek)
▶ 28	BECK TAMÁS Depresszió, Infrahang, Intercity-professzor (prózák)
▶ 31	ÁRMOS LÓRÁND Ami elől, Sirály, Marék zöld, Ilyenkor úgy tűnik (versek)
▶ 34	BORS ANNA Bezárva, Pohárnyi bor marad, Éjjel futottunk, Fesztivál (versek)
▶ 37	SZITA SZILVIA Részletek, Égigérő fű, Eső előtt (versek)
▶ 39	SCHREINER DÉNES Jánoska a tükör mélyén (elbeszélés)
▶ 43	TATÁR SÁNDOR Sorsom. Vajh ismer engem?, Ebgondolat (versek)
▶ 45	LÁRAI ESZTER Pillanatnyi barátság, Tűnődések, Halottmosdatás, Szemek (versek)
▶ 47	KULCSÁR ÁRPÁD totemek, anyám aki, Tudunk élni, (Zajszennyezett), alvó szem (versek)
▶ 50	SZAKÁCS ISTVÁN PÉTER Munkatársak (novella)

▶ 53	VÖRÖS ISTVÁN	
	Nyári reggel, Mi van?, Harmad-szonett	(versek)
▶ 55	KOVÁCS DOMINIK–KOVÁCS VIKTOR	
	A hatodik leány	(mese)
▶ 57	MÉSZÖLY ÁGNES	
	„Az olvasás és gondolkodás többnyire együtt jár”	
	– Páros interjú Finy Petrával és Berg Judittal az olvasástanításról (is)	
▶ 60	HEIZINGER ANITA	
	Szerintem legyen! – Dániel András: Szerintem mindenki legyen kufli!	(kritika)
MŰHELY		
▶ 63	PÉCSI GYÖRGYI	
	Teljes jogú civilként – Előretolt Helyőrség. Ezredévkönyv	(tanulmány)
▶ 67	MARKÓ BÉLA	
	A múlhatatlan pátosz – Fekete Vince válogatott verseiről	(tanulmány)
	*	
▶ 71	RÉVÉSZ EMESE	
	Bolondok hajóján? – Kortárs könyvillusztráció és kortárs bibliofilia	(tanulmány)
▶ 77	TUOK MARGIT	
	Szép könyvek a huszadik század elején Békéscsabáról	(tanulmány)
SZÍNHÁZ		
▶ 81	THOMAS MANN–ZALÁN TIBOR	
	Mario és A VARÁZSLÓ	(dráma)
FIGYELŐ		
▶ 103	KOLOZSI ORSOLYA	
	A magány változatai – Darvasi László: Isten. Haza. Csal.	(kritika)
▶ 105	BENCE ERIKA	
	Kievickélni vagy mocsárba fulladni – Sirbik Attila: St. Euphemia	(kritika)
▶ 108	MOLNÁR ZSÓFIA	
	Hal soksikú éneke – Láng Orsolya: Tejszobor	(kritika)
▶ 111	LÁNG ESZTER	
	Pompás paradicsom – Az Egy teremtés története. Nagy Zoltán beszélgetései	
	Géczi Jánossal; Nagy Zoltán: Dragói hajnalok Zalánna	(kritika)

(ÁRNYEK)

Magam mögött húzom
az árnyékomban, süllődök
az aszfalton, uolna sülhau-
mia kére, el ne ropjon

még idő előtt, el ne kárado-
jon a kezdés minő,ug,
ami ömleszt a lentit és a
fenti mlaiggal, amig, amig
csak lehet.

Jász Attila

(felújítás)

A ködpárás Szatledzs-völgyben, útban Kanam felé, bőrsákos tibeti kereskedők ősí útján, amerre a pashmina kecske szőrét szállítják, hogy kasmírkendőket készítsenek majd belőle, megrekedt az álmom egy ponton, épp Csoma házának felújításáról láttam egy portréfilmet előző este, nyilván onnan az álomtéma, ami akár a pasmina kecske szőre száll puhán az emlékszélben, gyomnövények tüskéin akadva fönn, hogy még finomabb lehessen, még drágább a belőle készülő szövet, aminek a tibeti–angol szótár megrendelését köszönhette Csoma, és neki a világ, hogy el is készült vele, lefordította, ahogy egykori lakóházának felújítása is befejeződött végre, ahogy az álmom nem tud véget érni, mint-hogy egy régóta tervezett, különös cél megvalósulhasson végre.

(szabadság)

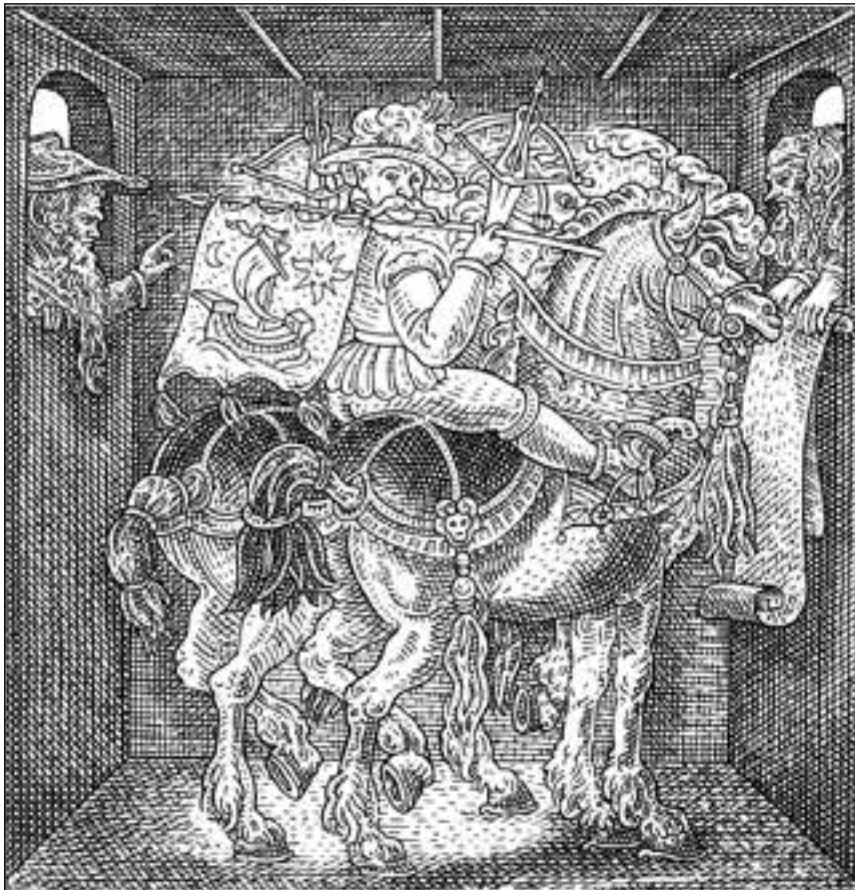
Egyre jobban élvezem a hegyi létet, ráérzek az ízeire is, a finomságokra, azt hiszem, és hogy melyek ezek?, leírva egészen banálisnak tűnik, a lassú és hosszú éjszakák a teraszon, az álmatlan reggelek koránkeléssel, az éjszakázás miatt átaludt reggelek, az időtlenség érzése, amit mindig is kerestem és vágytam, ahogy mindenre jut idő, de nem biztos, hogy megcsinálom, csak engedem, hadd menjen, szálljon el belőlem a szélben, aminek mennie kell, én, vagy aki azon túl van bennem, maradok, bár néha rám jön, és akkor füvet nyírok, takarítok, leslagozom a kerti bútorokat, kipucolom az akváriumot, és Tekit, a hatalmas ékszerteknőst leengedem a vizes kőre, élvezzi a tocsogást a teraszon, azt hiszem, aztán beviszem kiönteni az ecetes, koszos, algás vizet az akváriumból a vécébe, és mire kijövök, Teki sehol, hiába keresem a négy égtáj felé egyszerre, eltűnt a kertben, villámgyors egy teknős, ki gondolná, még a Kutya sem találja, mert nem akarja, hisz fél tőle, és egy egész napig keresem, a szomszédoknak is szólok, hátha, de közben nem tudom, szomorkodjak, hisz a fiam teknőse, és a párja már évekkkel ezelőtt elveszett, hasonló módon, vagy engedjem el magamban, hadd legyen szabad, ha már így alakult?

(vég)

Életem hajójának árbocára
kötöttem magam, magam
ellen védem, védeném ma-
gamtól, hiába, szitokszavak

hagyják el ajkam, és e szavak
szorítják testem az árbochoz,
olyan szorosan, kiserken a
vérem, csordogál el az élet

lassan belőlem, mire leszed-
nétek, már halott leszek, végre.

Orosz István illusztrációja Sebastian Brant *A bolondok hajója* című költeményéhez. (19. vers. Két úr szolgálatáról.)

Kizökkent idő

Advent

Ülnek a taxiban, és gurulnak végig a félig befagyott tó mellett, körben azokkal a sziporkázó, téli fényekkel, és megérkeznek a házuk elé, fizetnek, majd elgyalogolnak a szomszédos üzletbe néhány apróságot még megvásárolni, visszafelé jövet aztán otthagyják – a mobilőrök mellett, a kapun olyan magától értetődően és olyan lazán lépve be együtt, mintha a világ legtermészetesebb dolga volna – a lépcsőház előterében, egy bicikli kosarában, a kis szatyorban az üzletben vásárolt apróságokat, a vacsora kellékeit, és nekivágnak az éjszakának, csupán egy séta erejéig még, a tó partján csúszkálva, kézen fogva, mialatt valami szédületes körözésben forognak körülöttük, mintha csak körhintán ülnének, a fák, a fények, a nagyvárosi éjszaka villódzó fényei, az autók lámpái, majd a hidegtől és a boldogságtól kipirultan leintenek az út szélén, szinte egy óra sétálás után megint egy taxit, percekben belül bekanyarodnak az utcába, ahol vár rájuk már az a lakás, és az a bicikli, a kosarában az ott hagyott dolgaikkal...

És vár rájuk, és előttük van még az egész éjszaka, valami erőssel, palack vörösborral, és gyertyafénnyel, adventi, pislákoló fényességgel, kintről, a nappali ablakán jobbról és balról beszüremkedő sárgás lámpafényekkel, és az egyik percről a másikra elővarázsolt vacsorával abban a szinte végtelenített, összehangolt pillanatban, amikor azt érzi, hogy nekik valahol, valamikor, talán egy másik életükben találkozniuk még megadatott, két emberi test, két didergő lélek, adventi várakozás, új évezred, adventi fények...

Három hegyvonulat

A meteorológiai állomáson, majd kétezer méterrel a tengerszint fölött, az épület tetején, a bádogtetőn állnak, az államzászlót csattogtatja a szél, körülöttük a Kárpátok vonulata, csúcsok, völgyek, medencék, s

jó messzire tőlük kivehető a vidék egyik Nagy nevű hegycsúcsa is a nyári délutánban. Itt fut össze a háromféle hegyvonulat, mutat a távolba, közülük az egyiknek a neve magyar. Egy meteorológus cigarettázik

az épület előtt, amikor lemennek, és hátrasétálnak a dús áfonya-szőnyegekhez, a mármorkás és a tűzges részhez. Fémtáblára írt, lekopott ákombákom betűk jelzik, hogy

gyalog a hegyéleken körülbelül négy-öt órára lehetnek attól a helytől, ami már az övék. Kisebb tábla az ösvény felé mutat, a kúthoz. Friss, erdei víz. Harapni lehet a levegőt.

Visszazökkenő idő

Megnézni mindent, hogy rendben hagytak-e maguk után. Visszamenni a szobákba, ahol együtt voltak, benézni a fürdőbe, a konyhába, a kazánházban lekapcsolni a bojler, szétnézni a nappaliban is, majd bezárni az ajtókat, leadni

a kulcsot a szomszédban, úgy, ahogy megbeszélték, az autók mellől még visszapillantani a házra, az udvarra, a ház mögötti filagóriában a gazda leleményére, büszkeségére, az óriási asztalra, vagy ahogy elnevezték: a „fapinára”,

kiengedni előbb őt a kapun, amely úgy nézett ki, mintha a Flinstone családból pottyant volna ide, egymás után lassan kigördülni, becsukni maguk után, rákattintani a zárat, lassan

elindulni egymás mögött a dűlőúton, a porban, látni őt a kanyarokban, lefelé a hegyről, utolérni, elmaradni, megint utolérni, aztán a völgyben elmaradni végleg.

Az árulásról

Látta, amint beléptek annak a háznak a kapuján, ahogy megváltozik az arca az udvarba érve, ahogy hamvas színű, fakó arc lesz abból az arcból semmi perc alatt, érezte a zavarát, érezte, hogy nincs most a saját vizein, nincs elemében, látta, ahogy tanácstalanul letép két málnaszemet, egy harmadikat pedig az ő szájába dug, aztán a kertben egy-két epret is leszakít, ajkai közé

csippenti azokat is, és már fordul is, szinte menekül, ki, el onnan, szinte fut, úgy siet ki a kapun, ki az udvarról, abból az életből, s nagy gázt ad, és elrobog visszafelé hirtelen, és akkor egyedül marad, egyedül most már a gyümölcsfákkal, a gondolataival, cipőí nyomával a puha földben, egyedül a hirtelen rászakadó csendben, becsukja

a kaput maga mögött, hátát nekiveti a hűvös deszkának, fülében az elszáguldó motor zaja zúg, végignéz az udvaron, nézi a fákat, a gyepet, a virágokat, majd lassan hátrasétál, lefőz egy jó erős kávé, és bevonul a csészével a szobájába, majd végignyúlik hosszan az ágyon, nagy kétségbeeséssel a lelkében, és a szokásos érzéssel, már ki se mondja, mert kinek is, és vajon – az ég szerelmére – hát vajon minek?

Levél egy fjord partjáról

Tudod, legszívesebben felgyújtánám.
Nem, nem indulatból

(biztos hallod, a hangom is nyugodt,
egészen megnyugodtam,
valahogy messze lettem,
mondjuk Finnországban vagy Norvégiában
egy fjord partjáról nézem az eseményeket,
ott hűvösebb van,
lehűl a szív is,
lassabban, békésebben dobog –
elkerülnek a pánikrohamok,
figyelem az élém hulló fekete madártoll lassú röptét)

Szóval arra gondolok,
egyszerűbb lenne tűzre rakni az egészséget,
mert rendbe nincs erőm.
Pakolni a felgyúlt limlomot
(majdnem felgyúlt-at írtam),
válogatni, mi kell, mi nem.
Annyi fölösleges dolgot halmoztunk ide,
ki győzi darabonként átnézni,
aztán a maradékhoz hívni szerelőt, festőt, gázost

(tényleg, már-már mulatságos ez a költőietlen
vissza-visszatérő metaforikus elem, hogy a kazán rossz,
de mégis vicces, hogy a világ legalacsonyabb gázszámláját kaptuk,
mert már az őrláng sem ég,
hideg vízben fürdünk,
mintha patakban,
még jó, hogy itt a nyár)

a kerthez is csak pillanatokra támad fel a kedvem
– múltkor találtam tíz szem számócát,
megmetszettem a fehér rózsát, és egy cserépbe
két tő paradicsomot ültettem –,
aztán elfogy az erőm,
mert nincs egyetlen szeglet sem,
ahol ne kéne valamit tenni,

vágni, nyesni, súrolni, sikálni,
 ki győzi, jaj, hát ki győzi
 erővel, hittel, hogy lehet valahogy így is élni

Vagy veszek egy kék gyertyát, bordó petúniát,
 csokor petrezselymet, dobozka áfonyát.
 A hit szétszóródott morzsái,
 illatos, színes jelek,
 arról, hogy – úgy tűnik – élni morzsán is lehet,
 vagy éldegélni legalább
 kormos falak, romok között.
 Mint kiégett városban. Ostrom vagy tűz után.

Összeomlás

Már nem is egészek törnek.
 Csak a részek atomokra.
 Nem hiszek a szerelemben.
 Varjak ülnek a romokra.
 Semmi nem maradt nyüvetlen.
 Csak a szíven ülő árnyék.
 Nincs körvonala a körnek.
 Haj, hiába minden szándék.
 Bárhol járnék, csak így járnék.

Kiszakadtak a gyökerek.
 Morzsa, mozaik és szilánk.
 Nyirkos kövek talpam alatt.
 Dohot lehel minden vitánk.
 Vadszőlő futja a falat.
 Szürkevörös ölelésben
 ölelkezik, aki szeret.
 De csak lázas. Vagyis beteg.
 Mint a lázmérő, törékeny.
 Moha nő a ház tövében.

*

Beteg fiam meggyógyuljon.
 András juhász feltámadjon.
 Ami eltört, forrjon össze.
 Ami rossz volt, mind mögöttem.
 Életemnek árnyékában,
 Mindenszenteknek havában
 negyvenhetedik évemben,
 imádkozva könyörgésben
 az Uristent igen kértem.

Én voltam, de még nem derült ki*

Marie-Claire: Elterjedt a hír, hogy egy zombi-apokalipszisben forgatsz a nyáron. Mesélnél arról, hogyan jött ez? Nem lesz ez túl éles váltás a *Hamlet* meg a *Saul fia* után?

Alex: Lehet, hogy az lesz. De hiszek benne. Én azt tartom Borombovics legzseniálisabb ötletének, hogy pont ezek a ma már nem létező falvak jutottak eszébe, amiket kipusztított a török. Hogy a föl-égetett falvak lakossága térjen vissza a medencébe, és keresse meg a régi helyét... Mindenki ismeri ezt a vidéket. Ide kirándulni és borozni járunk. Pedig van egy múltja is. Amiről nem beszélnek.

Marie-Claire: Ugyanúgy lépsz színpadra ezután is, mint azelőtt?

Alex: Igen, hiszem és vallom, hogy ugyanúgy. De tudnunk kell, hogy ebben az országban csakis az kell, ami rikító. A népszerűségért rikítanod kell. Valaminek errefelé kötelező nagyon valamilyennek lennie. Vagy elemien brutálisnak, vagy meghökkentően mélynek, vagy nagyon popnak. A *Káli holtak* ilyen lesz, egyszerre brutális és pop. Viszont ha nem túlzol, ha nincs például elrajzoltan parodisztikus iránya a munkádnak, arra már nem úgy reagálnak az emberek. Számomra mostantól épp az érdekes, ami nem nagyon durván valamilyen. Nem az árnyalatok, a finom rezdülések felé megyünk. Mindez hamarosan le fog tisztulni. Fogalmam sincs, hogyan. De kívárom. (*Egy interjúból*)

Próbáról jövök, mérsékelten lealázva és hullafáradtan. Én vagyok Karl Moor a *Haramiákból*. A jelenet végén mint a fiatakorú bűnözők vezére kell egy apró monológot előadnom, kicsit csalódottan. Gróf István rendez. Nem szeretjük, ha az igazgató rendez, ennél csak az rosszabb, ha játszik. Mármint ha a saját színházában játszik. Nem azért, mert nem jó színész – nagyon jó színész –, hanem mert olyankor nem látja magát kívülről. Magát, és az előadást sem. Ahogyan én sem magunkat a körítéstől.

Na, szóval én megpróbáltam úgy mozogni, úgy viselkedni, mint a fiatakorú bűnözők energikus vezetője. Éppen egy falon kellett fölmásznom. Gróf igazán nem finnyás, előtte megint fölment rajta ő is, előjátszott nekem, és csak fél pillanatra csúszott meg a keze egy vaskampón.

Szóval kúsztam, kúsztam csak fölfelé, és a lámpák felé emelt arccal daráltam a bűnbánó szövegemet: „Ne is figyelj oda rájuk, égi bosszúálló!... Én nem tehetek róla! Ahogy te sem tehetsz róla, hogy a pestis, az éhezés meg az árvíz nemcsak a gonoszat falja föl, hanem az igazat is, ez már csak ilyen! Ki parancsolhat a lángcsóvának, hogy miután kifüstölte a darázsfészket, ne pusztítsa el a termést is?... Istenem, ez a gyermekgyilkolás... Asszonygyilkolás... és még beteggyilkolás is! Hogy szégyellem magam helyettük. Legszebb munkámat mérgezik meg... Íme, itt áll a kölyök, öröslök az arca a szégyentől az Ég szeme előtt. A kölyök, aki Jupiter bunkójával játszva pigmeusokat pusztított, amikor titánokat indult szétmárcangolni... Na, menj, na, szűnj már meg! Nem vagy alkalmas rá, hogy a legmagasabb bosszúállás kardját forgasd, hogyha kidőltél az első menetben... Lemondok pimasz tervemről, és a föld szakadékába rejtőzöm, ahol nem süt szégyenemre a nap, mert még az is elborzad tőlem.”

Végre följutottam a díszletbeli acélkarzatra. A példány szerint utána el akarok menekülni. Menekültem is, ahogy kell. De Gróf nem hagyta.

„Állj. Elképesztő halvány voltál, Alex, bocs. Ne illusztráld, ne játssz el, hanem legyél TE a fiatal bandafőnök!”, dörmögte. Rámenős ember, valósággal megszállja a másik életét. Éjjel egykor is az alakításommal kapcsolatban szokott hívni, amit eleinte megtisztelőnek vettem, most már csak simán idegesít.

* Részlet a *Káli holtak* címmel készülő regényből

Néztem rá elkerekedő szemmel, némán.

„Te vagy a karizmatikus bossz, és most jössz rá, hogy szégyelled a társaidat. Az előbb mondtad, legközelebb szétcsapok köztetek, és rettenetes szemlét fogok tartani. Mondd, hol ennek a dühnek a nyoma az arcodon? Hogyan tükröződik ez a te viselkedésedben?”

„Értem, István – hebegtem megsemmisülve. – Teljesen igazad van. Meglesz.”

Ismer mindent, a lelkeimtől a zsinórpaddlásról lógó szuffitáig. Rendezőként voltak bukásai. Csak hát múlt ősz óta igazgató is, és meg kell töltenie a nézőteret, ha törik, ha szakad. Aki megszokta fiatalokorában, hogy fényévekben, éónokban, kozmikus és nem kormányzati ciklusokban gondolkodik, mint egy harmatos isten, annak nehéz átállnia a száraz ügymenetre, napjában kétszázszor aláírni, önkormányzati biztosokkal tárgyalni, saját művészeinek lelki gondozója lenni, és így tovább.

„Alex, emlékszel, mit mondtam a rendelkezőpróbán. Add oda magad. És akkor lesz kisugárzásod is. Le-gyél job-ban ben-ne”, kacsintott még utánam Gróf, szótagolva beszélt hozzám, lassan. Úgy éreztem, mindjárt összezuhanok.

És az még hagyján, hogy Tabáni előtt oszt ki, mert Tabáni mindig szolidáris volt velem; igaz, neki Gróf mindig alátesz, őt egyfolytában hálás szerepekkel kényezteti (most például ő alakítja a ronda, gonosz, de izgalmas Franzot). Az a durva, hogy Lívia füle hallatára beszél így velem, aki viszont a hamvas Amáliát játssza az előadásban. Eszelősen, mert tőle meg ezt kéri Gróf.

„Lívia, ne vigyorgjál rajtam”, súgtam oda neki.

„Van időnk novemberig”, vigyorgott.

„Mondom, hogy ne vigyorgj.”

Kimenekültem.

Líviának virult a feje, próba után biztos szerelmeskedni megy. Van egy nálánál is fiatalabb egyetemista barátja. Hiába, ugyanolyan fölényes velem, mint azelőtt, amikor még osztálytársak voltunk. Maradandóan hidegnek találom ezt a nőt. Amikor először lefeküdtünk, hagyta magát, és nem nagyon csinált semmit. Elképesztő alakja van. Mindene csak egy kicsit szabálytalan. Csak egy kicsit görbe a lába, csak egy kicsit széles a füle karimája, és csak egy kicsit keskeny a szája. Összességében mégis izgató. Érinteni sem lehet akárhogyan és akárhol. A teste messzemenően passzív. A lelkét még nem tudom eléggé. Viszont a karrierje vagy két éve gyönyörűen indult. Gond nélkül söpört be minden díjat a POSZT-on a nagy debütalakításával *A tavasz ébredésében*, nemcsak érmekeket meg okleveleket zsákolva, hanem rögtön féltucat szerepajánlatot kapva, főszerepeket is.

„Magának a filmnél volna a helye”, méregette a kormányzati főproducer a gálaesten.

Biztos is. A nagy embert azóta igazolta az élet.

Régóta érdekel, hogy bizonyos rendezők miért találják ki a színész számára mindig ugyanazt? Például ezt az értelmetlen tornáztatást. Van egy állvány, egy karzat, egy létra, valami nyomorító, lehetetlen alakzat, szövevényes tákolmány, amire fölmászatják a színészt. Természetesen Gróf is. Közönséges halandó számára minimum életveszélyes feladat volna. De te legyél akrobata. Teneked muszáj megcsinálnod. És közben lehetőleg egyfolytában beszélj is.

Isteni októberünk van.

Sétálóutca, nincs természet a lábam alatt, mint egész nyáron, ezt még szokni kell. Egy lány nagyon mosolyog, odaköszönök neki, de fogalmam sincs, ki az. Különösen télen zavar, hogy időnként vadidegen férfiak köszönnek rám az Andrassy úton, akiket képtelen vagyok azonosítani napszemüvegben vagy a sapka alatt.

Hopp, ez Bókay. De milyen nyúzottan. Nem is ő, csak hasonlít. Bocs, de mégis ő! Egy Bókay-hasonmásról most derül ki, hogy ő maga Bókay, a neves futballedző (Úristen, tényleg hogy megöregedett!), ővele picit elbeszélgetünk.

Miután annyiszor szóltak rám azok közül, akikkel együtt bulizom, hogy nem ismerem meg őket fényes nappal az utcán, azt az új stratégiát találtam ki, hogy mindenkinek köszönök. Mindenkinek előre, ismerősöknek és ismerősnek tetsző fazonoknak (de őt is honnan ismerem?). Az a vicc, hogy nem mindenki köszön vissza. Közszereplő vagyok, engem jóval többen látnak, mint ahány embert én látok; és akit gyakran benne van a tévében, az kicsit olyan, mint a szomszédod vagy a családtagod. És ugye, hogy paraszt, ha nem köszön neked vissza?

Bár néha én is elbizonytalanodom.

Szombat délután a villamoson pont szemben velem ült le Tikász tanár úr. Osztályfőnököm a színművészeti egyetemről. Hatvanas, szőke férfi, újságba temetkezett. Nem a telefonját pörgeti, vén csont, ő az egyetlen, aki még papíralapon létezik. Először nem mertem, de leginkább nem akartam megszólítani (egyáltalán biztos, hogy ő az?). Sőt, amikor észbe kaptam, hogy ő az, úgy pattantam föl, mint akit áram ütött. Ú, basszus, gondoltam, annyira nincs kedvem arról referálni, hogy érzem magam a Füst Milán Színházban, most, hogy már a második évadot töltöm ott. Elégedett vagyok-e a kapott szerepekkel? Adtam-e már vissza szerepet, vagy ahhoz azért még kis halnak számítok? Mi a véleményem az őszi bemutatóinkról, a kormányról, satöbbi... És, ez a, khm, ez a véres tévésorozat, a *Káli holtak*, amiben főszerepet játszom, ez pontosan micsoda is?! WTF, szinte hallok minden kérdést az ő hangján.

Éppen a Margit-szigeti megállóban álltunk. Menekültem, és azt gondoltam, majd jól kiszellőztem a fejemet. Mérsékelt iszony (undor azért nem...) és egyedüllétre vágyódás keveredett a szívemben. Tikász talán nem vett észre.

Azért biztos távolságból, lopva visszanéztem. Sajnos láttam, ahogy a tanár úr kinyúlt nyakkal les utánam, és mozog a szája. Ismerősnek talált, de talán nem volt ideje beazonosítani, ebben bíztam. Lesuntam a fejem, leléptem a villamosról a Szigetnél, és a következő villamossal folytattam az utat.

Arra jutottam: az a legjobb, ha sosem beszélek többé erről az esetről. Utólag egyikünk sem lesz biztos benne, hogy az történt, ami. Ha kérdezi, simán letagadom. De én mégis egész estig izgattam magam, hogy mi lesz majd, ha legközelebb találkozunk, ha megnéz a premieremen Karl Moorként.

Mi a faszom az, hogy „haramiák”? Nincs is ilyen szó. Nem kéne újrafordítani a címét is? Mondjuk, értelemszerűen, rablókra vagy bűnözőkre? De az is igaz, hogy akkor meg tele lenne trendi jópofáskodással. Biztos is.

Á, nem lesz semmi Tikással. Még csak egy fájdalmas fintor vagy huncut összekacsintás sem. „Én tudom ám, hogy elbújtál előlem!” Semmi se lesz.

Nem én bénáztam, nem én futamodtam meg, nem-nem!

Vagyis hát jó, én voltam. De még nem derült ki.

„Az emberi természet megváltoztathatatlan”

Beszélgetés Térey Jánossal

– Külföldi helyszínekkel, Izlanddal és a szicíliai Cataniával (a „lepusztult, fáradt képű, tengerparti Miskolc”-cal, ahogy egyik szereplőd, Szemerédy Alma mondja) indítod A Legkisebb Jégkorszakot. Egy helyen azt nyilatkoztad, hogy az új verses regényed alapjai egy izlandi utad során rajzolódtak ki előtted. Milyen céllal jártál ott, és mi fogott meg benne annyira?

– Nászútra mentünk oda Artemisszel. [Harmath Artemisz irodalomtörténész – D. F.] Megismerkedésünk óta tudtuk, hogy Izlandot egyszer látnunk kell. Mindkettőnket megfogott az a zord, kopár mivoltában is vonzó, roppant színpadias látvány, ami akkor fogad, amikor elindulsz a busszal befelé a reptérről. Mohalepte lávamező. Fák sehol. Nem sokkal később ugrott be, hogy ha továbbírnám a Protokollt, hősiemet biztosan elhoznám ide is.

– A Protokoll kapcsán készített beszélgetésünk [„Ott kell lennünk a terepen” = Kortárs 2011/4] során azt állítottad, hogy „olyan városról nem akartam beszélni, amelyik pokoli izgalmas ugyan, de jómagam nem fordultam meg ott; hiszen akkor ritkán eleven, bajosan átadható az élmény.” Továbbra is tartod, hogy csak olyan helyszínről írsz, ahol már jártál?

– Nem veszem ezt olyan hű, de nagyon szigorúan. A Jégkorszakban sok olyan épület szerepel, amelyeknek a belsejében sohasem jártam. Ilyen például a kormányrezidencia és a svábhegyi szanatórium, amelyeknél egyrészt a fantáziámra hagyatkoztam, másrészt persze kutattam a múltjukat.

– A legutóbbi verses regényed írásának a kezdetekor mekkora segítséget jelentett neked, hogy korábban dolgoztál már ebben a műfajban?

– Hatalmasat, tekintve, hogy a hősöket ismertem már, évekig velük feküdtem és velük keltem. Nem mindegyikük lett a barátom, de pont elég jól ismerem őket, vagy a „valóságos” előképeiket. Érdekes, hogy teljesen másképp változnak, fejlődnek és romlanak az életben, mint ahogyan a könyveimben.

– Ezek szerint a hőseid, akiknek egy része már ott volt az Asztalizenében, Protokollban és az Átkelés Budapestében is, részben a valóságból lopott figurák?

– Ha őszinte akarok lenni, akkor az egykori étteremtulajdonos Győző „az életben” filmrendező, az operaénekesnő Delfin pedig színésznő. Természetesen nem egy az egyben képezik le a hőseim ezeket a személyeket, inkább egy-egy karakteres vonást használtam fel az életből, inspiráltak ezek az emberek. Mátrai Ágostonom például nem volt, őt nagyon sok elemből kellett összeállítanom. Egyet tudtam: Fekete Ernő a Katonából el tudná játszani színpadon. Találkoztunk egyszer a Parlamentben és egyszer a reptéren is, tehát két úgymond „diplomatahelyszínen”. Láttam őt Ivanovnak és láttam Alceste-nek; láttam őt öltönyben, nyakkendőben, elhittem, hogy ő lehet Mátrai Ágoston – annak ellenére, hogy az életben abszolút nem olyan ember, mint Mátrai.

– Amikor az Olvasás Éjszakáján mutattátok be a Libri Könyvpalotában Bazsányi Sándorral a Jégkorszakot, és az est előtt beszélgettünk, megemlítetted, félig viccelődve, hogy ha a műfajról kell beszélni, a

verses szót csak nagyon halkán ejted ki, a hangsúly a regényen van. Ennyire rossz lenne a helyzet? A verses művek ennyire eladhatatlanok?

– Dehogy. Tizenöt éve is büszkén használtam a *Paulus*ra a verses regény műfajmegjelölést, most is. Ám ha a piacra kérdezel, nézzünk csak szét! Nemcsak a kapcsolati tőke, az öndizájn, az önreprezentáció, hanem a politika is hozzátartozik egy könyv, szerző brandjéhez a kiadók, szerkesztők, irodalmi szervezetek marketingje mellett. Ebben semmi új nincs, de sosem volt még mindez ennyire látványos. A könyvszakmában közmondás, hogy a bemondott eladási példányszámnak mindig csak a felét hidd el. Tökéletesen egyetértek Orcsik Rolanddal, aki szerint „a kortárs magyar irodalomban kezd megszűnni a szakmai mérce, helyét átvette a hálózatelmélettel és irodalomszociológiai szempontok alapján értelmezhető értékrend... Az irodalmi teljesítmény másodlagossá vált. A fő kérdés: hogyan tudod eladni magad, hogyan tudnak eladni téged? A fogyasztói mentalitás hatja át az irodalmi diskurzust is.” Kapcsolati hálóra épít a jelen kormányzat is, a móríci *Rokonok* szervezettségével; s pluszban ideológiai lojalitást is vár a kultúra főszereplőitől. Ez nem az én világom, miközben a piaci realitásokkal naponta szembe kell nézmem nekem és a kiadómnak is.

– Azért vannak piaci értelemben is sikeres verses műveid, a *Paulus* és a *Jégkorszak*.

– A *Nibelung-lakópark* és az *Átkelés* két kiadásban jelent meg, a *Paulus* négyben, két kiadónál. A *Jégkorszak*ból most [a beszélgetés 2016. február 9-én készült – D. F.] készülünk a harmadik kiadásra. Fő, hogy a szakma karámjából törjön ki a könyv. És ez sikerült neki. Karácsonyi céges ajándék volt, politikusok vásárolták egymásnak világnézettől függetlenül. Polgármesterek és képviselők kezében látták, ami nem szokott előfordulni verseskönyvekkel.

– Politikusi körökből kaptál valamilyen visszajelzést?

– Levelet kaptam egy helyettes államtitkártól, ami természetesen jólesett, mint ahogy a szomszéd néni vagy az úszómester szava is jóleső.

– Ha már a visszajelzéseknél tartunk: a könyvet ért dicséreték közül mi esett számodra a legjobban?

– Földényi F. László írása a Magyar Narancsban, ami az első kritikák közt jelent meg, és a legértékesebbek, legempathikusabbak közé tartozik, igazán szívemből szólt. [Földényi írása a Narancs 2015/43-as számában jött le, és ezzel a mondattal zárult: „Jelentős mű született” – D. F.] Azt hiszem, a *Jégkorszak* jó értelemben véve megosztó könyv. Aki szereti, napokig tartó intenzív örömről számol be.

– Könyved kezdetén 2019-et írunk, és klímaváltozás köszönt be. A klímaváltozással kapcsolatban is az érdekel, mint, mondjuk, a lebombázott Drezdával kapcsolatban? Tehát az, ahogy a szépség és a pusztulás összefügg? A könyv eleji, Puskitól vett mottóban mindenesetre ez szerepel: „Minden, mi életére tör / A halandónak, kész gyönyör, / És pont ez a kimondhatatlan / Kéj – az öröklét záloga”...

– Nem a pusztulás érdekel, hanem az ember a változásban. Épp az imént olvastam tök véletlenül egy Scorpions-interjúban (!), hogy „mikor ilyen problémák [politikai, társadalmi változások – D. F.] voltak a világban, mi azt első kézből tapasztalhattuk. Nem az újságokban olvastuk, közvetlenül éreztük, ahogy változnak a dolgok.” Én is erre voltam kíváncsi: milyen közvetlenül érezkelni, a hősök bőrén bemutatni azt, amikor ezek a mélyre ható változások zajlanak. Nem akarok rosszat az emberiségnek és magamnak sem, de szeretném tudni, hogy másfajta fénytörésben hogyan viselkednének a karaktereim.

– Amikor elszabadul könyvedben a havazás, nincs áram, nincs internet, üresek a szupermarketek, bezárnak a közösségi helyek, és még hosszan sorolhatnám a következményeket... Sebezhetőbbnek érzed a mai civilizációt a korábbiaknál?

– Ha elmélyülten figyelek a létezésre, akkor azt tapasztalod, hogy minden elemében fenyegetik a bolygót a külső tényezők. De amióta megjelent a Földön és a természetbe vettett az ember, azóta kiszolgáltatott. És csak látszólag biztosította be magát elektromossággal, olajvezetékekkel, csúcstechnikával, védművekkel, óvintézkedésekkel, kő- és betonépítményekkel. A ma emberének kiszolgáltatottsága talán szembetűnőbb, mert összkomfortból hullhat a semmibe, de az ősember meg vagy behúzódtott a barlangjába, és túlélte a veszélyeket, vagy otthagya a fogát. Csak a keretek és a klisék változtak. Amikor a *Jégkorszak*ban bekövetkezik az áramszünet, Győzőnél összebújnak a fiatalok, a középkorúak pedig nosztalgiáznak. Győző elmeséli, hogyan is volt az a híres 1987-es tél, ami egyéb-

ként nekem is alapélményem. Annak a télnek a nosztalgiája hívta elő ezt a könyvet. A vulkánok kapcsán pedig az érdekelt, hogyan állhatna elő egy olyan helyzet, mint a mi gyerekkorunkban, amikor egy-két hónapra át félméteres hóban gázoltunk.

– *Európa sok ponton úgy jelenik meg a könyvben, mint egy „túlérett és túl kényelmes civilizáció”, ami a végnapjait éli, például kulturális értelemben is. Ahogy a narrátor mondja, „Európa tegnapi szíve: halott”. Kontinensünk tényleg túlélte volna önmagát?*

– Igaza van azoknak, akik azt mondják, hogy ezek a sokszor bírált, Spengler által rég eltemetett nyugati demokráciák simán túléltek minden diktatórikus rendszert, autoriter berendezkedést. Ezek a száz éve ugyanúgy lesajnált demokráciák vészelték át Hitlert, Sztálint, és tartották egyben Európát. Én nem temetem a demokráciát, nem is tudok jobbat helyette. Mindössze annyit állítanék, hogy a radikális újdonságok kora a művészetben majdhogynem véget ért. De ebben az állításban a *majdhogynem* szónak is jelentősége van. A képzőművészet például hosszú évek óta nem hozott számomra komoly meglepetést sem Magyarországon, sem Európában. Pedig az átlagszínvonala jó.

– *Ez csak Magyarországra és Európára, vagy az egész világra igaz?*

– Eljutna hozzánk, ha valami fontos történe másból. Egyik kedvenc példám, ami a *Jégkorszakban* is szóba kerül: a francia költészet száz éve még az egyik legtermékenyebb szellemi hatást jelentette. Kiszámíthatatlanul, beláthatatlanul erős befolyással volt a barokk költészettől a szürrealizmusig a magyar költészetre. De mi van most odaát? Nihil. Szenvelgő light líra. Vagy a fogalmi költészet sivataga. Kiváló műfordítóink a mai napig tolmácsolnak francia költőket, de körülbelül Somlyó György talált utoljára érdekességeket azon a tájékon, és annak is már 30 éve... A magyar irodalom szintén jó átlagot mutat föl akkor is, ha szenzációt valóban ritkán.

– *„Társadalmi jelenségeket / Csak társadalmi jelenségekkel / Lehet magyarázni”, hangzik el a durkheimi alaptétel könyvedben. Te mégis azt vizsgálod a Jégkorszakban, hogy ha a természet megváltozik, arra hogyan reagál a társadalom és az egyes ember. Jelenti-e ez azt, hogy akkor természeti jelenségek is lehetnek társadalmi változások mozgatórugói?*

– Valamelyest befolyásolhatja a természet a társadalmat, de az alaptermészetünk nagyon sok jegyében megváltoztathatatlan. Meggyőződésem, hogy az ember sok tekintetben nevelhetetlen. Könyveimben katasztrófa vagy háború idején a közösségek olykor megerősödnek. De valójában nincs mélyreható változás egy-egy természeti jelenség nyomán. Például Győzőék ugyan összejönnek, amikor nincs áram, de az elvált házasságok rendszeresen nem fognak összejárni, ha újra béke lesz meg nyugalom. De a már említett '87-es tél folyamán olyan közösségek képződtek egymással soha szóba nem álló szomszédokból, mint addig soha: kalákában összeálltak, fát aprítottak, utakat szerveztek távol lévő, nyitva tartó boltokba. Akkor, még pár évig, és soha többé.

– *A Jégkorszakban szociáldemokrata-jobbközép nagykoalíció vezeti Magyarországot. Amikor megalakítottad ezt a politikai berendezkedést, mennyire próbáltál a mostani valóságból kiindulva elképzelni egy lehetséges jövőt? Vagy teljesen sutba dobtad a realitásokat, és más mozgatórugója volt annak, hogy éppen ilyen hatalmi struktúrát teremtetted meg?*

– Három év nagy idő, és én annyi ideig írtam ezt a könyvet. Menet közben is sokféleképpen gondolkodtam arról, hogy milyen legyen az ábrázolt hatalom és ország. Egy alapvető vonást emelnék ki: a passzivitást. A magyar mentalitást az utóbbi években a passzivitás, a közöny, a bárgyú tompultság jellemzi. Elképesztő politikai megszorításokat képesek lenyelni a magyar emberek anélkül, hogy az utcán akár csak egyetlen tiltakozó transzparenst látnál. Ez egyébként éppen a napokban látszik megváltozni a közoktatást „szabályozó”, pedagógusokat sújtó rendelkezések miatt. Hosszú évek óta először mozdul meg az értelmiség is, pedig ha a kultúra helyzetére gondolunk, jó ideje a lehető legtapintatlanabb, legbrutálisabb változtatások sújtják a területet, aminek a helyén egy hűbéri rendszer épült ki. Pártlojalitáshoz kötni a művészi érvényesülést, ez merő abszurdum, ami a legrosszabb emlékeinket idézi – és még mindig nem ment ki senki az utcára emiatt. Mondhatnánk, hogy mit is lehetne elérni egyetlen magasba emelt zászlóval. Ám nagyon sok magasba emelt zászlóval igenis el lehet érni valamit. Amúgy nem vagyok jó, de a pár éve írt regényemben kétségtelenül adtak már „kölcsönbe” festményeket a Szépművészetiből.

– *Mennyire látod valószínűnek, hogy a következő kormány nagykoalíciós legyen?*
 – Semennyire. A nagykoalícióhoz fogadókész jobboldalra és működőképes, összetartó baloldalra volna szükség.

– *Több helyen is szóba került, hogy a miniszterelnököd neve talán nem véletlenül Radák, hiszen ha ezt az öt betűt fordítva olvassuk, egy ékezetnyi különbséggel éppen a Kádár név jön ki.*

– Ez a hasonlóság merő véletlen, én magam is rácsodálkoztam, amikor fölhívták rá a figyelmem.

– *Egy jövőben játszódó művet mennyiben más írói stratégia szerint írsz meg, mint egy múltban vagy jelenben játszódót?*

– A múlt kemény dió. Adott egy óriási téma: a II. világháború, és ezen belül Budapest ostroma a kitöréssel. Komoly stúdiumokat igényelne, hogy ezeket valaki valószerűen tudja megjeleníteni, mivel a terepet Ungváry Krisztián már levadászta. Történeti eszközökkel, de írói erényekkel is. Amikor a *Kazamatákat* írtuk Papp Andrással, voltak a kezemből nyomozati anyagok, vallomások és a helyszínelések dokumentumai, vérbíróági jegyzőkönyvek, amelyek a téren harcoló forradalmárokról hozott ítéleteket tartalmazták. A hiedelemmel ellentétben valóban voltak köztörvényes bűnözők, börtönviseltek is közöttük, és persze valódi hősök is. Ezeket a jegyzőkönyveket Eörsi László történésztől kaptam meg, aki mélyen megbízott bennem, amit utólag is köszönök neki. De erről írni akkor is irtózatosszerűség, ha áttelepelem a fikció birodalmába. Itt azért tények vannak, amelyekkel nem mindegy, hogyan sáfárok. Mi elég komoly elidegenítő effektekkel éltünk. Az én ötletem volt például, hogy egy valóságshow masinériája szerint működjön a *Kazamaták*: legyen kijelölés a Köztársaság téren; a bentiek és a kintiek legyenek olyanok, mint egy valóságshow résztvevői, illetve a közönségük. Megosztó ötlet volt, de a mai napig életképesnek tartom, annál is inkább, mert valóságshow-k máig vannak, '56-nak viszont fájdalmas módon nincs eleven emlékezete. A *Jégkorszak*ban ugyan feltűnik a II. világháború, de hogy még egyszer egy tisztán múlt időben játszódó művet írjak, arra mostanában nem érzem késznek magam. Túl csapongó vagyok hozzá. Túl költő.

– *És az nem érdekel, hogy a múltból úgy írj, hogy alapjaiban megváltoztass valamit a valós történetesen? Olyasmire gondolok, mint amivel például Tarantino él, aki a II. világháború menetét egy lényeges ponton átírja a Becstelen brigantykban.*

– A *Führer-nap* című Robert Harris-regény pedig Hitler győzelme után játszódik a '60-as években. Számítalan science fiction film alapja, amit említesz. A „mi lett volna, ha...” nagyon idegesítő, történelmietlen fölvetés. Én nem szeretem, bár sokszor eljátszom vele, hogy mi lett volna, ha nem bombáz-

zák porig Drezdát, és mi is ugyanúgy gyönyörködhetnénk benne, mint Prágában vagy Stockholmban. Egész kötetes vállalkozáshoz nekem az ilyesmi sovány ötlet. Végül is az egész mire fut ki? A könyvet befejezve ugyanúgy ki kell lépnem a valóságos utcára, és szembesülnöm azzal, hogy nem úgy történt. Akkor inkább a jövővel játszom el, azt csak sokára olvashatják a fejemre, hogy valami nem úgy történt, ahogy „megjósoltam”. Bár nálam a föld alá bővül a Szépművészeti, és nem bontják le a Pe-Csát.

– *A könyv végén sok mindenkinek köszönetet mondasz. Mindegyikük már kéziratban olvasta a művet?*

– Szerepelnek köztük olyanok, akikkel csak kávéztam, sétáltam vagy ültem valahol ebben az időszakban, és nagyon sokat jelentett a szellemi vagy a lelki támogatásuk. Van, aki viszont tényleg olvasta kéziratként az egészet. Például Dunker Zoltán meteorológus.

– *Artemisznek, a feleségednek ajánlottad a könyvet. Úgy tudom, a legelső olvasód ő szokott lenni.*

– Ágoston és Zsigmond fiunk is akkor született, amikor ezt a könyvet írtam, úgyhogy akadtak más édes teendőink a *Jégkorszak* mellett. Szeretnénk mindig egymás első olvasói lenni, és ez mostanában is megtörténik ideális esetben.

– *Mennyire van kész az a szöveg, amit első változatként lezársz? Azért is kérdezem ezt, mert én is olvashattam a kéziratot. Szerkesztőként sok kézirattal volt már dolgom, és ritka, hogy ennyire tiszta legyen már egy korai változat, mint a tiéd.*

– Általában óriásdosziékban dolgozom a gépemen. Ezek mindenféle ötletet tartalmaznak, bármi lehet belőlük. De ha átköltözik egy önálló fiókba a szöveg, onnantól igyekszem készre írni. Ha elküldöm valakinek, akkor már sohasem a vázlatot.

– *Olyan igazi nagy alkotói válságod nem volt eddig, ugye? Hogy, teszem azt, fél évig, egy évig nem írtál volna semmit.*

– Naponta vannak válságaim, de ezek mikroválságok, melyeknek az értelmén természetesen el szoktam gondolkodni. A *Paulust*, ezt a *Jégkorszak*hoz hasonlóan vastag könyvet fél év alatt írtam. Ez a rövid, de rendkívül intenzív menetelés kimerített, akkor úgy éreztem, hogy innen nincs tovább. Viszonylag hamar tovább tudtam lépni, de az első néhány hét a mámorító beteljesülés után az űrt hozta el. De ennek már több mint tizenöt éve. És egy másik esetre emlékszem még: A *Nibelung-lakópark* úgy háromnegyedes készültségi állapotban volt, amikor elfogyott a türelmem meg a lélegzetem is, és le kellett állnom egy fél nyárra. S ahogy mindig, egy nő mentett meg. Aki húsz-harminc könyvet megírt, az tudja, hogy néhány hónapos leállás, az semmiség.

– *A tavalyi év egyik legszebb borítója is a tiéd. Hogyan született meg?*

– Sóki Tamás MTI-fotója alapján készült, Kovács János tervezte. A fotót nagybátyám küldte karácsonyi üdvözlésként, a ködös Svábhegy látható rajta. Lementettem, mert tetszett.

– *Ez mikor volt?*

– Még a *Jégkorszak* előtt. Amikor pedig a kiadó megkérdezte tőlem, hogy van-e ötletem, mi szerepelhetne a borítón, továbbküldtem ezt a fotót, ami a kiadóban sikert aratott. Egyébként Kovács János nem létezik, a borítót tulajdonképpen mi terveztük néhányan. Egyszerű, hatásos borítót szerettünk volna, minden hangzatos effektus nélkül. Volt egyébként még két változat: az egyik a fogaskerekű haladt a méteres hófalak között, a másikon a szanatóriumot lehetett látni hóban. Mikor a három kép közül az nyert, a kiadóm egyik világhírű szerzője azt mondta: olyan, mint egy csipketerítő, sokkal radikálisabb illene a stílusomhoz. De akkorra már rögzült bennem ez a verzió.

– *Megszületett volna ez a Svábhegyet a centrumba állító könyv akkor is, ha időközben nem költöztél át Budára?*

– Ebben a formában biztos, hogy nem. De a szintén Budán, a Királyhágó téren játszódó *Asztalizenét* például még mint Pesten élő ember írtam. Az akkori barátnőmmel szombatoként ebédeltünk vagy vacsoráztunk Budán, és ez elegendő tapasztalat volt ahhoz a drámához. A Svábhegy később jött. Persze a kirándulóhelyeit már azelőtt is ismertem, hogy odaköltöztünk. Egyébként a ház, ahol most élünk, Krúdy idejében igazi svábhegyi vendéglő volt, Vendéglő a Zöld Vadászhoz – ennek a beépített

verandája a mi otthonunk. Az olyan bonyolultabb tételekhez, mint a Czillich–Zerkowitz-major vagy az Istenszeme-villa [más nevein: Haggenmacher-villa, Istenszeme vendégfogadó – D. F.], ahol annak idején Kossuth Lajos bujkált, tényleg svábhegyinek kell lenni.

– *Csaplár Vilmos mutatta meg a rejtettebb helyeket neked?*

– Részben. A könyvben is szereplő Szép Svájci Nő-villa az összeomlás szélén áll, a mennyezete rég beomlott, a lépcsői is leomlottak, néhány álló fal az egész – Csaplárrel sétáltunk föl egy dombtetőre, egészen pontosan a Csillagvölgyi út bejáratánál, és kizárásos alapon arra gondoltunk, hogy csak ez az épület lehet a nagyon híres Szép Svájci Nő. A bonyolult ingatlanviszonyok miatt magas a kallódó svábhegyi ingatlanok száma, közülük tartozik a szanatórium, több hajdani kórház, de magánházak, villák is. Ezek közül a lóvasút végállomása fog megmenekülni, helytörténeti gyűjtemény lesz. Egy megállóval arrébb van a hajdani 58-as villamos végállomása, régóta étterem, ahová nálam Mátrai és a felesége, Fruzsina megy karácsony délutánján forralt bort inni.

– *Mint egykori cívisvárosi, majd deklaráltan pesti (és nem budapesti), már teljesen otthon érzed magad a budai oldalon, a Svábhegyen és környékén?*

– Hamar otthon tudom érezni magam szinte bárhol. Egyedül az arab országokban érzem kicsit mindig partra vetett halnak magam, de korántsem az arabok miatt, hanem, mert arrafelé kevés a növény, és túl sok a homok.

– *A Jégkorszak egyik leglenyűgözőbb vonása a részletgazdagság, legyen szó akár ruhákról, étkezési protokollról, vulkánkitörésről. Ezek közül nyilván van olyan, amihez alaphoz nem értesz. Mit volt a legnehezebb számodra hitelesen megírni?*

– Soha nem síeltem, és soha nem vezettem autót.

– *És ezeknek hogyan mentél utána? Teszem azt, megkérdezted egy jogosítvánnyal rendelkező ismerőst az autóról?*

– Fölhívtam valakit, aki mesélt nekem a gyakorlati dolgokról. Általában nem szoktam figyelni a vezetés szertartására, inkább csak a tájra. De amikor abban az időben autóval utaztunk, jobban figyeltem. Pláne hóban.

– *Mátrait, Delfint, Győzőt, Almát, Kálmánt, tehát a visszatérő hőseidet először az Asztalizenében vetted be, melynek utószavában azt írtad, hogy „ezúttal egyedül a középosztálybeli értelmiség érdekel”. Ebben a tekintetben van nálad módosulás, A Legkisebb Jégkorszakban szélesebb a társadalmi paletta. Ott van például a hókotróvezető Franci, valamint az operakritikusból lecsúszott Henrik. Többször is tematizálsz magát a szegénységről való irodalmi beszéd problematikusságát. Láthatóan nagyon foglalkoztat téged, hogy a szegénységről hogy lehet a hamis együttérzéskeltést, a felesleges pátoszt, tulajdonképpen tehát a hazugságokat kerülve érvényesen beszélni.*

– A szegénységet, a nyomort, a traumát ábrázoló mai magyar irodalomnak van egy bizonyos stérberkedő, házi feladat-jellege. Mintha az értelmezői közösség elvárásai szerint kötelező volna a szegényekről írunk, meghasadó szívvel. Én a szépelgést nem, egyedül a szegényekért folytatott gyakorlati küzdelmet tiszteltem. Bartistól Dragománig sorolhatom a számomra riasztó példákat a „festett vérzésre”, az önsajnáltató diktatúraprózára, vagy a kéjgázra és a szentenciózus semmitmondásra. Viszont Szilasi Lászlónál és Tar Sándornál találok olyan megélt valóságot és olyan kimunkált ábrázolásmódot, amelyet érvényesnek gondolok. Tar valóságát, a debreceni külterületek világát magam is ismerem, bár fiatalon nem voltam kocsmákba becsábitható, kifejezetten taszított a késdobálók világa Debrecenben és mindenütt. Tarral egyetlenegyszer találkoztam. A Nappali Ház egyik év végi estjén fogtam vele kezét az akkor még Lőrinc pap téri Cirko-Gejzír moziban. Akkor még, naná, zárt térben is dohányoztunk. És ő megkínált a Multifilteréből. Olvastam őt rendszeresen. Világa, módszere nagyon távol áll mindattól, amit én írok, mégis erősen hatott rám. Szilasi munkája, *A harmadik híd* pozitív kivétel az újdonságok közül, mert szerzője egyrészt tudós környezetépítő, színes stilisztá, másrészt olyan valóságanyaggal dolgozik, amit kívülről-belülről ismer.

– *Nem véletlenül cseng össze A harmadik híddal könyved egyik passzusa, az író Kőnig és az egykori operakritikus párbeszéde: „»Szóval azt hitte, nemesít a kín?» / »Azt. Ami jó nagy hülyeség. Mert a nyomor, / Az nem jó semmire. « »Semmire? « »Ne vicceljen. / Nincs benne semmi irigylendő. / Sosem annak érdekes, aki benne rohad. / Nin-csen ben-ne sem-mi hasz-no-sít-ha-tó«.*

Annak idején, az Asztalízene megírásaikor volt-e már olyan terved, hogy az ottani szereplőket később is szerepeltetni fogod?

– Nem.

– *Íróilag könnyebbséget vagy nem kívánt kötöttséget jelentett, hogy a későbbi művekben ugyanazokat a szereplőket (is) mozgatód?*

– Egyértelmű könnyebbséget. És ha valami kortárs magyar témába kezdenék bele ismét, akkor velük néhány hossz előnyöm mindig lesz.

– *Sok év eltelik a szereplők életében az Asztalízenétől a Jégkorszakig. Jelentősen megváltoznak a szereplők, 2007-től 2020-ig ível a sorsuk.*

– Az Asztalízene hősei a harmincas éveik közepén járnak, a férfiak az élet császárai, a nők kíváncsiság és sugárzóan fiatalok, és még nem kerül nekik különösebb erőfeszítésbe, több óra sminkelésbe és szoláriumozásba, hogy csodásnak mutassák magukat. A Jégkorszakban Győző és Mátrai már elmúlt ötvenéves, Delfin negyven fölött van, de Alma is közelít a negyvenhez. Még mindenki egyben van, de már csak küzdelmek árán tudják magukat a külvilág felé jó fényben feltüntetni. Ezt a korosztályt ismerem a legjobban.

– *Élettörténetüket követve az emberi természet változásai, a sorsfordulatok érdekelték leginkább?*

– Hogy csak egy példát említsek: az Asztalízenében úgy tűnik, hogy Győző lebírhatatlan. Én viszont szeretném látni, milyen, amikor megbukik, és egyszer majd azt is, milyen, amikor még egyszer fölemelkedik a bukása után.

– *Győző aurás migrénnel küzd, időfolyosó nyílik előtte többször, és ilyenkor Svábhegy múltja pereg le a szeme előtt: a II. világháború egy ütközetét, vagy Rajk László vallatását látja. Az aurás migrénnek ez a válfaja létezik a valóságban? És miért tettél be egy ilyen problémával küzdő szereplőt a könyvedbe? Nyilván nemcsak annyit akartál elmondani vele, hogy a múlttal való szembenézést nem kellene megspórolnunk.*

– Nemrég olvastam egy riportot kómából visszatért emberekről: egy hároméves kislány rögtön elkezdett dohányozni, egy szintén hároméves, lengyel kislány pedig elkezdett folyékonyan beszélni németül, pedig azelőtt nem tudott azon a nyelven. Igaz, amíg ezek nem orvosi jelentésekkel igazolt példák, addig az ember kicsit kételkedik. Győző, mint a lelki sérült emberek általában, szuperképességekkel van megáldva: második látással, hatodik érzékkel, telepátiával. Múltba, jövőbe lát. Olykor megálmodja a közeli bűnelkövetők kilétét, és azt is, hol fognak ismét lesújtani. Persze soha nem találkoztam még hozzá fogható időutazóval. Csak migrénes emberekkel. Ha valami személyesről be tudok számolni, akkor az a fogékonyság: ha járok egy adott budapesti utcán, amelyiknek ismerem a történetét, akkor megmoccan előttem az egykori világ is. Különösen igaz ez a Svábhegyre, ahol ég és föld a különbség a régi és a mostani élet között. Egykor, amikor megszállták a szőlőművesek, volt valami tagadhatatlan hegyközség jellege, mint a Szent György-hegynek vagy Tokajnak. Ezt hajlamosak vagyunk eltúlozni, de az igazság az, hogy sohasem volt ez törőlmetszett borászfalu, még csak önálló település sem, hanem mindig csak Buda külterülete. Mátyás király idején erdő lepte ezeket a hegyeket, pár vincellérháztól eltekintve nem voltak beépítve, mostanára jóval nagyobb része beépült, mint amit a szemnek jólesne látni. Mindenesetre nem olyan nehéz elképzelni, régen milyen lehetett a környék.

– *Van egy telefonos zaklatás az Átkelés Budapesten című kötetedben. Ott nem tudjuk meg, ki zaklatja a Szent János Kórház ideggyógyászát, Apagyit, viszont a Jégkorszakban fény derül rá. Miért határozta úgy, hogy feloldod ezt a rejtélyt?*

– Érkezett egy észrevétel, mégpedig Balajthy Ágnesztől [kritikus, szerkesztő – D. F.], hogy *A makulátlan ember* című novellám vége homályos. Mivel nem szándékom szerint volt homályos, a Jégkorszakban továbbvittem a történetet, hogy a kitartó olvasó elnyerje jutalmát.

– *Ha Mátrait és Fruzsínát vesszük, látunk egy működő házasságot, egy szülést, a kortárs irodalomban megszokottabb igazán jelentős érzelmi kitörések, szélsőségesebb párkapcsolati problémák nélkül. Nem a mostanában szinte kötelező felkavaró megközelítésben. Jól gondolom, hogy nehéz lehetett megszűlni ezt az egyébként fontos szálát?*

– Mindig szerettem volna a családról írni. Ami kívülről eseménytelenségnek látszik, az belülről egyáltalán nem az, sőt, éppen ellenkezőleg, pláne, ha kisgyerekekről vagy kamaszok szüleiéről van szó. Egy nőnek, aki gyereket vár, mindennap szenzációk sora zajlik a testén belül. Kívülről viszont kétségkívül csak annyi látszik, hogy vastagszik a pocakja, és kívánja a savanyúságot. Tény, hogy mindez kalandregényben nehezen ábrázolható. Arról szerettem volna írni, hogy Mátrai Ágoston, ez a magának való, önző aranyifjú milyen lenne családapaként.

– *A zene szerepe a korábbi könyveidhez hasonlóan a Jégkorszakban is nagyon fontos, most a könnyűzene is, nemcsak a komolyzene. Egyik oldalról a Metallica, a Red Hot Chili Peppers, a The Cure és Lana del Rey tűnik fel, a másikról Bartók, Händel, Gershwin és Bruckner, többek közt. Azt tudjuk, hogy számodra nagyon fontos a zene. De miért olyan fontos a szereplőidnek is?*

– Delfin és Henrik személyében két olyan hősöm is van, aki hivatásszerűen kötődik a zenéhez; és olyan is akad, akinek az élete aláfestéséül szolgál, elviselhetővé téve a nehéz napokat; egyébként pedig buzdítja, serkenti a zene, ha amúgy is öröme akad. Olyan embert is találhat az olvasó, aki autóban hallgat óriási hangerővel erős zenét, mint ahogy Kukorelly Endre szokott Rammsteint. A zene azt a hangulatot fokozza, amiben eleve vagy. Ilyen értelemben hasonlít a kábítószerre, és némileg az alkoholra is. Diadalmas állapotban tovább pörget, az elviselhetetlenségig jó érzést szül. Rosszkezdő idején az ember melankolikus hangkulisszák közé menekül, ízlésétől függően Schubertet vagy Portisheadet hallgat. Van, akinek a metál segít.

– *Van pár némileg koridegen beszédformula a verses regényedben, mint például az „ó”, az „ejnye”, vagy kiszólsz a befogadó felé, hogy „olvasóm”. Nem féltél attól, hogy ezek némileg régimódivá teszik a könyvedet?*

– Mindez a verses regény műfaji kódjához tartozik. Itt több a kötöttség, mint egy prózában írott regénynél. Viszont sokkal könnyebb a politika koszos világáról verses formában nyilatkoznom, itt gondolhatsz például olyan elődökre is, mint Arany László vagy Arany János. Az „olvasóm” kifejezést egyébként a *Paulus*-ban is használtam, a *Protokoll*-ban viszont nem. Szeretek kipróbálni dolgokat, időnként az olvasó megszólításának eszközét. Hátha ő majd válaszol nekem.

– *Sok szerkesztővel dolgoztál már, nem is akármilyenekkel. Megérdemlik, hogy felsoroljuk a nevüket, még véletlenül sem fontossági, hanem abécésorrendben: Abódy Rita, Dunajcsik Mátyás, Háy János, Károlyi Csaba, Margócsy István, Nagy Boglárka, Péczely Dóra. Mégis adódik a kérdés: nem volna jobb egy állandó szerkesztő?*

– Nyilván, de ez sokszor nem rajtam múlik. Most a *Jégkorszak* után Nagy Bogival dolgozunk az összegyűjtött verseimen is, ami a könyvhétre jelenik majd meg. A szerkesztő – a zeneszakma nyelvére fordítva – amolyan hangmérnök és producer. Olyat lát, amit te nem, vagy nem úgy. Vele keveri ki a szerző az optimális hangzást, megtartva mindent, ami a stílusára jellemző, lemeteszve a fölösleget. Nem kasztrálás ez. De csak egy kívülállóval lehet megcsinálni. Ha túl közel álltunk egymáshoz az adott szerkesztővel, mondjuk, barátok voltunk, mindig lékre szaladtunk. Vagy valamelyikünk ellinkeskedte a munkát, vagy elfogultságunkban megbocsátottunk a másinak alapvető hibákat is. Mindenkinek hálás vagyok, akivel kibírtuk egymást. Akkor éreztem magam biztonságban, ha a szerkesztőmmel megvolt a három lépés távolság. Nagy Bogi esetében optimális a közelség és távolság aránya. Hogy mit gondolunk Térey-soundnak, optimális megszólalásnak, anélkül, hogy csorbát szenvedne a kézirat, azt hasonlóképpen érezzük.

– *A könyv utolsó előtti oldalán elejtesz egy olyan megjegyzést, hogy „Mátrai – akitől most veszünk / Búcsút mindörökre, olvasóm...”. Ezek szerint véget ér Mátraiék története, most találkozhattunk velük utoljára?*

– Nem esküdnék meg semmire, de Mátraiékat elengedtem. Viszont a Jelenkornál az összegyűjtött verseim mellett a *Kazamaták* is megjelenik idén könyv alakban, mégpedig ősszel.

Másik álom / Borges

a tenger és a felhők
sötét hullámai felett
egyetlen pontban
nyílik meg a végtelen
vakító homokjában
nyomtalan tűnnek el
a testek lenyomatai
a kifakult vászonra
karcos szemcséket
ragaszt a szél

Széles margó / Thoreau

a túlsó part üzen
mély és csillagtalan
az idő súlypontja
összeverődnek
a csillár üveggyöngyei
ami nincs kőbe vésve
örökre elveszik

Csukott ajtók / Tranströmer

hiányos kövek helyén
magukra hagyott
madárfészkek
lakatlan otthonai
a költözőknek
üres mozivászon

az ajtókeret
nem látni a világot
falrepedések zenélnek
megérkezik az ítélet

Mint a terhet / Kavafisz

nem hirtelen igázza le
a gyanútlan várost
kitartó konoksággal
egész nap esik
az idő ritmusát
adják az esőcseppek
estére a hegy felől
nehéz ködök
ereszkednek
a monitoron
meghal egy ikon

Utolsó tenger / Benn

hideg színekkel
elnagyolt akvarell
kihűlt szobában
megörökölt bútorok
fényezett felületükön
könnyű karcolások
hatalmas vizekhez
urnák hamvas
porát viszik

Kéreg

Hántolatlan gyümölcs a gyomor.
Szívdeszka, messzi elrugaszkodás.
Szőlők vére, barangolás,
foltok ingen, májon.
Tudat lakik a hámban.
Fémszövet a bőr alatt,
teljes sötét.
A szervek bánata nem a pusztulás.
Vérsejtek dühe a határon,
kapaszkodó,
haragzuhatag, anyácska.
Emészti magát a kéreg.

Kitin

A felület egyenletes réműlete.
Aláborzong a csáp,
érint,
hőköl,
rezeg.
Ízek kaparása a térben,
szerves csatárlánc.
Vázvilág, üregszilárdság, száraznyirok.
Sosemvolt tárgyiasság.

Hínár

Iszapba szívódik a távol.
Sötét szuszogás a mélység,
nem szabad a lebegés,
és nincs benne rabság.
Levélnorog, odahajlás, tündérsúly.
Burjánzó gyökértelenség.

Semlyék

Zártkert:
száraktól zsúfolt szélbarázda.
Kocsányos testek egymáson,
ároklét, növényi hordamagány.
Nincs többé kosbor.
Gyomok olvasztótégelye.

Rügy

Ismeretlen a magzati szemérem.
Pikkelybölcső, rügytakaró,
körömnnyi alvásvirág.
Szárban, párnák közt,
isteni nedv kering.
Fényelem, gemma, eltévedő bogár.
Lehanyatlak a zümmögés.
Az életre ránő a halál.

Kóró

Száradásba rendezett lét.
Katángszirom, vágyak hiányzó szúrása.
Feleselget a másvilág.

Hideg

Feleslegessé vált a napszakok váltakozása,
nem tudok szabadulni a gondolattól,
hogy a hosszú lépcsőházi hallgatások alatt,
egyszer annyi vakolatot bontok ki a ház falából,
hogy az összedől és nem lesz többé otthonunk.
Hogy a napok óta fejemben zúgó jávorszarvasok
megelevenednek és lelegelik a környező parkok
bokrainak levelét és virágait.
Bárcsak a hidegnek gyümölcs illata lenne.
Vagy mint a hajnali ködnek,
a vonat ablakából látszó síkságok felett.
Akkor talán nem kellene rettegnem az ölelésektől,
az alumínium és a vas szűrős szagától,
ami a hosszú séták után nem engedi
nyakamról lebomlani a sálát vagy
a kezeimről lehullani a kesztyűt.

Három hajnal

sötétedés után a váci kertek
három részből áll össze a hajnal
nagyapák motoznak gyertyafényben
fekete pizsamában fehér hajjal
sötétedés után a váci kertek
három részből áll össze a hajnal

két meggyfa szorító közelében
pihennek a régi hintaágyak
rozsdát esznek a lepkék a hangyák
kopognak az apró bogár lábak
két meggyfa szorító közelében
pihennek a régi hintaágyak

elfordul az ég mikor a legsötétebb
madár ül kinyúló nyírfa ágon

feketévé lesznek a tavak a földek
a nagyanyák melege megmoccan az ágyon
elfordul az ég mikor a legsötétebb
madár ül kinyúló nyírfaágon

két szótaggal leírható a város
egyetlen pontba sűrűsödik minden
elindulnak hangtalan a járdán
se ruhájuk se bőrröndjük nincsen
két szótaggal leírható a város
egyetlen pontba sűrűsödik minden

sötétedés után a váci kertek
három részből áll össze a hajnal
az óra a telefon az égbolt is megébred
csendessé válnak a nagyapák a zajjal
sötétedés után a váci kertek
három részből áll össze a hajnal

Vallani egy lapockáról

A városban ez a harmincegyedik kocsmá,
északról délre és délről északra,
ez a harmincegyedik nap, hogy látlak,
és mégis csend van,
minden állandó, mozdulni képtelen.
Csak az ujjakkal lehet kezdeni valamit.
Papírt tépni, kisimítani a terítőt,
arrébb tolni egy poharat az asztalon.
Aztán elfogynak az utolsó mozdulatok is.

Így kellene beszélnem az érrendszerek
működéséről, így vallani egy lapockáról.
Ahogyan az ember egy idegen városban
inkább az aluljárót választja az átkelésre,
de mire az utolsó lépcsőfok mögül feltűnik
egy pad piros szegélye,
egy kutya zömök körvonala,
egy pillanatra megtorpan,
hogyan jó helyre érkezik-e meg.
Hogy a földalatti kerülőúton
nem jutott-e át egy idegen városba,
ahol nemcsak a fogalmaknak,
de a tárgyaknak is más jelentése van.

Depresszió

Az ellenzék egy részének támogatására is szüksége volt a kormánypártnak ahhoz, hogy áterőltesse a törvényhozáson a javaslatát. Feltűnően sokan tartózkodtak a szavazásnál. Ám hiába demonstráltak civil jogvédő szervezetek hetek óta a parlament épülete előtt. A büntető törvénykönyv módosításának értelmében az öngyilkossági kísérlet is bűncselekménnyé vált.

A fiatalember fásultan bámulta a televízió képernyőjét. Hónapok óta semmi sem érdekelte, a mostani plenáris ülést mégis végignézte, hiszen a döntés közvetlenül érintette őt. Amint a parlamenti közvetítés véget ért, kikapcsolta a készüléket, és kibotorkált az erkélyre rágyújtani.

Kifújta a füstöt és rácsodálkozott a városra. Innen pont rálátni a rendelőintézet salétromos falú épületére. Sohasem látta pszichiáterét az SZTK előtt dohányozni, de hangjából ítélve a férfi is nikotinfüggő lehet.

A fiatalösztön nem ördögtől való dolog, magyarázta a fiatalembernek tegnapi beszélgetésük alkalmával. Segít például egy gyógyíthatatlan betegnek abban, hogy eloldozza magát az élettől. Gond akkor van, ha életük teljében lévő emberek tudatában ébred fel. Mint amilyen ön is!

Egyet áruljon el, doktor úr! Miért történik a statisztikák szerint lényegesen több öngyilkosság békédőben, mint háborúk idején?

Hogy miért? Tényleg, miért is?

A fiatalember lepöckölte a csikket az udvarra, s visszament a lakásba. Levetette magát a kanapéra. Fekvő helyzetben gondolta végig lehetőségeit.

Körülbelül egy éve ébredt arra egy reggelén, hogy nem elég számára, amit ez a világ adni tud neki. Törések, traumák nem tarkították addigi életét. Mégis elveszítette érdeklődését minden iránt, kifejezéstelen tekintettel nézett maga elé naphosszat. Szülei tanácstalanul hurcolták orvostól orvosig, a szakemberek pedig jobb híján az agy kémiájára fogták depresszióját. A felírt gyógyszerek jótékony hatását nem érezte, ellenben oly mértékben álmosították, hogy gyakorlatilag munkaképtelen lett. Fél év kínlás után hagyta ott az egyetemet.

Irigylésre méltó precizitással tervezte ki, miként dobja el magától az életet. Most azonban úgy érezte, csődöt mondtak elgondolásai. Balesetnek kell álcáznia, ami történni fog, mert ha a kísérlet sikertelen lesz, retorziókra számíthat az állam részéről.

Délután is ez járt a fejében, amikor a legközelebbi dohánybolt felé ballagott. Előtte középkorú, szakállas úr sétáltatta ráérősen a kutyáját. Az utat sín pár keresztezte, és pont előttük váltott pirosra a fényesorompó. Egyszerre álltak meg az átjárónál.

A fiatalember hirtelen megérezte magán a szakállas férfi tekintetét. Életunt arcára vérszegény mosolyt erőltetett, és zavarában megsimogatta a kutya fejét. A kanyarban feltűnt a közeledő szerelvény, s amint ő a sínekre vetett egy pillantást, tekintetében ott volt a vágyódás.

Menjen, hallotta maga mellett a szakállas hangját, majd azt mondom, megbotlott.

Csodálkozva nézett a beszélőre, de az már a nyakörvet igazgatta feltűnő ügybuzgalommal a dog nyakán.

Infrahang

Két hónap kihagyás után a kávéillat ismét betöltötte a lakást. És már a kotyogó jellegzetes szörtyögése is behallatszott hozzájuk a konyhából. A házaspár tagjai közül csak a férfi kávézott. Kamaszkora óta hódolt ennek a szenvedélynek, két hónapja azonban fogadalmat tett. Nem mérgezi tovább idegrendszerét a koffeinnel, ha kislánya állapota javulásnak indul. Az elvonási tüneteket nehezen élte meg. Déltájban megfájdult a feje, s elaludt a munkahelyi íróasztalánál. Nem győzött magyarázkodni a főnökének. A laborleletek azonban nem sok jóval kecsegtettek továbbra sem. Sőt, áttét képződött a gyermek csontjaiban. Semmi értelmét nem látta a férfi, hogy tovább kínozza magát.

Felesége kitöltötte számára a dupla adag kávé. Az üvegpoharat letette a férfi elé a dohányzóasztalra, aztán maga is leült. Sok szó nem esett köztük, mindketten gondolataikba merültek. A férfi olykor belekortyolt a forró italba. A falon át is hallották, hogyan pancsol gyerekük a fürdőkádban. Fájdalmat még nem érzett a kislány, de az orvosok szerint ez csak idő kérdése. Egy éve küzdöttek a gyilkos kórral, könnyeiket mostanra felszárította a belenyugvás a megváltoztathatatlanba. Látogatókat régóta nem fogadtak, mert fásultságukat mindenki összetévesztette a részvétlenséggel.

A ventilátorral csinálom, törte meg a csendet a férfi, és nem nézett felesége szemébe.

Arról volt szó, hogy a hajszárítót ejted a vízbe, reagált a nő, és némi ingerültség vegyült a hangjába. Balesetnek kell látszania.

Miért kellene balesetnek látszania? Húsz éve egy anyát ugyanezért elítéltek, de kegyelmet kapott a köztársasági elnöktől! Különben is elromlott ez a ventilátor! Infrahangot ad ki működés közben, egy egyszerű számtani műveletet nem vagyok képes elvégezni, ha bekapcsolod!

Sietősen felhajtotta a maradék kávé, és talpra ugrott. A sarokból előcibálta az ócska ventilátort, s amint kibotorkált a fürdőszobába, húzta maga után a készülék vezetékeit. A kislány papírhajókat úsztatott a vízen, és ránevetett apjára. A férfi erőltetetten mosolygott vissza rá, szeme hónapok óta először megnedvesedett.

Amikor a zárlat kicsapta a biztosítékot, s a nappali sötétbe borult, a nő maga is meglepődött azon, hogy nem tör ki belőle a zokogás. Fejét karjai közé szorította, mert egyszeriben megrohanták emlékei. Nagypapjánál nyaralt egyszer gyermekkorában, s az öreg egyik este nem áramtalanította a fekete-fehér televíziót, pedig kitört a zivatar. A *Tűskevár* legfrissebb epizódját nézték, de egy villámcsapás következtében elsötétedett a képernyő. Nagypapja gyertyákat gyújtott, és kárpótlásul rémisztő történeteket mesélt neki falubeli cigányokról, akik hús reményében másztak le a dögkútba, s ott lelték halálukat.

Vége, hallotta maga mellett férje hangját, s érezte, hogy amaz hátulról átöleli. Később sem tudták megmondani, mennyi ideig bámulták ebben a testhelyzetben a sötétséget. Annyi bizonyos, hogy a nő egyszer csak lefejtette derekáról a férfi karjait, s az ablakhoz kóválygott, hogy kiszellőztesse a kávéillatot.

Intercity-professzor

Sokak szerint a vonatszerelvények műszaki állapota kritikán aluli kis hazánkban. A kínai mágnesvasúton hat perc alatt megteszed azt a távolságot, amihez nálunk normális esetben legalábbis egy óra szükségeltetik. A késések mindennaposak; hol egy lerobbant mozdony, hol egy lefagyott váltó miatt fagyoskodsz a peronon. És ha végre feljutottál a kocsiba, elhelyezkedtél a felhasogatott huzatú ülésen, melynek karfája a kezeden maradt, elolvastathatod a szemközti falon a filctollal felfirkált telefonszamos szex-hirdetéseket. Ha szükségedet végeznéd, az ammóniaszagtól bűzlő illemhelyiségben nem találsz szappant és vécépapírt. Bosszúsán sietsz vissza az utastérbe, s azzal szembesülsz, hogy távol-

létedben valaki beletúrt a poggyászdobba. Körülnézel, de minden utastársad közönyösen mered maga elé, úgy hallgatja a monoton kattogást.

De mindez semmi, hiszen a Magyar Államvasutak működése bőven felvet filozófiai problémákat is. Általában az emberi szabadság kérdésén töprengsz el minden utazás alkalmával. Ha lehúzd a melletted lévő ablakot, hogy levegőhöz juss, a mögötted ülők arcába csap a jéghideg huzat. Nem élhetsz szabadságoddal anélkül, hogy mások szabadságát ne sértenéd. Félsz a konfliktusoktól, tehát inkább megszabadulsz a zakódtól, meglazítod a nyakkendődet, ne izzadj annyira, mert előfordul, hogy a szerelvényt májusban is teljes erővel fűtik. Ha odakint besötétedik, és tekinteted nem pihentetheted a visszafelé robogó tájon, gondolj Sartre szavaira. A másik ember maga a pokol. Ne létesíts szemkontaktust senkivel se, mert börtönpszichológusok a megmondhatóit, hogy az a kihívás jele. Dánia börtön, motyogod magadban, miközben az előadásodra készülsz útközben, és fel nem néznél jegyzeteidből semmi pénzért.

És az időutazás kérdése. Egyszer, egyetlenegyszer megtörtént veled, hogy valahová előbb érkeztl meg, mint elindultál volna. Fiatal voltál és egymás után kétszer akartál szilveszterezni. Rokonaid élnek a határ túloldalán, a Partiumban, egy időzónával arrébb. Nagybátyád addig faggatott, miért nem koccintasz vele, míg kibökted, hogy nem ihatsz a nyugtatóra. Hozzátetted: kiközösítve érzed magad a családból, mert Szerb Antallal szólva „a haszontalan tudományok tudora” vagy. S amikor ő erre kijelentette, hogy újjá kellene éleszteni a Taigetosz intézményét, bevágtad magad a spórolt pénzedden vásárolt ócska Zastavába, és robogtál nyugatnak. Arra gondoltál, ez is egy fajtája a nosztalgiának. Éjfél után negyedórával indultál, háromnegyed tizenkettő körül álltál meg Berettyóújfalu határában. Egy helybéli atyafi odatántorgott hozzád, tőle elfogadtad a bundapálinkáját. Honnan jössz, csuklott egyet. A jövőből, mosolyogtál rá sejtelmesen.

A szerelvény most lassít egy pályaudvaron. Kipillantasz az ablakon. Tolató tehervagonokat látsz, tartálykocsikat. Szemed megakad egy alakon, amely a vágányok között téblábol. Pulóvered ujjával dörgölöd a párás ablaküveget, mert nem hiszel a szemednek. Nagybátyád az, aki tíz éve öngyilkos lett. Persze, hogy nem kellett volna whiskyt innod a két Seduxenre. De másképp nem tudnál ma előadást tartani József Attiláról a vidéki egyetemen. Behunyod szemeid, és hallgatod, a méla csörömpölés mi-ként rak könnyű bilincseket a néma tájra.

Ami elől

Összemosódnak a helyrajzaik.
Nem járok el szobraik mellett.
Nagykároly, Budapest, Kolozsvár, Temesvár:
valahonnan mindig menekülni kellett.

Lassanként, csendben süllyednek el.
A megfagyott múltban úgy alszanak,
mint teleírt, majd később összegyűrt
papírlapok a hótenger alatt.

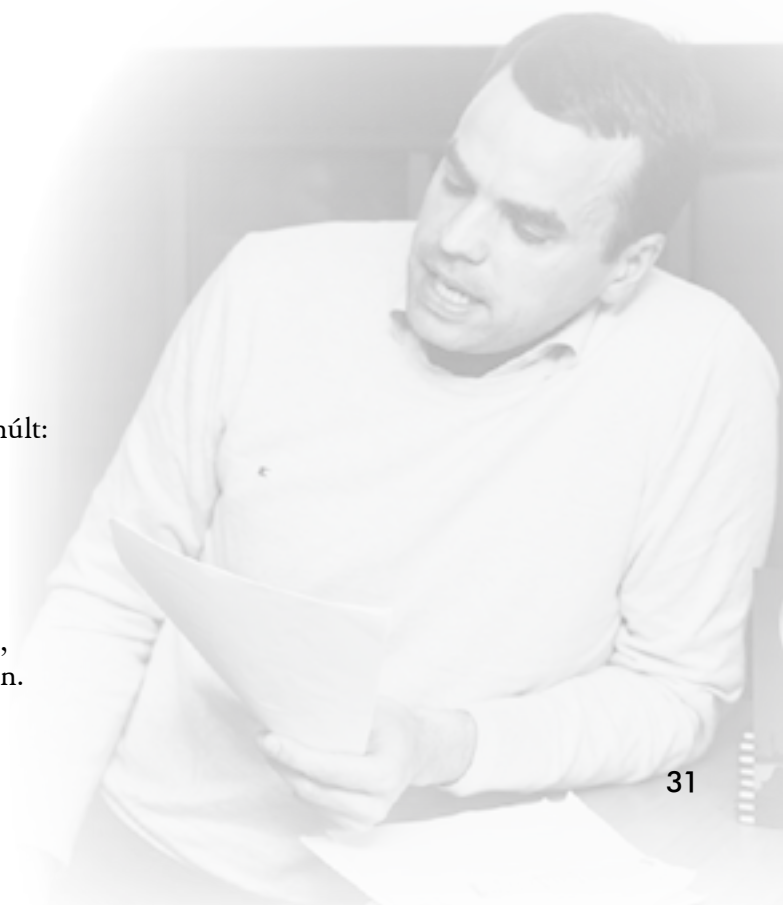
Zsugorodó pontok a térképemen.
Emlékük nem üldöz, nem marasztal.
De mindent, ami elől futni akartam,
a menekülésben is hoztam magammal.

Sirály

Úgy úszom, harmincöt éve már,
mint edzésben levő hajótörött
a végtelenített, lassú tempót
álmodás és eszmélés között.

Belégzés, majd újra kilégzés.
Nem szédít álom, nem fáraszt a múlt:
aminek örültem, elmúlt mindig,
amitől féltem, máshogy alakult.

Egy sirály. Míg elszáll fölöttem,
átgondolhatom a helyzetem:
az élet szép, és legszebbik csodám,
de nem úgy zajlik, mint a filmekben.

Onnan fentről, míg elszáll fölöttem,
mindez talán egésznek tűnik,
s visszamenőleg is kirajzolja
egy teljes élet körvonalait.

Fentről talán egy nagy kékség minden,
s alig látszom a hullámok között.
Közel úszom a látóhatárhoz,
egy pillanat, és végleg eltűnök.

Marék zöld

A bokrok mellett állt a kádunk.
Köröttünk nagyra tárt világ,
a nyári égbolt tiszta kékje,
a könnyű, habos hortenziák.

Ezen a képen együtt fürdünk.
Emlékszel még erre a nyárra?
A fehér violák, a király-
liliomok illatára?

Olyan természetes még minden!
Olyan könnyű, hogy szinte semmi.
Egy marék zöld bogárként kéne
ezt a verset is egybeszedni.

Itt még állnak a rózsafáink.
És éppen azon nevetünk,
hogy körtét hozol, megcsúszol,
és összekoccan a fejünk.

Mennyi fény! Most is bizserget!
Kiázott bőrünkön át
felszívódik testünkbe a –
az egész tökéletes világ.

Emlékszel még erre a képre?
Emlékszel még a régi házra?
A virágillatú melegben
végigpancsolt délutánra?

Emlékszel még a régi kertre?
Álmodban eljársz még oda?
Volt pár langymeleg nap azóta,
de ilyen nyár nem lesz soha.

Ilyenkor úgy tűnik

Siettetni nem tudom, hiába.
Fogadalmaimba, terveimbe
lassan nőök bele, mint ábrándos
tekintetű gyermek a férfingbe.

Tanulom napról napra a világot.
Nyújtózkodom: az egészet lássam!
A fejem most is a felhők fölött,
de néha már földig ér a lábam.

Ilyenkor úgy tűnik, nem nagy dolog;
elég kívánni, s ha nem üldözöd,
megmutatkozik a dolgok haszna,
mint dagály vize a sziklák között.

Ilyenkor úgy tűnik, hiába futottam:
mert míg a végeken kergettem őket,
az álmaim visszavonultak,
s a rég elhagyott kerteken nőnek.

Bezárva

Hiába térdelt mellé a lány,
a cica abban a műanyag ketrecben,
míg a villamosra vártak,
úgy érezte magát,
mint akivel a következő pillanatban
bármilyen szörnyűség megtörténhet,
kizárólag azon oknál fogva,
hogy nem menekülhet el.

Pohárnyi bor marad

Most olyan évet írunk,
hogy pohárnyi bor marad
a borosüvegekben, ahogy sorakoznak,
mint valami kóstoló hajnalán,
a gyerekek nem sírnak,
csak csendesen dolgoznak,
hogy le kell bontaniuk majomházukat,
a házat, amit bővítettek
három hónapon át,
és sugdolózza vettek be újra,
minden ebéd után.
Olyan évet írunk, ami pénztelen kezdődik,
és van, aki már iskolába megy,
mások még csak most fognak születni,
szülni új reményt vajon ki fog,
hogy egyszer mindez még megismétlődik,
és sorsunk egy irányban forog.

Éjjel futottunk

Akkoriban
a mocsárig futottunk,
és nem féltünk
éjszaka sem,
éjjel, mikor a
vaddisznóké minden,
sötét túrás lesz
az ég és a föld,
a föld szaga is más,
veszélyt rejt magában,
rejtegettük
magunk elől még
vékony szívünket,
az erdőbe mentünk,
ma már inkább
a házak közé,
rémlik, felrémlik,
mi történt Zrínyivel,
bár ő *maga*
kereste a bajt,
akkoriban még
mi is kerestük,
igaz, nem vadásztuk,
de nem is mérlegeltünk,
és például
azon a napon,
a mocsárhoz érve
elnyúltunk
a csillagok alatt,
és mesélni kezdett,
hogyan ő úgy érzi,
mintha
búra alól nézne,
nézné a világot,
a világot, ami,
aminek levált
részét képezi,
hiába kiabál,
nem hallja meg
senki,
senki
nem jut el hozzá
igazán,

feküdtünk a sima,
langyos betonon,
emlékszem arra is,
milyen boldog voltam,
amiért a helyzet
ilyen mélyre vájt,
s míg minderről
mi ketten
csevegtünk,
testünket
megtartotta a föld.

Fesztivál

Csak úgy történnek a dolgok,
mint egy fesztiválon,
nincs egyetlen tudatállapot,
nincs kötődés,
egyetlen kijelölt hely,
nincs menekvés önmagam elől.

Részletek

Maria Aguilarnak

Ahogy megálltál a lépcsőn,
és az üvegezett ajtó keretében
csak a fekete felső, csípőre
tett, kesztyűs kezéd látszott,
mintha önmagad árnya –

Ahogy még egyet léptél,
és az ősz szálakkal átfűzött
sötét fürtök is feltűntek, majd
– szinte ráadásként – az ovális,
helyenként már csontra simuló arc –

Ahogy furán kicsavarodott testtel
a vállad fölött visszanéztél,
mintha a múltra,
és rábólintottál egy
onnan érkező, halk kérdésre –

Alakodon egyszerre átütött
a hibátlanság szigora és a megejtő,
mindig váratlan átmenetiség.
Aztán lépkedtél tovább,
mintha már csak előre –

míg a kilincs túloldalán
az égszínűre festett falak
fokról fokra visszavették
helyüket a részletektől –

Égigérő fű

Ibolyának

Van ez a lépcső. A szívkamráig vezet.
Nincsen rajta folt, de nem is makulátlan.
Megbillen a végtelennek tetsző beltenger.
A korlát forró, még szinte nyár van.

Van ez a kijárat. A szív héjára vezet.
Nincs szédítő mélység, se magasság.
A két Holovác, ha erre járnának,
csak az égigérő fű helyét taposnák.

Meglesz minden, menni kell előre.
Szűkül az ösvény, mint testben az erek.
Tüskés ág csapódik, a ruhádra vigyázz.
Ketten nem férünk el, előre engedlek.

Óvatosan, mindig egy-egy lépést.
Megcsúszol így is, vérzik a térded.
Ott van a jelzés, ott volt mindig is,
de nem hisz az ember a saját szemének.

Eső előtt

Lassan eltűnnek a vágy szóközei.
A csend, mikor kiesik ritmusából a szív.
Kinek is akartál megfelelni? Mindegy,
a hepehupás dűlőúton senki sem követ.

Az udvarba érve előrehajolsz,
leoldod a kutya nyakáról a pórázt.
A vaskos tuják hirtelen megdőlnék,
rossz térded jelzi az időváltozást.

Összeszeded a teraszon hagyott holmit.
Ezt a félmondatot ki felejthette itt?
Nem fontos, gyakorolni ezzel is lehet.
Hány élete van egy talált tárgynak? Hm.

Magadra csukod az ablakokat, mint a vitrinüveget.

Jánoska a tükör mélyén

In memoriam B.

Ő volt a tizenegyedik, magyarázza dédnagynéném. Ebéd utáni kávéját kortyolgatja, kezében cigaretta, előtte kivetett pasziánsz. Vagy a tizenkettedik, már nem emlékszem pontosan, aranyoskáim, annyian voltunk, hogy ihaj, anyácskám szinte évente teherbe esett. Meglehet, nem is a Jánoska volt az, hanem a Tónika, néha megkeveredem, a fene vigye el. Tudjátok, akkoriban, ha valamelyikük egy-két nap után meghalt, később szinte elfelejtettük őket, és a következőt is ugyanúgy neveztük. Miklóska, Gyuszika, Karcsika, ki bírta volna megjegyezni mindet! Várjatok csak, talán mégis a Jánoska volt az, igen, tizenegyediknek jött, Irmuska és Kató között, én még olyan kislányféle lehettem. Nyolcan azért csak felnőtünk.

A dédi maradt utolsónak a testvérek közül, kilencvennégy múlhatott el ekkor. Gyerekként szájtátva hallgattuk történeteit, miket az elmúlt századokról mesélt, világháborúk, válságok, diktatúrák előtti korszakokról, a ki tudja, mennyire boldog békeidőkről. Nagyanyja még Kossuthnak segédkezett, apja egy vidéki város megbecsült mérnökembere volt, aki a közvilágítást megtervezte és kivitelezte. Al-mélikodva hallgattuk őt éjszakánként, ha végre fennmaradhattunk, mert szüleink elmentek hazulról, hogy rábízzanak bennünket addig. A dédi persze sokkal engedékenyebb volt, sokszor még éjfélkor is baglyoskodtunk, ahogy mondtuk, mert nem tudtunk elaludni a sok izgalomtól. Aztán, ha meghallottuk a kulcscsörgést, villámgyorsan bebújtunk az ágyba, lámpaoltás, csukott szemek, tettetés. Angyali nyugalommal feküdtünk, mikor bejöttek megnézni minket, de a takaró alatt csipkedtük egymást, rázkódtunk a nevetéstől. Vagy karácsonyi szünet volt, szünidei szabályokkal, ebéd után köré telepedtünk, hogy amíg anyánk, apánk lepihen egy kicsit, mi átlépjünk, elvarázsolódjunk egy másik világba.

A millenniumi világkiállítás, a szarajevói merénylet, az első budapesti automobil és a kinematográf, melyen egy táncosnő forgott körbe-körbe. Szenzációs mutatókat bemutató törpék a városligeti vurstliban, keskeny nyomtávú vasút, mely egy kerten haladt át. Tüdővészben korán meghalt unokatestvérek, furcsa nyelveken maguk elé mormogó bábaasszonyok, tejüket soha el nem apasztó szoptatós dajkák. Vagy éppen a gyufát ivó cselédlány, akit előzőleg a háziúr csinált fel, mikor, úgy-mond, rájött a férfitermészete.

Előbb-utóbb mind eljött hozzánk. Volt, amelyik csak beugrott néha-néha, de olyan is, amelyik örökre nálunk maradt. Belénk költöztek, befészkeltek magukat.

Dédi, most azt meséld el, mikor földhöz vágta a fiúk sapkáját, mert csúfolódtak a frizuráért miatt! – könnyörögtünk hozzá. Meg azt, amikor a bajuszkötős Náci bácsi egyik fülét elvitte a golyó a háborúban, ezért féloldalt lenövesztette a haját! Az hogy volt, mikor a béresek tanyáján a tehén kétfejű borjút ellett, és bőgött hozzá nagyokat, mert nem tudta szoptatni? És a postáskisasszony, akinek hat uja volt mindkét kezén, és úgy iparkodott, mint senki más? De nem, ne ezt meséld, inkább azt, mint a múltkor, hogy a Matild néne éjfélkor felriadt, és kirohant anyaszült meztelenül az utcára azt kiabálva, hogy jönnék a rézfaszú baglyok!

A dédi pedig türelmesen elmesélte újra és újra. Mesélt Irmuskáról, a dédanyánkról is, aki félig még gyereklányként a nászéjszakájáról lélekszakadva rohant hazáig, mert nem értette, mit akar rajta csinálni az a böhm nagy ember. Úkanyánk persze szépen visszaküldte őt dédapánkhoz.

Szinte kéjesen beleborzongtunk, mikor ki tudja, hányadszorra végighallgattuk e történeteket. Végül már mi is emlékeztünk rájuk, személyes élményeinkké váltak, ismerőseinkké, jó barátainkká, akikkel mintha intim viszonyba kerültünk volna. Tudtuk persze, hogy a dédi sokat lődít közben, kiszínezi, itt-ott megszépíti a történeteket, de minket csak a mese érdekelt, mit bántuk, hogy csak félig voltak igazak, ha egyszer elrepítettek jó messzire. Igen, szeretett dédnagynénénk tulajdonképpen egy igazi Hány János volt, számtalanszor rajtakaptuk őt egy-egy füllentésen, melyeket kedvesen mosolyogva, szemrebbenés nélkül mondott el nekünk, hogy aztán a következő mondatban maga cáfolja meg saját magát. És nem is csak a régi történetekkel volt így, hanem a közelmúltban megesettekkel is, melyeket már gyermeki kíváncsisággal és nyomozási hajlammal mi is leellenőrizhettünk. A dédi megint háryzik, mondták ilyenkor nevetve a szüleink, de ő nem sértődött meg, hanem rögvest talált egy másik változatot, mely jöllehet nem állt közelebb az igazsághoz, ám valahogy mégis tetszetősebbre, kidolgozottabbra sikeredett. Mégsem haragudtunk meg soha, sőt, néha kicsit csalódottak is voltunk, ha végül elmondta a tényleg megtörtént esetet, vagy legalábbis azt, amelyikre szüleink rábólintottak, hogy igen, ez valóban így volt, a családban mindenki így tudja. Hisz nálunk mindenki ismerte ezeket a sztorikat, de a többiek meglehetősen unalmasan mesélték, kioktatóan, sok-sok tanulsággal és figyelmeztetéssel. El is érzékenyültek közben saját magukon, és folyton kereszket vetettek, ha valami szörnyűsége terelődött a szó, betegsége, balesetre vagy halálra. Ezt nemigen fogtuk fel ésszel. Hogy mi köze ennek ahhoz.

Márpedig elég gyakran terelődött, szinte egyfolytában.

De a dédi egyáltalán nem ilyen volt, ő másképp tudott mesélni, úgy igazából, tanulság nélkül. Miatta szerettünk meg meséket hallgatni és történeteket szőni, szövegelni, variálni egyfolytában. Tőle sajátítottuk el a képességet, hogy elmerüljünk, belefeledkezzünk a mesébe, a végén már azt se tudva, ki mesél, és ki hallgatja, van-e mesélő és hallgató egyáltalán. És persze tőle tanultunk meg hazudozni is egy kicsit. Hazudozni, de nem hazudni. A dédi ugyanis soha nem hazudott, ha úgynevezett komoly dolgokról volt szó, pláne nem beszélt mellé, ha érdeke azt diktálta volna. Nem, nagyon is szókimondó és őszinte volt, életében meg is égette magát számtalanszor, jöllehet addigra már rég halottak voltak mind, akik ehhez a tüzet biztosították. Nem hazudott, inkább hazudozott, tódított, nagyokat mondott, egyszóval háryzott. Ezt imádtuk, különös élvezettel hallgattuk a sok történetet, melyek keresztül-kasul átszőtték az egész életét. A mese és hozzá a méregerős fekete, vagy a jó stampedli ürmös. Meg a cigáretta, ahogy nevezte, mint ahogy táxit kiáltottak annak idején. Életben és szellemi épségben ezek tartották. Mert csak mesélve, háryzva lehet a századot túlélni, valahogy mintha ezt sugallta volna a dédi, noha ő maga hál' istennek tartózkodott mindenfajta bölcselkedéstől. Egy kivételtől eltekintve, mert volt egy kedvenc mondása, melyet kedvtelve ismételtetett gyakorta. A jóban az a rossz, a rosszban az a jó, hogy elmúlik.

Ezt mondta akkor is, mikor átadta a helyét a villamoson egy jóval fiatalabb vénasszonynak, aki egyfolytában nyögdécselt, jajgatott, öregségére és betegségére panaszkodva. És így szólt ahhoz a szintén egy húszassal ifjabb öregúrhoz is, akit annyira megbabonázott, hogy az hevesen udvarolva hazáig követte, majd mikor elképedt szüleink ajtót nyitottak, egy csokor virággal pezsgős vacsorára invitálta.

Igen, igen, mert a dédi jól tartotta magát, ahogy mondani szokás. Slankított ruhában, kopogós, félmagas sarkú cipőjében szaladt végig a gangon, alig bírtuk követni. Csinos, vörös parókát hordott, egy hungarocell fejen tartotta éjszakánként, de reggel első dolga volt, hogy felvegye, és kétoldalt hatalmas klipszekkel fehér hajához erősítse. A fej a többi relikviával együtt a szoba sarkában lévő komódon állt, mellette kredenc, tele csodás holmikkal. Porcelán kuttyák és üvegből készült huszárok, rongybabák és kitűzők, jelvények és gyásztáviratok, gombszemű mackók és elrakott tejfogak heverték a polcokon és a fiókokban. A falon a gobelin mellett Napóleon képe függött, a dédi rajongott érte. Még az ő dédanyja mesélt neki róla, annak idején állítólag titokban találkozgattak egy főúri vadászkastélyban. Milyen fess fiatalember ezen a képen, áradozott nekünk az ismert festmény láttán, melynek kartonpapírra nyomott másolatát gondosan beüvegeztette és bekereteztette. Régi ceruzahegyező, gyűszűk, tűpárnák és kártyanaptárak sorakoztak tovább, elsárgult fotográfiák, némelyik sarkában elkenődött pecsétnyom. Nagypák, nagyanák, szülők és testvérek néztek rajtuk

nagy komolyan a gépbe, rég meghalt férjek nevettek és magyaráztak valamit hosszasan. Mellettük keresztelői kép, fiatal pap szomorú ábrázattal rajzolgatta a jelet az ordító csecsemő homlokára, odébb népes társaság halotti toron.

Egykori gazdáiktól búcsút vett tárgyak, történetükből kihullott, elveszett hangok, soha össze nem álló képkockák. A nagyotmondás kulisszái, bűvészükre váró trükkök titkos kellékei. Varázsdoboz, túlélőkészlet.

No és persze a kártya, az ördög százarcú bibliája, cinkosságaink netovábbja, a csalafintaság és szemfényvesztés magasiskolája. Naphosszat ültünk a kerek dohányzóasztal körül, néha éjszakába nyúlóan játszottuk egyik játékot a másik után, hogy végre le tudjuk győzni a dédit, de legalább megszorongassuk egy kicsit. Csak nagy ritkán sikerült, mondhatni, véletlenül, mert nagyszerűen játszott, meghökkentő módon, kiismerhetetlenül, szinte átváltozott a partik alatt. A házárdírozás, a vábánk, ez a fő dolog, kedveskéim! – magyarázta szelíden mosolyogva, és újra jól elvert minket. Tudjátok, a kártyában nincs szerelem, ezt anyácskánk is megmondta, nézett ránk nagy szeretettel, és nem kis bosszúságunkra megint bedobta azt a lapot, amire egyáltalán nem számítottunk. Na, még egy párti? – kérdezte vermutospohárral a kezében ártatlanul, s mi persze, bár majd leragadt a szemünk, rögtön kevertünk és osztottunk, hogy újabb és újabb vesztes játszmacskába kezdjünk.

Sokszor ijesztgettük is őt. Mialatt a régi Singeren varrogatott, észrevétlenül hason kúszva belopództunk hozzá, és egy óvatlan pillanatban elkiáltottuk magunkat. Ő ijedséget mímelt ilyenkor, jesszusom, kapott a szívéhez, és egy pillanatra mindannyian elhittük, hogy azon nyomban meghal. De aztán hirtelen felkacagott, mire kitört belőlünk is a nevetés. Máskor meg ő rémisztgetett minket, lekapta a parókáját, szemét forgatni kezdte körbe-körbe, és alul-felül kiakasztotta a műfogsorát. Jajveszékeltünk, vinnyogtunk, siránkoztunk, dédi, ne csináld, ez nagyon rémes, borzasztó vagy, szörnyű. Aztán meg hogy még, még egyszer, csak egyetlenegyszer, én is látni akarom.

Néha meg azt játszottuk, hogy megbolondultunk, a dédivel ezt is lehetett. Beosontunk hozzá, és elkezdünk bőgni, artikulálatlan hangon vonyítani, bömbölni, nyávogni, mintha nem lenne ki az összes kerekünk. Hát ti megint megbuggyantatok, drágaságaim, mondta erre elégedetten a dédi, és megengedte, hogy egy csöppet belenyaljunk az ürmösébe, vagy kaptunk egy szem dugi kekszet, kávéba mártott kockacukrot. Egyszer öreg barátnője, a Baba néni jelenlétében jött ránk az ötperc, az előkelő hölgy nem tudott hová lenni a csodálkozástól. Zavartan babrált a nyakára tekert ezüstróka élettelen üvegszemén, hatalmas kalapját igazgatta, és úgy tett, mint aki menni készül. Mikor a dédi végül kikísérte, a nő anyánk fülébe súgott valamit. Anyuka, kedves, ezek a kisdetek meghülyültek, és dobantott hozzá egyet a lábával. Anyánk szabadkozott egy kicsit, próbált mismásolni, végül aztán megnyugtatta, hogy mihelyst a Baba néni elmegy, azonnal indul velünk az orvoshoz.

Egyszer csak csodás színjátékok voltak ezek, titkos szertartások és rituálék a hátsó, eldugott szobában, ahol a dédi lakott. Ezek alatt észrevétlenül megtanultunk tettetni, túlozni, színlelni és szerepet játszani. Mesélni, hazudozni mindenfélét, sőt, egész testünkkel, egész lényünkkel lódítani és nagyot mondani. Igen, tulajdonképpen a dédi tanított meg minderre minket, ő tanított túlélni, de arra is, hogy kockára tegyük, ami úgysem a miénk. Nélküle beszorultunk volna érdektelen igazságainkba, valóságos történeteink erőszakosságába, őszintének hitt érzelmős mozdulataink kizárólagosságába. Általa szabadultunk meg az igazság és a valóság kényszermunkájától, de a mellébeszélés gyáva léhaságaitól is. Éppen mert nem beszélt mellé, nem hazudott, csak házárdírozott, színészkedett. És persze nagyokat mondott.

Sohasem mesélt viszont meséket. Csipkerózsika, Hófehérke, Hamupipőke nevét ki nem ejtette, a kis hableányt, az ólomkatonát és egyéb rémségeket inkább gondosan kidekorált mesekönyveinkből ismertük. Mert a dédi nem a meséket mesélte, hanem az életet, nem a mese volt neki a mese, hanem a valóság. Nem volt szüksége Hamupipőkére, mert ő maga volt az, láttuk a cipellőjén. Nem beszélt a Hófehérről, mert egész életét vele töltötte, ahogy a törpékkel, a gonosz mostohával és a királyfival is. Nem hiányzott neki a Csipkerózsika, mert ő bocsátott álmot mindnyájunkra. Minden szereplőt ismert, mindegyikkel találkozott, mindegyik ő volt, csak éppen úgy nevezte, hogy „anyácskám”, „drága Irmuska”, „szomszéd Náci bácsi”, „megboldogult uram”. Vagy éppen „a Jánoska”.

Igen, aranyoskáim, a tizenegyedik volt, most már jól emlékszem, az Irmuska meg a Kató között, egész nap vele játszottunk, babáztunk, meséli a dédi a kávénál. Felparázslík a cigarettája, ahogy jó mélyet beleszív, kékeslila füstgomolyag a vérvörös rúzsoltok között. Én meg a húgocskáim, mi, kislányok, a fiúkat ez nemigen érdekelte, nem foglalkoztunk hát velük, pukkadjanak meg. Felöltöztettük, majd levetkőztettük, puszilgattuk az arcocskáját, megszeretgettük rendesen. Fürdetni is elvittük, jó anya módjára, majd ismét feladtuk rá a ruhácskáit, betakargattuk, és beraktuk a bölcsőbe. Ott ringattuk egy ideig, de aztán kitaláltuk, hogy a Jánoska nem tud elaludni, meg kell hát etetnünk. Kivettük, s ahogy a dadától láttuk, lehúztuk a blúzunkat, és sorban mindegyikünk a cicijéhez tette. Miután annak rendje és módja szerint megszoptattuk és megbüfiztettük, szépen ölünkbe vettük őt, cirógattuk, simogattuk, hogy végre elszundítson. Becézgettük, tutujgattuk, gügyögtünk mindenfélét, még énekeltünk is neki, csicsijja-bubujja, ami épp az eszünkbe jutott. Elmeséltük a kedvenc meséjét a legkisebb királyfiról, aki világgá ment, vándorolt erre-arra, legyőzte a sárkányt, feleségül vette a világszép nádszálkisasszonyt, végül pedig visszatért az öreg királyhoz, hogy elnyerje a fele királyságát. És hogy boldogan éltek, míg meg nem haltak.

Aztán addig-addig babusgattuk a Jánoskát, teljesen belefeledkezve a játékba, hogy észre sem vettük hirtelen betoppanó anyácskáinkat, aki nyomban kikapta őt a kezünkből, és gyorsan visszafektette oda, ahonnan titokban leemeltük, a szoba közepén felállított kicsiny ravatalra.

Orosz István illusztrációja Sebastian Brant *A bolondok hajója* című költeményéhez. 40. vers. A szándék elfecsegtetéséről.

Sorsom. Vajh, ismer engem?

Köszönet W. S.-nak

Én nem ismerem sorsomat.
A sorsom ismer engem?
Lehet: kurióz gondolat,
muszáj mégis merengnem

rajta, amíg a szív göcög,
mert nem enged nem élnem
– belém-ültetett ördögöt
szolgál szívós-serényen(?)

Ígéret sorsom vagy vihar-
felhő, mely árnyba von ma?
Nem patak, hús habjaival...

Még innen a koporsón
töpregek (mélán? lázadozva?):
milyennek ismer sorsom?

Ebgondolat

hibát hobbira halmozok

A nemlét mily nyugalmas lehetett!
Dolce far niente – legfőljebb (ha ugyan)
hallgattam szférák zenéjét.
Nem készítetett számvetni (nem lévén)
nap, se év, nem volt kérdés, milyen lesz,
amit írok. Vajon elég szép?
Eldajkált volna zsongítón (ha
lettem volna már) a semmi;
saját részecskegyorsítóm'

(kávét, vitamint, altest-stimulust)
nem kellett volna üzembe helyezni.
Hogy űrhideg? ki bánta volna?!
Mégis otthonos volt tán
a csillagok közötti kékség –
bájos gazdám, a *cuķi sors*,
nem hajtott reccs'-ropogva hétrét.
Mon Dieu! minő
naivitás, kíváncsiság hitette el velem,
– parasztvakított, de mivel?! –
hogy jobb földadni a *scholt*,
hogy az se rossz, de jobb itt!?
– Most aztán küzdhetek tündékkal, trollokkal
(„időnként” még egy rút sárkány is befigyel) –
élet és evilág... Íziszre, hogyan
is választhattam ilyen **hobbit**!?

Bányai István illusztrációja Stefan Zweig Buchmendel című elbeszéléséhez, 1999

Pillanatnyi barátság

Mind ez idáig
„habzsoltam” a halált.
Minden pillanatról
azt sejtettem, ez a legutolsó.
(Amúgy, e lappangó érzés
lét-lengető;
az örök gyermek szeméből
kölcsonzi a látást.)
Ezért, egy-egy pillanatot
megpróbáltam jól belakni,
barátságosabbá tenni,
élettelivé;
az enyémmé.
Mások azt mondják,
a pillanatokból percek,
a percekből napok, hónapok, évek épülnek.
Nekem némely pillanatom a katedrálisom.

Tűnődések

Húgom halálán tűnődtem.
Ő az, aki előbb eltűnt.
S utóbb tűnődéseimből
is eltűnik majd.

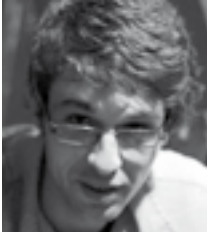
Halottmosdatás

Megfürdetlek az időben:
 lemosom az évek vájta sebeket,
 ledörzsölöm a pillanat-szúrta csípéseket,
 – körmöm alá embermorzsa tapad. –
 A tükörsima csönd alatt
 hóbortos lényed kisimul,
 szép vagy újra és szelíd.
 Vegytiszta lett a csended,
 sterilizáltak az emlékképek,
 kész a boldog gyerekkor:
 a jövő még reményszagú,
 egy délután habos-tortába torkollik,
 a fájdalom – egymást harapdálva is – túlélhető.

Szemek

Isten veszi kölcsön a szemem
 Kinéz magára
 Meglát egy szirmait szemlélő tulipánt

Felnyitom újra a szemem
 Isteni ihlettől látom
 a szirmait számláló tulipánt

totemek

ülünk a bútorzatlan szobában és
a parkettből rakunk tüzet
kintről biztosan minket lesnek az
éjszakabőrűek.

a tűz rálapul a bőrre
vonzza és veti a
ragadozók tekintetét

mérhetetlen az éjszaka
és egyre jobban fogy a parkett
tűzre vetjük hát nyakunkból a faragott
totemeket

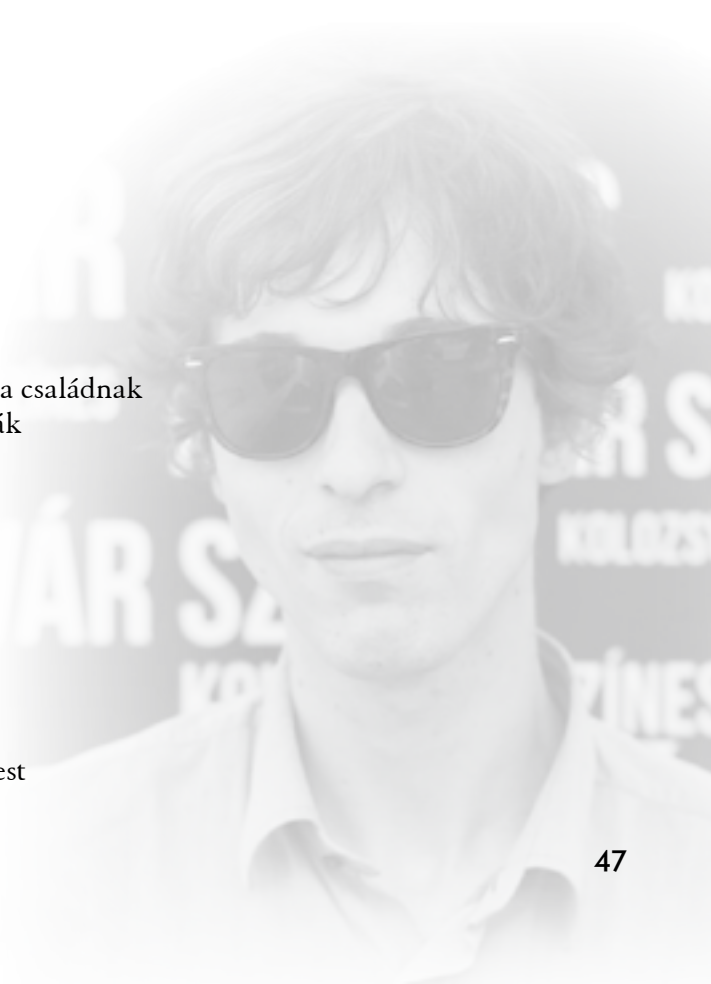
felperzselt szemmel várjuk
kitartanak-e hajnalig
mindegy lesz
mire csak parázs marad.

anyám, aki

a hegyekben fogant
a máramarosi gyantaszagban
és aki hamarosan egyetlen vagyona lett a családnak
mert őt még meghagyták a kommunisták
holott az apa kiléte nem volt tisztázott

ez az anyám tehát
aki ad egy bögre lisztet az egész
falunak és megnyomja a vérnyomásokat
és feladja az utolsó kenetet
és temet és bábáskodik és
ő az anyám

mindig megtalálja táskámban a szennyest
és szögesdrótra teregeti a rövidgatyát.

Tudunk élni

Tudunk egymás nélkül élni
a tüdő befelhősödött
csöpp-csöpp
hát tudunk, van ez a tudásunk is.
s hát nem halunk bele ebbe sem
milyen szomorú, hogy ebbe sem.

mint féregrágta izmokkal a szemek
bámulunk majd ugyanazokra a fákra
ahová kiteregettük levedlett szerelmeink.

látod, fáradt vagyok, mint a kékszesz lángja és
félrebeszélek
liliom volt a csókjuk a nőknek
ajkaid csak dalt engedjenek

világítson tiszta arcod
vagy a villanyt kapcsold fel
rejtekhelyünkre még a hajnal előtt
egyenruhások törnek.

tetoválj szavakat álmomban kezemre
olvashatatlanul
s reggelre menekülj oda ahol
úgy hiszed, nem tudom, hogy ott vagy
és ahol már nem akarlak megtalálni.

(zajszennyezett)

Zajszennyezett az elme és nehezebben
tisztul mint kátrányától a tüdő
a hold porában rabok kapálnak
láttalak a taxiból rosszul állt a
külváros neked.

alvó szem

alvó szem néz így a
fényfoltok felé
leheletre vár a torlódó test
az agyag még szikár
aranybarna.

a szemgödör sötétje
föläramlik a közös sírból
a Seol feketéje.

a kontextus semlegessége vagy
s becsapódások helye én

nincs szavam pedig
a szövegekben dohog az ígék parancsa

a kövek a forrásnak ellenállnak
a forrás zsizseg, feltörni képtelen

a falakba kígyó költözött.

2. egyedül vagy, mint a molekulák
fehérben s érintetlenül.
körülötted ritmusát veszti az akarat

az archaikus vágy
föltépní készül a hasfalad,
hogy beleköltözzek a gőzölgő belek templomába.

megfosztani téged a világtól,
hámlódj le, s remegj tehetetlenül
mint az űrben a fokozat

a fejszének lenni, s nézni
hogy tölti be új sebeid a gyanta
szurkot önteni szemedbe
hajadat betömni a szádba
forrázott bőrdet tépni.

3. szerettem mindent, ami vagy, írta
s azt gondoltam, most
vagy magával végez, vagy velem
akkor inkább velem, gondoltam
de a következő sms-ben áttette jelenbe
és én is meggondoltam magam.

Munkatársak

Esős májusi délelőtt volt. Azok ott ketten a kávézó teraszának sarokasztalánál ültek. A helyükről ráláttak az egész lakótelepre. Rezzzenéstelen tekintetükkel többször is végigpásztázták, de nem láttak semmi különlegeset, csak a falakra rakódott nyomorúságot és a lelkekbe ivódott reménytelenséget. Klasszikus szabású, sötétkék farmer és hosszú ujjú, fehér pamuting volt rajtuk, a lábukon elegáns, cügos cipő. Csupa márkás cucc, amit a környékbeli, kétkezi melósok, kispénzű nyugdíjasok és alkalmi munkákból tengődők nem engedhettek meg maguknak. Kávét és konyakot kértek. Rudi, a potrohos, középkorú pincér, vitte ki nekik a rendelést, s közben jól megnézte őket. Meg mert volna esküdni, hogy külföldiek, valamelyik menő multicég képviselői. Fittek voltak, lazák, magabiztosak. Volt bennük valami arisztokratikus. Legalábbis Rudi mindig így képzelte el az ősi famíliák leszármazottjait, akik a génjeikben hordozzák azt a fajta könnyedséget, amelyet a magafajta egyszerű ember soha nem sajátíthat el. Szeme megakadt az okostelefonjaikon. Azok is egyformák voltak. Lapos, feketén fénylő technikai csodák. Képernyőjük szabályos időközönként lilán pulzált. Rudi megborzongott a gyönyörűségtől. Még soha nem látott ilyen telefonokat, pedig a neten állandóan az online ajánlatokat bújtá. S arra sem emlékezett, hogy ilyen különleges vendégei valaha is lettek volna. Unatkozó nyugdíjasok, bevásárló háziasszonyok, lógós diákok tértek be ilyenkor hozzá. Meg a negyed hitelben fogyasztó, idült alkoholistái. Egyetlen valamirevaló törzsvendége Máté volt, a helyi lap bicegő munkatársa, aki délutánonként ült be a kávézóba. Majd mesélek róluk, gondolta, hátha összehoz egy cikket. Szertartásos udvariassággal szolgálta ki őket, ahogyan valamikor régen a pincériskolában tanulta, majd visszavonult a pult mögé. Azok ketten mosolyogva figyelték az ügyködését, de amikor magukra maradtak, eltűnt arcukról a mosoly. Fejük fölött, a kifakult ponyván egyhangúan kopogott az eső. A megmegújuló szélrohamok a közeli fákról apró virágszirmokat sodortak a teraszra. Egyik-másik előttük landolt a kockás abroszon.

– Pocsék egy idő – szólalt meg a magasabbik.

– Az – hagyta rá a másik.

Kedvetlenül bámulták a sűrű szövésű esőfüggöny mögött szürkén derengő tömbházakat.

– Rég nem láttam ennyi fásult arcot – mondta az alacsonyabbik.

– Ezeknek már minden mindegy – pöccintett le az asztalról egy virágszirmot a másik.

Az alacsonyabbik mobilja megszólalt.

– A főnök – nézett a kijelzőre, majd bekapcsolta és a füléhez emelte a készüléket. – Igen, uram... Már egy órája... Semmi különös. Koszos, lerobbant hely... Gőzöm sincs, hogy mit tehetnénk... Értettem, uram. Rendben. Visszonthallásra.

Kikapcsolta a telefont, s visszatette az asztalra, üres kávéscsészéje mellé.

– Azt akarja, hogy csináljunk valamit – nézett a társára.

– A szabadnapunkon?! – értetlenkedett a másik.

– Te is tudod jól, hogy ez nem számít – vont vállat az alacsonyabbik. – A főnök szava szent.

– Tudom – mondta a másik. – Azért mégiscsak bosszantó. Ez az állandó készenlét az idegeimre megy.

– Nekem is – sóhajtott föl az alacsonyabbik.

Megitták a maradék konyakjukat. Az eget kémlelték. Hallgattak. Közben az eső elállt.

– Fizetünk – intett a pult mögött várakozó pincérnek a magasabbik.

Rudi szolgálatkészén tette eléjük a számlát.

– A visszajárót megtarthatja – nyújtotta át a pénzt az alacsonyabbik.

– Köszönöm – hajolt meg a pincér színpadiasan. – Maguk igazi úriemberek.

Azok ketten halványan elmosolyodtak.

– Magából első osztályú főpincér lehetett volna a Titanicon – mondta a magasabbik.

– Csak viccelt – kacintott Rudira cinkosan a másik. – Szereti ugratni az embereket.

Zsebre tették a telefonjaikat. Fölálltak és elindultak a kijárat felé. Lassan mentek. Lazán, magabiztosan. Mint akik hírből sem ismerik a bizonytalanságot, a munkájuk végrehajtásával járó örökös szorongást.

Rudi még egy darabig követte tekintetével a két távolodó alakot, majd visszahúzódott a pult mögé keresztrejtvényt fejteni. A fenébe is, elfelejtettem megkérdezni, hogy hol vették azokat a flancos telefonokat, csapta le a ceruzáját bosszúsan. Mire azonban kiloholt a bejárat elé, már sehol sem látta őket.

Orosz István illusztrációja Sebastian Brant *A bolondok hajója* című költeményéhez. 23. vers. *A bölcsesség példabeszéde.*)

Gyárfás Gábor illusztrációja Stefan Zweig Buchmendel című elbeszéléséhez, 1999

Nyári reggel

Kora reggel botorkálsz,
hogyha felkelsz, vízen jársz,

de csak pucér talppal lépsz,
mert az álom rajt' van még

a reggeli ég szélén,
zölden, kéken, négyfélén.

Négyféle itt már minden,
a valóság átbillen,

azon, ami éppen van,
de persze csak álmodban.

Mi van?

Amíg egér és macska van,
amíg gepárd és impala,
amíg öreg és kisbaba,
addig lesz: volt, van és soha,

amíg van cápa és lazac,
két hal, de mégse ugyanaz,
hát addig mondd meg, hogy van ez,
amíg van nyár és van tavasz,

de nem a tél félelmetes,
az ősz is jót hozhat neked,
egy kellemes meleg napot,
mikor minden tökéletes,

az égen szőlőfürt ragyog,
és must esik, ha este lesz,
hiszen az alkony présbe tesz,
minden lenyugodott napot,

amíg van nappal és sötét,
addig lesz: volt, van és soha,
amíg a hold az ég sörét
kiissza, és fény fut köréd,

de minden perce egy karát,
keresd az égnek doktorát,
amíg az ősz gyógyítható,
s a télre sincs különadó,

amíg a hőség bírható,
amíg van kék és szürke ló,
amíg van rózsaszín tehén,
addig még van pár vicc talán.

Harmad-szonett

1 az 1-re,
szám a számra,
hullik már a
fény is egyre.

1-re támad
még egy 1-es,
és 2 1-es,
mint a lábad

jár a számos
végtelenben.
Fékevesztett
szép világ hoz

fényt a fényhez
számot számhoz.

A hatodik leány

Dérözveggy háza fent, a Keskenyholdon állt, nem messze a nyújtózó Esti Récétől. Hat leányával élt benne az asszonyosság, a hideg magasságból lesték a gólyahírvidék lakóit. A dérleányok hajnalonként le-leereszkedtek a gólyahírvidékre, s csodájukra járt mindenki, aki csak meglátta őket. Szépek voltak, fehérek, lencsőkék.

Kérkedett is velük Dérözveggy, kevély arca jégkarikává nőtt, mikor az öt idősebb leányára gondolt. Ékességeim, mindig csak így emlegette őket. A hatodikról, Ankáról azonban sosem beszélt, folyton a szobájába parancsolta, ha vendég érkezett hozzájuk. Szegény Anka képe tele volt szeplővel, s aranyhaj helyett vörös varkocsok rikítottak a fején. Karjára nem illett karkötő, egyik lába rövidebb volt, mint a másik. A büszke nővérek csúfolták a szeplős Ankát, és nem engedték, hogy hajnalonként velük menjen a gólyahírvidékre.

Sokat búslakodott magában Anka, s hogy megtűrjék odahaza, minden munkát magára vállalt. Sütött-főzött, söpört, letörölte a konyhaszekrényeket, sőt tett a sótartóba, egyenesre fésülte a szőnyeg-rojtokat, kimosta a madármintás függönyöket. Miután végzett a napi tennivalókkal, s a ház összes pontja csillogott-villogott, a szobájába vonult, a hatalmas regényhegyek közé, amiket aztán éjszakába nyúlóan olvasott.

Egy barátja akadt még a szeplős Ankának a könyveken kívül, a hegedűje. Miközben a ház teraszán ült, mindig nagy kedvvel muzsikált magának. Így messzire elszállt a hegedű hangja, s ha aszály tombolt a gólyahírvidéken, esőhangon szólt, ha hóvihár támadt ott lent, a nyári tátikák hangján.

Bezzeg az idősebb testvérek nem tűrték a hegedűszót. Vernyogó fadarab, mondták folyton. Egy nap aztán igazán méregbe jöttek, s elűzték Ankát a háztól.

– Szeplős is vagy, zajos is vagy, nincs helyed közöttünk! – beszéltek a gőgös nővérek, s Anka után hajították a hegedűjét. Anka sírt-rítt, talán a vörös szeplők is potyogni kezdtek az arcáról. Mit volt mit tennie, leereszkedett a gólyahírvidékre, s szomorú dalokat játszva mászkált a házak között. Hova menjek, kihez forduljak, kérdezte magában. Estibábot kereste fel, aki a bátyja volt Dérözveggynek, és a gólyahírvidék szélén lakott.

Száz esztendeje még Délibábnak hívták, s a hosszú, kopár végtelenség fölött hirdette korlátlan uralmát. De az idő elszaladt vele, vaksi, totya vénemberré halványodott, és sóvárogva várta, hogy valaki meglátogassa.

„De ki tudnám panaszolni magamat” – kezdte kedvenc nótáját szomorúan Estibáb. Visszagondolt a régi időkre, amikor még mind köréje gyűltek a családtagok, az utcabeliek, ő pedig képeket vetített eléjük, különös történetekkel ámította őket az álruhás Bob hercegről, a pásztorok királyáról és a szőke árvról. Ez is rég szertefoszlott már, tűnődött magában Estibáb.

Nagyon megörült Anka érkezésének. Nyomban kökénypogácsával kínálta, s aztán jókedvvel hallgatta a legkisebb unokahúga muzsikáját. „Miért futsz az üdv után, miért kergetsz délibábot” – énekelte az öreg a hegedű mellé.

Anka rámosolygott a daloló öregemberre, s sorra játszotta Estibáb nótáit. Mikor a leány búcsúzkodni kezdett, nagybátyja nem akarta elengedni ajándék nélkül.

– Legyek olyan, mint a testvéreim! – kérte Anka.

Estibáb bólintott.

Egyszeriben továbbint Anka szeplőssége, tömzsi termete. Lenszőke lett, hófehér arcú, hegyes tartású. Nagy boldogan elhatározta, hogy visszamegy az anyjához meg a testvéreihez, most, hogy Estibáb ilyen széppé varázsolta.

Odafönt, Dérözveggy házában büszkén járkáltak Anka nővérei. Csak a szájuk szélét rágták, mikor eszükbe jutott a szívtelenségük. Talán mégsem kellett volna így bánnunk azzal a kis csúfsággal, vélekedtek magukban. Dérözveggy egy szót sem szólt, rendre a gólyahírvidéket vizslatta szomorú arccal, úgy hiányzott neki a tömzsi kis Anka. Odalett az asszonyság ridegsége.

Amint a büszke leányok meglátták a hűgukat szeplők nélkül, lenszőkén, ráncokba futott rajtuk az ámulat.

– Visszajöhetsz hozzánk – mondta később a legidősebb nővér –, de azt a vernyogó fadarabot hagyd odalent!

Anka nem volt többé szolgálja a többinek, nem kellett neki állandóan főzni-mosni, szőnyeget fésülni, konyhaszekrényt törölgetni. Szép ruhákat kapott a nővéreitől, s ha a gólyahírvidékre mentek, ő is velük tarthatott. Így telt el egy hét, kettő is. Aztán Ankának egyre inkább elege lett a sok piperéből, a folytonos díszelgésből, minduntalan a hegedűje után vágódott.

Majd egy éjjel fogta magát, s leszökött a gólyahírvidékre a hegedűjéért. Mihelyst visszaért Dérözveggy kertjébe, a kezébe vette a vonót, muzsikálni kezdett. Mikor nővérei meghallották, mérgesen rontottak az udvarra. Anka újra szeplősen, sántán állt előttük, vörös varkocsokkal a fején. Riadtan nézett rájuk.

– Hagyjátok, hadd muzsikáljon – mondta a nővéreknek Dérözveggy. Azok lemondóan elmosolyodtak, Anka egyedül maradt. „Miért futsz az üdv után, miért kergetsz délibábot... – jutott az eszébe a vén Estibáb éneke, s folytatta a hegedülést – ... hisz itt van egy lépésre tán, s te meg sem látod.”

Anka azóta is boldogan hegedülget. Szeplősen, sántán, vörös varkocsokkal a fején.

Orosz István illusztrációja Stefan Zweig Buchmendel című elbeszéléséhez, 1998

„Az olvasás és gondolkodás többnyire együtt jár”

*Páros interjú Finy Petrával és Berg Judittal
az olvasástanításról (is)*

– *Mi kell ahhoz, hogy a gyerekeket, akiknek óvodás korban a mese lételemük, „megmentsük” az olvasás számára?*

BERG JUDIT: – Meg kell tartanunk azt, ami jó a mesehallgatásban-olvasásban: a varázslatot, a kalandokat, az izgalmas fordulatokat, azt, hogy fel lehet oldódni, és el lehet merülni a mesében. Mindezt úgy, hogy ne kényszerű legyen az önálló olvasás, hanem igazi élmény. Tilos untatni, túlfárasztani az olvasni tanuló gyerkőcöket! Egyszerű, letisztult szövegekkel, sok humorral és jó illusztrációkkal segíthetjük őket. De Petra ezt biztos jobban meg tudja határozni, elvégre ő meg is írta az *Iskolások kézikönyvét*!

FINY PETRA: – Nagyon kedves vagy, Judit, de neked is bőven van tapasztalatod e téren. Azért elmondom, mit gondolok: nagyon fontos a jó példa, hogy a szülő aktívan olvasó, a könyvekről véleményt formáló embernek legyen. Tudom, hogy nehéz a mai pörgős világ monitorfényű ingereivel versenyezni a látszólag „lassú” könyvnek, ám nem lehetetlen, hiszen a könyv sokszor még izgalmasabb az előbbieknél. Ahhoz, hogy a gyerek erre rájöjjön, okosan kell felépíteni az olvasmányélményeit: nem akarhatjuk, hogy elsőben Harry Potter bonyolultságú és hosszúságú könyveket olvasson önállóan. Azokat nyugodtan fel lehet neki olvasni. A saját könyvélményét fokozatosan kell árnyalni, nehezíteni, ezért nem ciki az elején vékonyabb gerincű, nagyobb betűs, kevesebb mondatos könyvek felé terelgetni, melyekben gazdag látványos, gyerekbarát az illusztráció. Ezenkívül nem árt otthon egy kellemes sarok, jó erős lámpával, puha párnákkal, ahová bekuckózhat, és el tud vonulni a saját könyveivel.

Finy Petra

Berg Judit

éreznek magukhoz közelállónak. Én mindig előre behatárolok a célcsoportot, és hozzájuk igazítom a történetek témáját, bonyolultságát, a kalandok típusát, a mondataim hosszát, a szókincset, a poénokat, mindent. Ezzel persze részben kiszolgálom az igényeket, megfelelek az elvárásoknak, vagyis nem hagyom ki a ziccert, hogy szerethető legyek, másrészt viszont lehetőséget kapok, hogy az adott kereteimen belül hatni tudjak. Ha egyszer szeretnek és olvasnak, lehetőségem nyílik fontos kérdéseket felvetni, igényes nyelven mesélni, bővíteni a gyerekek szókincsét, rávenni őket, hogy bizonyos kérdéseken elgondolkodjanak. Persze nem didaktikusan, én senkinek a torkán sem akarom lenyomni az „üzenetet”. A jó olvasmányok menet közben maguktól megtanítják, hogy az olvasás és gondolkodás többnyire együtt jár.

– *Apropó, üzenet... Kicsit mintha szerepzavarba keveredtünk volna mostanában. Rendes író manapság nem tanítja szépre-jóra a zsenge olvasót, ugyanakkor egyre több gyerekkönyv mesél komoly problémákról a legkisebbeknek is, s eközben óhatatlanul megfogalmaz véleményt vagy akár ítéleteket. Egyetértetek ezzel a tendenciával? Nem elég, ha egy mesekönyv pusztán izgalmas, mókás, szórakoztató?*

B. J. : – Természetes folyamatnak érzem, hogy mostanában kialakult az igény a társadalmi vagy lelki problémákkal foglalkozó könyvekre. Manapság a gyerekeket rengeteg ellentmondásos impulzus éri, sok felületen sérülnek, gyakran tapasztalnak embertelenséget, ráadásul a többségük nem kap elég figyelmet, ezért fontos segítenünk megérteni azt a világot, ami körülveszi őket. Attól persze még lehet egy könyv izgalmas, kedves és vicces, sőt, szerintem éppen a legrázósabb témákról érdemes sok humorral, lebilincselően mesélnünk, elvégre a cél éppen az volna, hogy kapaszkodót adjunk. De érdemes néha megmaradnunk a régi, jól bevált receptnél, és pusztán a mesélés örömeért mesélni, bízva abban, hogy az olvasók is megtapasztalják az olvasás örömét.

– *Ezenkívül persze könyvek sem ártanak... és ebben mind a kettőn kitesztek magatokért. Ráadásul írtok kisebbeknek-nagyobbaknak is. Alkotás közben tudatosan figyelték a „megcélzott korosztályra”?*

F. P. : – Ez változó. Van, amikor konkrétan egy korosztályt célzok meg, mert épp valamilyen típusú könyvre kapok „megrendelést” a lányaimtól (anya, írd már egy „nyomozósát”), ilyen volt *A Zöld Cirkusz és virágtolvaj*, amely kölyökkrimi lett a kiskamaszok számára. Az is lehet, hogy az én fejemben alakul ki az elképzelés egy adott műfajról, ami egy konkrét gyerekcsoportot céloz meg, mint például a kezdő olvasóknak szánt sorozatom első része, a *Milu Egyiptomban*, mely kifejezetten az első osztályt befejező, friss olvasótudással rendelkező kicsiknek szól. De sokszor csak elkezd bennem mozgolódni valami, és megírhatja magát. Ebben a szellemben fogant a *Szív-madár* című, szerelmes meséket tartalmazó könyvem.

B. J. : – Szerintem nagyon fontos tisztában lennünk azzal, hogy kinek is írunk, főleg, ha gyerekek az olvasóink. Merthogy különböző életkorban más-más téma érdekli a gyerekeket, másféle humorra fogékonyak, másfajta beszédmódot, stílust

F. P. : – A szépre és jóra mindig tanítanunk kell, legalábbis illene. Egy író nemcsak író, akár tetszik neki, akár nem, hanem anya, apa, pedagógus, pszichológus, barát, lelki mindenese. Ha jól eltaláljuk a történetet, akkor az a mese menedékké válhat, ahol a gyermek megpihenhet, és nem kell szerepet játszania, feltöltődhet, ugyanakkor rengeteget tanulhat is. A történelemtől, a világról, vagy „csak” önmagáról. Ezeket az apró útravaló lelki pakkokat pedig az írók rejthetik bele a szövegekbe. Nálam vannak direkter utalások, mint amilyen a cukorbetegségről szóló könyvemben, ahol arról mesélek a gyerekeknek, hogyan higgyenek magukban, akármilyen nehéz feladatot is mért rájuk a sors, vagy *A Fehér herceg* és az *Arany sárkány* című kötetben, amely a másság elfogadására, illetve megélésére tanít. De akad olyan mesém is, ami nem akar többet, csupán a természet szépségéről áradozni, mint a legújabb kötetem, *A darvak tánca*.

– *Ebben, azt hiszem, nagyon igazad van... azt hiszem, csak arról tudunk hitelesen írni, ami valamiért személyesen is fontos nekünk. És nyilvánvaló, hogy mindkettőtök elég sok dolog mellett képesek elkötelezni magát. Tehát, bár egyáltalán nem tudlak titeket nem íróként elképzelni, muszáj feltennem végezetül a kérdést: mi lenne Finy Petra és Berg Judit, ha nem írók lennének?*

F. P. : – Hű, ez nagyon jó kérdés, még soha nem tették fel, ezért picit el is kell gondolkodnom rajta. A férjem szerint nőket védő jogász, mert állandóan azon ügyködöm, hogyan lehetne jobb a nők sorsa, legyen szó a családjukról vagy tágabb környezetükről. Én azt mondom, hogy rajzoló. Nem véletlen, hogy annak idején az Iparművészeti Egyetemre is felvételiztem tervezőgrafika szakra, és az sem, hogy mostanában megint rengeteget rajzolok. Aztán persze lehet, hogy a rajzaimmal is leginkább a női témákat járnám körül: fájdalmainkat, örömeinket, szépségünket, esetlenségünket mutatnám be, de szavak helyett biztos, hogy inkább vonalakkal és színekkel dolgoznék, vagyis sokkal egyetemesebb kifejezőeszközökkel, mint a nyelv.

B. J. : – Én gyerekkoromban tudatosan készültem arra, hogy kaszkadőr vagy síoktató legyek. (Ennek érdekében rengeteget síeltem, verekedtem, a legképtelenebb helyekre is felmáshoztam és magas fákról indával lendültem le.) Mivel nagyon érdekel a természet, az is megfordult a fejemben, hogy ornitológus vagy természetfotós váljon belőlem. Egyetemista koromban azt gondoltam, hogy tanár leszek, aki szabadidejében gyerekszínházzal foglalkozik majd. (Ehhez elvégeztem az ELTE magyar–angol szakát és szereztem drámapedagógus képesítést is.) Aztán rájöttem, hogy leginkább színházi dramaturg szeretnék lenni, készültem is, hogy felvételizem a Színművészeti Egyetemre, de közbeszólt az élet, vagyis Lilla lányom születése. Tanár a mai napig szívesen lennék – elképzelhető, hogy a magyartanítás volna az utam egy másik életben. De ha elrugaszkodhatok a realitástól és csak a vágyakat nézem: szívem szerint hullámlovás (és oktató) lennék egy hatalmas ausztráliai bicsen, száguldoznék a házmagas hullámok tetején, szabad időmben pedig gyönyörű ékszereket készítenék gyöngyből, ezüstből és kavicsokból egy kis, pálmalevelből font bungalóban a tengerparton.

Szerintem legyen!

Dániel András: *Szerintem mindenki legyen kufli!*

Dániel András: *Szerintem mindenki legyen kufli!* című könyve 2015-ben jelent meg, követve az *Egy kupac kufli és A kuflik és a nagy eső* című könyveket. Na jó, de mi az a kufli?

Nem is kifli. Nem is kukac. Nem is bab, de nem is kavics. Kufli. Egy kufli sok mindenre hasonlít, és semmire sem. Pattog, mint egy gumilabda, pedig nem is az. Színes, mint egy nyalóka, pedig nem ehető. Van kicsi, van nagy. Van kövér és van sovány. Jönnek-mennek, sosem tudni, honnan hova...

A könyv alaphangját a játékoság jellemzi, a szerkesztése eszterlánc-szerű. Ugyanakkor mindez nagyon alaposan megkonstruált: minden könyv elején található bevezető, a különböző könyvekben megjelenő azonos szereplők a szövegkoherenciát biztosítják, és azt, hogy az egyik könyvet ismerő olvasó már némi biztonsággal barangol a következő könyv világában.

Dániel András saját mitológiát hoz létre, melyben minden szereplőnek megvan a maga helye. A mesei tér, az elhagyott kupac, szinte olimposzi elkülönülési helyként funkcionál. Ezt a mitologizálást a kuflik maguk is szóba hozzák (így a könyv önreflexív módon reagál saját írói eljárásainak automatizmusaira), hogy nem lesz-e unalmas – kérdezik –, ha egymást követő történetekben ugyanaz fog történni. Jogosan tehető fel a kérdés, hogy ez a mitológia meddig gazdagítható, vagy mikor ér el arra a pontra, ahol már újat nem mond, csak önmagát ismétli.

Dániel András szóhasználatát mindvégig zseniális. Ez erre a könyvre is jellemző: a két mezei sügér bolhapolkája, a *Pocok lépett a lábamra* és a *Pattog a kufli végig a réten* című slágerek, a kacatok titkos vándorlása, mely Bélabá és a fél pár zokni levelezéséből derült ki – mind frissek és különlegesen. És ezt példázzák a növénynevek is, amiket Tutisz szülinapjára (augusztus akárhánnyadika) szednek: nagy csokor pókliliom, kazal cakkos náspáng, bokornyai macskapertli és néhány tő útszéli rongyika. Ezek a fiktív növénynevek olyan hatást keltenek, mintha valamelyik népmesénkből léptek volna ki: a szöveg úgy integrálja a népmesék nyelvi világát, hogy közben nem is – bókol és fityiszt mutat a hagyományoknak.

A szerző képzőművészként kezdte a pályafutását, és könyvein is látszik a vizuális érzékenység, valamint vizualitás és verbalitás harmonikus együtt-működése. Szereplői rendkívül színesek, egyediek és olykor furcsák, de sosem bántóan diszharmonikusak, mindig megmaradnak rendkívül barátságosnak és nem utolsósorban: szerethetőnek. (A rajzok gyakran a gyerekek világához közeli dolgokat jelenítenek meg – például a *Jakabban* felfigyelhetünk egy Angry birds és egy Darth Wader figurára is.) Itt a lapszéli illusztrációival mikrotörténeteket mesél el: a kis képzelt alakok az előző oldalon látott kuflikról beszélnek, egy nyállal jelzi a látóhatárt, vagy egy táblával a rét közepét. Különösen izgalmas a repülőgép, ami

Pozsonyi Pagony Kft., Budapest, 2015

az összes kuflikönyvön átrepül, és megjeleníti a könyvben látottakat, gondolatbuborékban egy virágot vagy a vész közeledtét jelzi – mintegy a görög tragédiák kórusának funkciójával ruházza fel a szerző. Egyértelműen a képregényhagyományokat használja, sőt, a rajzfilmes tapasztalatokra is láthatóan épít; a rajzfilm értelemben vett mesével legalább olyan viszonyt ápol, mint a hagyományos mesemondással: a képi megoldások, az olvasó bevonása a történetbe, és az egyszerre több helyről érkező hatások (lapszélén beszélgető figurák) szintén a mozgókép hatását idézik, és az osztott figyelem képességét feltételezik. A történetészövés és illusztráció párhuzamát Dániel András tökéletesre fejlesztette a *Mit keresett Jakab az ágy alatt, és mi történt ott vele?* című könyvben, ahol játékra hívja az olvasót, párbeszédbe lép vele, és együtt keresik az üveggolyókat és egyéb varázslatos lényeket. Ezt a remek kezdeményezését folytatja a *Szerintem mindenki legyen kufli!* könyv is, ahol az utolsó oldalt üresen hagyva lehetőséget teremt arra, hogy mindenki megrajzolhassa a saját bárcsakbokrát, majd játékra hív mindenkit: találjuk ki, melyik bokor, melyik kuflié lehet.

S hogy mi kapcsolható még a páratlan történetészövéshez és a remek rajzokhoz? A tanulság. Ez az, ami ebben a könyvben mindkét mesének van. A legkevesebb eszközzel rendelkező kufli nyeri meg a jelmezbált. Mi ez, ha nem a legkisebb királyfi győzedelmeskedése? És a szülinapi ajándékmagból jut mindenkinek – mintha egy kondáslegény jószívűségét látnánk.

Nehéz Dániel András legújabb gyermekirodalmi művét önmagában vizsgálni, mert egységet képez az előző műveivel. A korábbi kép-szöveg összeegyeztetési problémák (Klárka színe a Jakabban) vagy mondatszerkesztési kiforratlanságok (gombászás az első kuflikönyvben) nyomtalanul eltűntek, és az egyéni elemek (játék az olvasóval), a formai, szerkezeti megoldások megmaradtak – „kufliworld”.

Ha megkérdeznék, hogy az iskolai könyvtárakban vagy gyerekeink könyvespolcain legyen-e oda-téve egy-egy kufli-könyv, csak annyit mondanék: Szerintem legyen!

Orosz István illusztrációja Sebastian Brant *A bolondok hajója* című költeményéhez.
(13. vers. A meggondolatlan bolondokról.)

Kiss István illusztrációja Stefan Zweig Buchmendel című elbeszéléséhez, 1999

Teljes jogú civilként

Előretolt Helyőrség. Ezredévkönyv

Rendhagyó antológia az *Előretolt Helyőrség. Ezredévkönyv* című testes és küllemében igen igényes, az Előretolt Helyőrség kiadó – EH – huszadik évfordulójára készült reprezentatív összeállítás, Gáll Attila szerkesztésében. Rendhagyó, ugyanis a könyvben Szócs Géza némiképp talányos bevezetőjén kívül az olvasó nem talál érdemi tájékoztatást sem a szerkesztés – szoros szerzői ábécérend – koncepciójáról, sem a kötet – Szóccsal együtt – összesen 47 szerzőjéről. Mindössze a kiadónak a könyv végén olvasható kiadói jegyzéke adhat némi támpontot a nemzedék/társaság alkotóiról – kinek mikor jelent meg kötete az EH kiadásában 1995-től 2015-ig; az olvasó ráérős idejében elbogarászhatja a listán, például hogy kinek hány könyve jelent meg, vagy ha önálló kötetre méltó volt, miért *nem* került be a reprezentatív gyűjteménybe. Persze, akik a kezdettől közlelő, napra figyelték a nagy lánggal és még nagyobb füsttel induló „transzközép” indulását, és az alkotóknak publikálási lehetőséget adó EH működését, azok nem akadnak meg ily csekélységen, de feltételezem – remélem –, hogy lesznek kevésbé tájékozott vagy kifejezetten tájékozatlan olvasók is, ők viszont csak nézegetik, és nem látják azt, amit láttatni akar az antológia.

Ebből a szoros szerzői ábécérendben összeállított antológiából ugyanis nem derül ki, hogy az antológia az EH sorozat kiadói reprezentálását célozta-e meg, vagy inkább az EH irodalomtörténeti jelentőségét akarta-e felmutatni. Mindkét esetben indokolt lett volna afféle mini-lexikont beilleszteni a szerzők biográfiájáról, megjelent kötetekről, díjaikról, esetleg a jelenlegi lakóhelyüket is jelezni (az EH első generációjának tagjai a most éppen kétlaki Orbán János Dénes kivételével Erdélyben maradtak, a legfiatalabb 2014-es *Mozdonyfűst* antológia szerzőinek mintegy fele

viszont ingázó vagy kétlaki, s talán érdemes lenne megvizsgálni, hogy ennek a biográfiai helyzetnek van-e poétikai következménye), és kiderülhetett volna, hogy az EH olyannyira határátlépő, hogy a magyarországi Szálinger Balázs és Dobai Bálint debüt kötete is Kolozsváron jelent meg.

Meglehet, a koncepció ez: csak művek vannak, mindegy, ki, mikor írta, a művekből kell kirajzolódnia az EH irodalomtörténeti jelentőségének, természetének, s kizárólag a művek alapján ragadható meg az EH kánonbéli helye és helyi értéke. Csakhogy... Mint bármely alkotói pálya, az EH alkotói is változik. A pályára lépés rendszerint helykeresés, hangkeresés, a csapatos/nemzedéki föllépés többnyire kifejezetten opponáló – az uralkodó irodalomeszménnyel szemben definiálja magát, aztán a második-harmadik kötet után a „mi” tudat elhalványul, a saját stílus, hang megtalálásával individualizálódik a nemzedék. Az EH alapító atyái – Orbán János Dénes, Fekete Vince, Lövétei Lázár László, Sántha Attila, László Noémi, György Attila – is szétszóródtak. Leginkább OJD folytatja permanensen a lázadást, a „transzközép” nonkonformizmusától legtávolabb pedig alighanem éppen az a Sántha Attila került, aki OJD mellett a legharsányabban jelentette be a transzközép radikalizmusát, utasított el bármiféle folytonosságot, különösen a kisebbségi magyar költősors attitűdjét, az utóbbi években írt verseiben viszont nagyon is érzelmes hangon vallja a folytonosságot, s kelti életre a lírai realizmust meg a zsánert. Lövétei, Fekete Vince, László Noémi utóbbi kötetei pedig határozottan a nyugatos klasszicizáció (Babits, Kosztolányi, Radnóti líraeszménye) felé mozdultak el, míg a legutóbbi generáció költői a slam poetry – igényesebb – változataival is kísérleteznek. Éppen

ezért célszerűbb lett volna periodizálni az EH megjelenéseit, külön fejezetbe sorolni az alapító nemzedék borzas, lázadó műveit, és egy másikba a saját hangot kiforrt munkákat. És célszerű lett volna egy vagy két külön fejezetbe sorolni az alapítókat követő pályára lépőket, hogy kiderüljön, az EH valójában hány nemzedék indulását is jelenti: az EH lényegében homogén, az alapítókhoz csak fölzárkóztak a következő generációk, vagy beszélhetünk markánsan elkülönülő nemzedékekről (a szintén kánontörő Forrás-nemzedékekhez hasonlóan); netán a kilencvenes évek hangos és kétségtelen paradigmaváltó fordulata utáni EH ma már nem több vagy más, mint rangos kiadó és márkanév, mely minőségi garanciát vállal a kilencvenes évek elejétől folyamatosan pályára lépő erdélyi/romániai magyar költők, írók elég széles spektrumának. (Számomra úgy tűnik, az alapítók után pályára lépők és a legfiatalabbak inkább csak árnyalatokban térnek el az alapítóktól irodalomeszményüket illetően, jobbra megismétlik az alapítók gesztusait, átveszik hagyományválasztásukat.)

Indokolt, hogy helyet kapott az antológiában Fried Istvánnak, a szegedi egyetem professzorának *A transzközép keresésének lírikusai* című dolgozata, amelyben az EH zajos indulásával szinte egy időben foglalta össze és fő vonalaiban kijelölte az alapítók indulásának kánonbeli helyét (sajnos a kötet nem jelzi az első megjelenés bibliográfiai adatát: Helikon, 1996/17., 19.). Szőcs Géza eléggé nem méltányolható nagyvonalú mecénási szerepe mellett főleg Fried István mentorálta és erősítette meg szakmai kompetenciájával (és személyes szerepvállalással) a „transzközép” irodalomtörténeti legitimációját. Méltóbb lett volna, ha dolgozata a kötet bevezető tanulmányaként kap helyet, annál is inkább, mert mindössze két kritikai/irodalomtörténeti szerző írását közli a kötet, Fried mellett Páll Zitáét. Páll az alapítók manifesztumait vizsgálva árnyalja és vitatja a transzközép nemzedéki voltát, mert előbb léptek be gesztusaikkal, ellentmondásos kiáltványaikkal a romániai magyar irodalmi életbe, semmint a művek megíródtak volna, s megengedi, hogy a „transzközép... nem egy homogén vagy nemzedéki megnyilvánulás, nem generációs fellépés, hanem »érdekszövetkezet«: Sántha Attila és Orbán János Dénes stratégiához méltó módon vittek véghez az irodalmi életbe való betörésüket”. Akár vitatjuk, akár elfogadjuk érvelését a nemze-

déki kritériumra vonatkozóan, az bizonyos, hogy a rendszerváltozás után a Romániában születő magyar irodalomban (eszményben, ethoszban, nyelvben) történt radikális fordulat legnagyobb hatású megvalósítója az EH körüli csoportosuláshoz kapcsolódik. (Egyetlen költőről közöl kritikát az antológia, nem indokolt, miért éppen Muszka Sándor kötetéről került a gyűjteménybe Páll Zita egyébként kitűnő dolgozata – a kiemelés azt sugallja, hogy Muszka a legjelentősebb költője az EH-nak; sokkal inkább a kötetbe kíváncsizott volna Sántha és OJD manifesztuma – ezeket, és a transzközéppel foglalkozó elemző írásokat indokolt lenne mielőbb megjelentetni, és egy füst alatt húsz év távlatából akár a teljes Kárpát-medencei rendszerváltozás után/körül induló magyar irodalom – szlovákiai, délvidéki, magyarországi – higgadt számvetését elvégezni.)

*

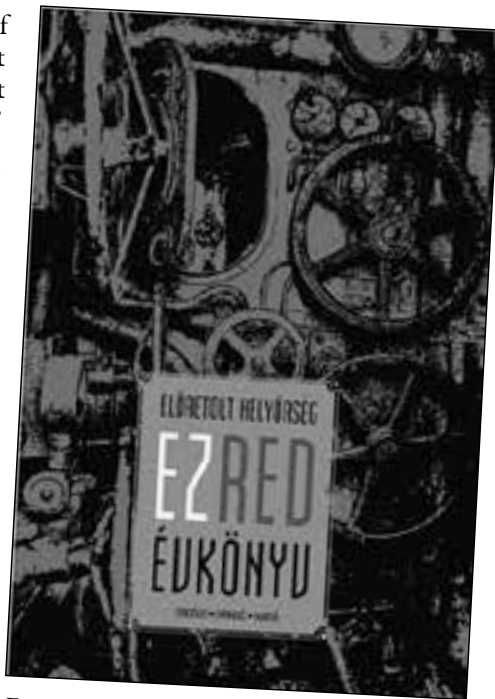
Az *Ezredékönyv* félszáz alkotója pár száz művének a minősítésére nagyvonalú gesztus lenne vállalkoznom (kevesebb szerzővel nagyon erős lehetett volna az antológia, így viszont, bár demokratikus a szerkesztés, egyes minőségű az összkép), a megjelent kötetekről a díjak, recepciók folyamatosan jelezték és jelzik a befogadás (a szakma) visszaigazolását, értékrendjét, szubjektív olvasatomban inkább néhány általánosabb jelenséget emelnék ki.

A transzközép legfontosabb programja a totális szabadság igénybejelentése volt. A diktatúra elhullása után nem a politikai, hanem az elemi irodalmi, költészeti szabadságé. Szabadság a költői szerepet, az irodalomeszményt, a beszédmódot, a hagyományválasztást illetően az olvasói elvárással/megszokással és az ideologikus kánonokkal, irodalmi érdekcsoportokkal szemben. Vagyis: öntsünk tiszta vizet a pohárba, kezdjük nulláról az egészet! Ez a radikális igény óhatatlanul opponálásban formálódhatott csak meg. Sántha Attila nagy lendülettel jelentette ki, hogy a „legnagyobb magyar költők egyike” Reinhold Alfréd, OJD pedig Rejtő Jenőben és Faludy Györgyben ragadta meg a nemzedék „vezérlőcsillagát”.

Mindazonáltal a „transzközép” (és most már „EH-nemzedék[ek]”) imponálóan széles költészeti hagyományt mozgósított és mozgósít az antik szerzőktől Villonon, Shakespeare-en, Janus Pannoniuson, Puskinon át Radnótiig, Szilágyi Domokosig, Szőcs Gézáig, sőt, egymásig. Ahogy

az antológiából is kitetszik, a leggyakrabban József Attilával, Adyval, Dsidával, Nagy Lászlóval polemizáltak – ironikus, profán, blaszfémikus tagadással utasítva el a költő és a költészet festilizált szerepét, az értéktanúsítást, a hit pátoztát, a közéletiség, a küzdés heroizmusát, a szenvedés és az áldozathozatal magasztosságát. József Attila: „Három konyak, s két üveg / vörösbor után / verset írunk. / Ő fogta / ceruzám.” (Fekete Vince); „A verset újraírom. Ez az első sora, / még nem dicsőség.” (Karácsonyi Zsolt); „Harminckét éves lettem én, / sokat éltem mesék tején, / de már / e kár // csak abban áll, hogy védhető, / statisztikákat éltető kis ok / vagyok.” (László Noémi); „Nem bíztam én sem másban, sem magamban. [...] Éltém? – Jó lenne kiegészíteni ebben.” (Lövételi Lázár László); „Homokos, vizes síkra értem, nem remélek.” (Noszlopi Botond); „Díványon fekszem, sziszegek. / Fölöttem Judit, másfél mázsa, [...] A rakodópart / alsó

kövén ültem, onnan néztem / kiégett szemmel: hogyan merül el drága teste. / (Akkor jöttem rá, hogy / *Dunának, Oltnak egy a hangja* / – hogyha alulról hallgatod.)” (OJD). Ady: „Nem keresni mindig új s újabb lovat: / megülni azt, amelyik alattunk rohad.” (Ámos Lóránd); „nem szeretek és nem szeretnek” (Farkas Wellmann Endre); „másnap hőse vagy, mondhatni embere, / lóvé dől, líra száll, akár bmw-re is tellene” (Dimény Lóránd); „Pusztaszerből pusztaszar maradt” (OJD); „genny a seb alatt / mag a hó alatt, költőnk és kórja” (Sántha Attila). Nagy László: „Hogy ki volt ő – hát nem számít az arc. [...] ő is csak egy, aki a túlsó partról / valamit a foga között áthozott.” (OJD); „S ha vége szakad sok dzsónak, / átvisz a túlsó partra tán egy másik csónak, / segít a drone, a csyrtal, s egyéb porok” (Vass Ákos) – néhány nyilvánvaló polemizáló citátum, s mellettük persze jóval számosabbak a finoman átderengő utalások, allúziók.

Erdélyi Híradó Kiadó, Kolozsvár, é.n. [2015]

Az értéktanúsító, közösségi, áldozatvállaló ethosz elutasítása mellett a költőelődök glóriájának a földre rántása mellett a legnagyobb visszhangot (és olvasótalálkozási sikereket) a prudéria trónfosztása eredményezte. A kisebbségi tragikus-pátoszos költői hang emelkedettségé nem viselte el a magánszféra, a testiség, szexualitás irodalomba, költészetbe emelését – még az EH-sok számára leginkább elfogadott Szilágyi Domokos szerelemfölfogása is inkább romantikus, s még Szőcs Gézáé is poétikusan stilizált, semmint 20. (21.) századi. A transzközép tehát fölfedezte Freudot –, és még Freudot is lerántotta a... kocsma közepébe. Nem a szexus, a férfi-nő kapcsolat, a nemek hierarchiájának lelki kínjai, dilemmái kerültek elő, hanem a tiltott szavak (nemi szervek, aktus) profán, közönséges használata – kifejezetten provokációs céllal. (Néha úgy tűnt, mintha az EH-belépője legalább egy trágárkodó szöveg

lenne.) A szociálisan érzékeny, szegénylegényénekeket szerző Muszka Sándor folklorisztikus, vajdajánosos dalában a magányos lány például így sóhajt: „Elsorvasztó lázban égve / Baszni kéne baszni végre.”; a legfiatalabb évjáratúakhoz tartozó vágánsköltő (modorában az OJD-követő) Márkus Andrásnál már-már stílus a profán és vulgáris versbeszéd: „Ne haragudj: alatt bűdös volt, / s az artériák nagyon lilák, / Most faszom egy óriás, szőrös holt. / Hát ne duzzogj, és mosdál pinát!” Murányi Sándor Olivér elbeszélése (*Primícia*) a pornográfia határát súrolja, a Karácsony Benő-i tárcahumorról rokon stílusú Nagy Koppány Zsolt itt közölt, a nemzedék közönséges nyelvhasználatán megütközöket ironizáló tárcája is egy infant terrible-i kiszólással zárul: „Na. S akkó’ mi (a faszom) van?”

Ezek az elsődleges, transzparens gesztusok magabiztos, fölényes jelenléte sugallnak, a színpadias provokációk mögött azonban több a kese-

rűség, a kiábrándultság, az illúziótlanság. Számszakilag is jóval nagyobb arányban jelennek meg a történelmi, társadalmi vákuum-sors-, -lét rezignált panaszai, számvetései amazokénál. Nincs Erdély-mítosz, közös sors, nemzeteszemély, ezek kiüresedett fogalmak csupán, nincs cselekvési tér – a (költő)ember a privát térben él, ezért a többes szám használata helyett az egyes számú megszólalás csak részben lázadás a közösségi költészet és elvárás (hagyomány) ellen, részben kíméletlen szembenézés a valóval: „Mi számított, örökre elveszett” (Bálint Tamás); „Semleges kor felületén mi termett? / S e forróság? Nem Róma ég. Az arcod.” (Farkas Wellmann Éva); „Van-e még, ami elevenbe vág? / Céltalan, cukros összevisszaság. [...] Közben az ember kábán ácsorog, / mint fásult rab a börtönudvaron” (László Noémi); „Ahol virágok illatoztak, ma sár van, dög és hullaszag” (Noszlopi Botond); „Folytatni minek ha értelme nincsen / Magamat fel mire feszítsem” (Muszka Sándor); „ha nem félnék hogy még ilyen se lenne / s még ennyi érdekes se lenne benne: // az emberélet útjának felén / isten bizony hogy újrazedeném” (Lövetei).

A Romániában születő új magyar irodalomról óvatos aggodalommal jegyezte meg annak idején Markó Béla, hogy félő, előbb hagyja el erdélyi jelzőjét, semmint lehetőségét kipróbálná. Ebből a szempontból is érdekes az EH róka-fogta-csuka metamorfózisa. A transzközép ki akart törni az *erdélyi gettóból* – a kisebbségi szerepkörből, de nem akart *besorolni* a magyarországi, budapesti megosztottságba sem. '89 után mindenképpen válaszut elé került az erdélyi magyar irodalom is, mert a politikai, közéleti változások miatt elvesztette a diktatúra idején – tiszteletreméltóan – vállalt, viselt súlyát és szerepét. Kányádi Sándor úgy fogalmazott, most dől el, hogy tud-e érdekes lenni, tud-e mit mondani az olvasóknak a romániai magyar író. A transzközép, az EH nagyon is érdekes volt, borzongatóan, s néha riasztóan – az elutasításban. Szentségtörést követett el, éppúgy le merete rombolni a kisebbségi író, irodalom mítoszá, a tragikus kisebbségi magyar sors szenvedő glóriáját, a nemzethez való tartozás szentségét, ahogy a prűdériát. „Lehet bennem egy nemzeti / lobogós rész. Hisztizni is / szoktam ennek ürügyén. Van úgy, / hogy jó sokáig eltart.” – írja szelídebben Lövetei, könyörtelenebbül OJD: „Ne haragudj: bezárt a bordély, / s az utcalányok nagyon lilák, / Erdély egy óriás vörös

falt / – hát hozzád jöttem. Én, a virág!”, és nem átal a Himnusszal csibészesen eljátszani: „Az Ágnak rendületlenül / légy híve, langaléta! / Rajt' generális szíve ül, / csak nézi kis kadétja.”

A transzközép indulásakor valóban nem lehetett tudni, merre fog elmozdulni a lázadó hév, hogy mindenestül elhagyja regionalizmusát, hagyományait, kötődéseit és kötöttségeit, avagy úgy válik-e világlírává, hogy ahol korszerűen lehetséges, újraépíti azt. Harsány, provokatív és gyötrelmes harca, veszekedése, vívódása mélyén azonban valószínűleg mindig is a szülőföld(haza)-szerelem állt – a teljes szabadság feltételével. Jellemzően lehet pontos Lakatos Mihály leírása: „A hazával mi már csak úgy állunk, / mint Istennel áll a hívő ember. / Bár kimarjult hitén száz meg száz lyuk, / hisz azért, mert nem hinni nem mer.” Azt mutatják az utóbbi évek, hogy különösen az alapító atyák – Fekete Vince, Lövetei Lázár László, Orbán János Dénes, Sántha Attila, György Attila, Molnár Vilmos – műveiben egyre karakteresebben formálódik egy új Erdély-, Székelyföld-, szülőföld-vízió. Azt hiszem, hogy a nemcsak nagy füsttel, de lánggal is önmagát bejelentő EH legnagyobb jelentősége és eredménye, hogy a rendszerváltozás utáni generációk valóban nem kisebbségi íróként, költőként, emberként tekintenek és gondolnak önmagukra és a világra, hanem teljes jogú civilként. Az általuk létrehozott irodalom – nagyvonalakban – nem újabb *feladathoz, szerephez* igyekszik alkalmazkodni, hanem a költészet/művészet természetéhez. Itt és most: a borzas lázadás után alapvetően a létmegértés és az életszeretet felé tolnak a művek, jellemző megszólalási módjuk az elégikus, ironikus, groteszk tónus és a vágányul játékos attitűd. Együttesen roppant széles rádiuszban jelölték ki a számukra folytatható hagyományt, de a világlíra, a vágáns költők (Faludy, Villon) mellett a nemzeti klasszikus Arany János és a nyugatos mesterek (Babits, Radnóti), az erdélyi mesterek közül Dsida, Mózes Attila, Bodor Ádám – és Szilágyi Domokos foglalnak el kitüntetett helyet (ez utóbbi egyetlen versére, a *Don Quijote szerenádjára* több parafrázis is íródott).

„Nem egyszerű dolog irodalomtörténeti térképet készíteni” – állapítja meg a bevezetőben Szőcs Géza. Valóban. Csak sajnálhatjuk, hogy az *Ezredévkönyv* ily szerkesztettsége némiképp nivellálja az EH kétségtelen eredményét, s nem könnyíti a térképkészítők munkáját.

A múlhatatlan pátosz

Fekete Vince válogatott verseiről

Természetesen nem sokat változott a költészet a római Horatiustól a svéd Thomas Transströmerig, vagy magyar példákra gondolva, igazán nem látok különbséget, mondjuk, Balassi Bálint és Babits Mihály között. Talán csak annyit, hogy Babits tudhatta, mit írt Balassi, fordítva viszont ez nem volt lehetséges. Bővült a szókincs, módosult a grammatika is valamennyit, szegényedtünk igeidőkben, gazdagodtunk vonzatokban, de fejlődésről nem érdemes beszélni. Már-már rögeszmém egyébként is, hogy az irodalomban vagy művészetben nincsen fejlődés, legfeljebb az eszközök finomodnak, de az *Egy katonának* szerzője más eszmeiséggel ugyan, ám hasonló rafinériával közelíti meg tárgyát, mint a *Húsvét előtt* költője, hogy a háborús témánál maradjunk. Számomra megnyugtató ez a változatlanúság, hinni szeretném ugyanis, hogy aminek nincsen kezdete, annak vége sincsen. Nem könnyű ezt elfogadni, de azt gondolom, hogy aki a tudományban nyilvánvalóan érvényes fejlődéselvet rávetíti például az irodalomra, közvetve azzal is egyetért, hogy a szépirodalmi szövegnek van oka és célja. Pedig sem oka, sem célja, és éppen ezért nélkülözhetetlen. Akár maga a világ, mondhatnám agnosztikus derűvel. Csakhogy én bízom a megismerésben, és egyáltalán nem állítom, hogy a több vers ugyanannyi, mint a kevesebb, és hogy nem kellene nap mint nap gyarapodnia körülöttünk a költészetnek. Csupán abba nem tudok belenyugodni, amit a filozófus és esztéta Theodor Adorno annak idején mélységes keserűséggel megfogalmazott: „Auschwitz után verset írni barbárság”. Ugyanis azt sugallja nekünk Adorno – mit sugallja, inkább zokogja! –, hogy a vers önámításnak bizonyult, és ha tovább ámtjuk magunkat, mi is bűnösök leszünk. Nem tagadom,

amikor először találkoztam ezzel az idézettel, mélyen megrázott, magamban többször is visszatértem rá, amíg egy újabb kinyilatkoztatás, ezúttal egy általam addig is, azután is nagyra becsült erdélyi magyar költőtől, Székely Jánostól, végképp meggyőzőtt, hogy nem a költészet fejlődik, csupán a róla való gondolkodásunk. Hiszen későbbi szerkesztő kollégám, a nagyszerű költő, próza- és drámaíró sem többet, sem kevesebbet nem mondott egy kolozsvári szabadegyetemi előadásán, ahova némi kajánsággal engem is meghívott, mint azt, hogy „a költészet meghalt”, csak nem vesszük észre. Ő nem az emberiség és emberiség történetéből vezette le ezt a tételét, de eléggé feladta mégis a leckét. Míg aztán rájöttem, ismétlem, hogy valójában nem a vers változik, hanem az irodalomértés vagy irodalomértelmezés, és ebben a felismerésben sokat segített nekem Székely János, a galambszürke öltönyös *enfant terrible*, aki végül is akarva-akaratlanul rákényszerített, hogy ellenérveket keressek polgárpukkasztó szándékú – de valamennyire általa is komolyan vett – prognózisához. Legfőbb ellenérvem maga az irodalomtörténet volt. A költészet naponta meghal ugyanis már évszázadok óta, és naponta fel is támad minden egyes versben.

Itt van például Fekete Vince, akinek *Vak visszhang* címmel az idén jelentek meg válogatott (és új) versei, talán nem véletlenül éppen ötvenéves korában (*Sétatér Kulturális Egyesület, Kolozsvár, 2015*). Jesszusmária, mondanám, máris ötvenéves, pedig most volt az indulás, most volt a *transzközép* Kolozsváron, amelynek ő volt egyik vezéralakja, bár érzésem szerint már akkor is jobban beágyazódtak a szövegei abba a virtuális entitásba, abba az örök poézisba, amit minden

új generációnak illik megtagadnia. Fekete Vince valamiért nem hitte el egy pillanatig sem, hogy a költészet meg fog halni, és éppen ezért legelső versein nem érzik a kétségbeesett reménykedés sem, hogy hátha van feltámadás a vers halálából. Az induló nemzedékeket ez a kétségbeesés szokta egy új irány vagy irány kialakítására sarkallni, de úgy tűnik, a mellbeverő Dsida-parafrázis, a *Csütörtök* költője ezen már nagyon hamar túllépett. Persze az igazság az, hogy újraolvasva ezt, rögtön kiderül, a *transzközép* csak számunkra, az akkori középnemzedék számára tűnhetett szakításnak az előzményekkel, mert mi még az Ezra Poundtól és T. S. Eliottól induló, bár csak évtizedek múlva megfogalmazott amerikai *New Criticism*, vagyis *Új kritika* kései gyermekei voltunk – Erdélyben szinte minden kései –, annak az ideológiának a követői, amelynek első teoretikusa, John Crowe Ranson tagadta példának okáért a kontextustól elvonatkoztatni képtelen irodalomtudomány létjogát (*Az Új kritika*, 1941). Ennek az irányzatnak fontos előzménye Ivor Armstrong Richards munkássága (*Az irodalomtudomány alapelvei*, 1924; *Gyakorlati irodalomtudomány*, 1929), aki egyértelműen kimondta, hogy a műalkotás „nem parafrázálható”. Mi is ezeken a teóriákon nőttünk íróvá, Wellek és Warren a hetvenes években is reveláció volt nekünk (René Wellek és Austin Warren: *Az irodalom elmélete*, 1949), különösen azután, hogy egyetemi éveinkben kötelező olvasmányként végigragtunk Lukács Györgyöt, mellesleg nem teljesen haszontalanul. Ha úgy tetszik, lehet ezt az egész *transzközép* dolgot blöffnek is tekinteni, de Fekete Vince egyik-másik szövegének rétegzettségében gyönyörködve, rá kell jönnöm, hogy akkoriban, minden látszat ellenére, valójában egy kisebb konzervatív – figyelem: konzervatív! – forradalom zajlott az erdélyi költészetben, hiszen Orbán János Dénes vagy Sántha Attila – és folytathatnám a névsorolvasást – erős ironiája elfedi esetleg előlünk a mélyáramokat, viszont a *Vak visszhangban* jól nyomon követhető. Maga Fekete Vince is a pátosz elleni lázadásról beszél – letagadhatatlan pátoossal – a kolozsvári *Helikón* mellékletének, a *Serény Múmiának* az egyéves évfordulójára írt visszatekintésében: „Teret engedtünk képzeletünknek, ami szabaddá és határtalanná tette számunkra a világot; s ha szolgálni akar(t)unk, azt csakis az irodalomra tartottuk érvényesnek; s a helytállást és megmaradást pedig – legjobb

igyekezetünk szerint – minőségi áruban gondoljuk el. Voltunk (éppen ezért) közönségesek, antipatetikusak, meghökkentőek...” Csakhogy ma már a hajdani szövegekből éppenséggel nem az „antipatetikus” indulat ragad meg, hanem a referencialitás, a parafrázis vállalása, és ezáltal mindannak a többé-kevésbé heves tagadása, amit az előző generációk elfogadtak: hogy nincsen kontextus, csak műalkotás van, amely olvasáskor tulajdonképpen „világegész”, tehát eltakar minden egyebet. Sarkítok most nyilván, mert ezek a teóriák sohasem jelentkeznek vegytisztán, ráadásul én magam állítottam az imént, hogy lényegében a költészet nem változik. Ezt továbbra is így képzelem, de az elmélet természetesen mégis visszahat mindig a költőkre, megpróbálja „jó” irányba terelni őket, és ebből a feszültségből elsőrangú művek születhetnek. Fekete Vincénél mindenképpen. Hiszen a már említett *Nagycsütörtök*-parafrázisban megfigyelhető, hogyan bontja le Dsida Jenő eredeti pátoszát, és hogyan lesz a nagycsütörtökből egyszerűen csütörtök, viszont amire a vers befejeződik, már ismét fájdalom és félelem van bennünk. Látszólag elhagyta Fekete Vince a nagycsütörtökből a nagy jelzőt, a borzongató szentséget, és végül mégis az ellenkező hatást váltja ki, ugyanis immár minden csütörtökünk naggyá, szorongatóvá, fenyegetővé válik. A referencialitást tagadó *Új kritikának* azért nem lehetett igaza, mert maga a nyelv is referencia, a mai szó a tegnapiak az értelmezése, a mai nyelvhasználat a tegnapiak a parafrázisa. Ettől nem szabadulhatunk, inkább ki kell használnunk. Úgy érzem, hogy Fekete Vince költői habitusának is ez a legfontosabb tanulsága. Egy már létező szövegre hivatkozni, különösen akkor, ha elfogadjuk, hogy a betű, a szó, a mondat maga is része a valóságnak, tulajdonképpen ugyanaz, mint amikor egy természeti képre vagy egy érzelemre reflektálunk. „... s a fullatag sötétben hat órát üldögéltem / a kocsárdi váróteremben, nagycsütörtökön” – mondja Dsida. „... a hullatag/ sötétben üldögéltem a / rázboieni-i váróteremben, / csütörtökön...” – írja Fekete Vince, és nevetnünk kellene azon, hogy a magyar helységnév helyett a románt használja, mert egyébként is el-eljátszik a paródia lehetőségével, de ebben a helységnév-játékban történelem van, igazi fájdalom, referencialitás úgymond, legalább két irányban is, egyrészt Dsida felé, másrészt a huszadik század egész erdélyi története

felé is. „Péter aludt, János aludt, Jakab aludt, / Máté aludt, és mind aludtak... / Kövér csöpek indultak homlokomról, / és végigcsurogtak gyűrött arcomon...” olvassuk Dsidánál. Ahogy a nagycsütröttökből csütröttök lett, ugyanúgy marad az apostolok nevéből csupán kezdőbetű Fekete Vincénél: „Ott aludtak körülöttem: / P. aludt, J. aludt, / J. aludt, M. aludt, // butykos aludt, mind / aludtak.” Súrolja a befejezés (ön)íroniája is a paródiát, de mégsem az, éppen ellenkezőleg, a vers végső üzenete, hogy hiába próbálunk szabadulni a pátosztól, mert amíg szenvedés van, pátosznak is lennie kell. Ez a szöveg még viszonylag korai, a kilencvenes években született, a nemzedéki ars poeticához is illeszkedik, de mégis markáns költemény, kiemelt helye van szerintem Fekete Vince lírájában, és ugyanakkor jól bizonyítható vele az a sajátos parafrázis-technika, amely formailag is rendkívül izgalmas megoldásokhoz vezet. Kezdetről fogva kimutatható ez a technika Fekete Vincénél, és gyakorlatilag végighúzódik egész eddigi pályáján, az utóbbi időben olyan kiváló költeményeket eredményezve, mint például a *Film*, amelyet Lövétei László Lászlónak ajánl, de ugyanakkor Babits Mihály *Ősz és tavasz között* című versének kép- és formavilágát parafrázálja, vagy a *Kérdés*, amely Kosztolányi Dezsőre utal vissza, a *Tajtékos még* című Radnóti-átírat, vagy az újabb, kötetben még nem szerepeltetett *Vargaváros* ciklusból a Berzsenyi Dánielt idéző *A távolodó*. Az az igazság, hogy csak jobb híján használom a *parafrázis* vagy *átírat* kifejezéseket, mert meggyőződésem szerint ma Fekete Vince egyik legeredetibb, senki mással össze nem téveszthető erdélyi magyar költőnk. Nyugodtan elhagyhatnám az *erdélyi* jelzőt, és nem azért nem teszem, mert szűkíteni akarom a kört, amelyben fontosnak tartom ezt a poézist, hanem mert a már említetteken kívül Kányádi Sándorra, Kovács András Ferencre, Weöres Sándorra, Király Lászlóra, Szabó Lőrincre és más elődökre vagy kortársakra hivatkozó költő szövegeiből egyszerűen nem vonható ki a *couleur locale*, és nem is kell, ha igazán ragaszkodunk ahhoz, hogy a kontextus nélküli remekmű téveszméjével együtt más előítéleteket is lebontsunk, például az egyetemesség, magyarság, regionalitás gyakori szembehelyezését.

Fekete Vince versei erdélyi versek. Ennél bosszantóbb, kihívóbb mondatot magyar költőről leírni szinte nem is lehetne. De nem a provokáció

szándékával teszem. Egyszerűen úgy gondolom, költészetének a lényegéhez tartozik a táj, egészen pontosan az érzékiségnek az a különös formája, hogy a testünk tulajdonképpen abból áll, amit érzünk, érzékelünk, és éppen ezért ez a kifejezőmód nem nélkülözheti a szín-, hang-, illat- és tapintásélményt. Nincsen külön én, és nincsen kívülág, hanem kölcsönhatások vannak, ebből állunk mindannyian, végtelesen sok visszhangból, mint ahogy a címadó *Vak visszhang*, ez az alcímekkel tagolt nagylegzetű poéma szépen demonstrálja ezt az egybeolvadást. Nosztalgia van mindvégig a sorok mögött, és alapjában véve a *couleur*

Sétatér Könyvek, Kolozsvár, 2015

locale-ből, a *helyi színből*, vagy inkább a *helyi színekből*, a jól ismert világ elemeiből alakul ki az általános érvényű absztrakció, hogy Dantéhoz hasonlóan, az emberélet útjának felén mindannyian egy sötétlő erdőbe jutunk, és meg kell próbálnunk kijönni onnan. Illetve Fekete Vince némileg módosítja ezt a konklúziót: azt sugallja, hogy a sötétlő erdő is mi magunk vagyunk. Megmondom őszintén, a válogatást lapozva sokszor irigyeltem a költő bátorságát, hogy az érzelmesség és érzelősség közti sávon, már-már borotvaélen milyen magabiztosan megy végig, és irigyeltem azt is, ahogyan vállalja a regionalitást, az egyesek által annyit kárhoztatott egzotikumot: „... Nem fél, ha / otthagyja cipője nyomát a tisztás széli hófoltok / szarvas-, vaddisznó- és medvenyomai között.” A költemény befejező részében egyébként jól megfigyelhetjük a költő sajátos – és nagy tehetséggel alkalmazott – módszerét, hogy képet képhez hasonlít, konkrét síkot konkrét síkhoz illeszt: „Visszhangzik, csapkod a hang, és suhognak, / búgnak az erdő fái, mint a szélben a hatalmas / gabonatáblák.” Különös hasonlat, egészen rendkívüli hatás. Mint ahogy a következő sorok azt példázzák, hogy a központozásnak mekkora szerepe lehet a feszültség

növelésében, netán levezetésében: „Hány nap járó föld az út? Hány / nap, és vajon visszatalál-e? Kérdezem. Nem szólsz / semmit. Bólogatsz. Talán. Mondod. Talán nem. / Válaszolod.” A tömondatokat a bővített vagy összetett mondatokkal mesterien váltogató, nemcsak érzelmileg, hanem retorikailag is kényes egyensúlyt teremtő kézdivásárhelyi Fekete Vince mintha emlékezne ilyenkor a mások által méltatlanul elfelejtett, szintén kézdivásárhelyi elődjére, Boér Gézára, aki szintén kiválóan bánt a szavak közti szünetekkel, viszont eltérően a *Vak viszzhang* költőjétől, ő soha nem vágott neki a mondatok „sötétlő erdejének”, valami szövegelőtti csendben dideregte végig tragikusan rövid életét.

Fekete Vince különben is mindig mindenre emlékszik. 2008-as kötete azt a címet viseli, hogy *Piros autó lábnyomai a hóban*, ami óhatatlanul visszavisz minket a Balassi-képhez: „Piros csizmám nyomát / Hóval lepi be a tél”. Gyakran él a groteszk és a fennkölt patikamérlegen kimért elegyével – kivételes tehetsége van hozzá –, és ezáltal felrázza érzékeinket és emlékeinket is természetesen. Mellesleg az említett kötet családi emlékeket idéző, gyermekszájjal elmesélt, de gyermekeket és felnőtteket egyaránt megszólító versekből áll. Legfeljebb csak annyira gyermekversek ezek, mint Kosztolányinál *A szegény kisgyermek panasza*. Viszont tobzódhat végre a költő a *kibeszélést* megkönnyítő humorban.

Volt nemrég a *Székelýföld* című csíkszeredai folyóiratban, amelynek Fekete Vince a helyettes főszerkesztője, a Kolozsvárról Budapestre települt Balla Zsófia esszéjéből kiindulva egy vita az erdélyi írók és irodalom helyéről az összmagyar irodalom értékrendjében. Többen is hivatkoztak ebben a vitában Balla Zsófia egykori verssorára, hogy „Ahogyan élek, az a hazám.” Gyönyörű sor, de végtelenül fájdalmas, ha bele kell törődnünk, hogy ennyi maradt nekünk. Fekete Vince nem törődött bele ebbe egy pillanatra sem, és költészetének legjelentősebb darabjai pörölnék a halállal, akár oly módon, hogy elődök és utódok folytonosságát helyezik szembe az elmúlással (*Az ántivilág vége* vagy *A világ újra*, ezek egyébként a kötet utolsó szövegei), akár pedig úgy jelenítve meg az otthont, hogy az egyenértékű magával a testi léttel, vagyis halálunkon túl is életben tarthat minket. Erről beszél zsoltáros vagy inkább imádságos hangon *A kőműves fia*, és erre kérdez rá a rekviemszerű *Harmatos fű* is: „Elmenni mi-

lyen, kérdezte akkor. Elmenni / milyen? S aki elmegy, az a patakzúgáson át még visszatalál-e?...” Mondom, alapvetően érzéki líra ez, és hát mi más lenne az érzékiség, mint a másik lényben vagy a másik anyagban megkeresni önmagunkat. Visszatalálni az egységhez, az együttlét-hez, oda, ahol még öntudatlan részei voltunk a világegésznek, visszajutni az elveszett Édenbe. Ennek a nosztalgiának a fölerősítésére egy tengerparti nyaralás is kiválóan alkalmas: „Este kinéztünk egy asztalt. A helyiség körüli kert / néhány csenevész fáig nyílt, a végét nem is / hártolta kerítés. Csak egy-két apró fa árválkodott / a szélben, körötte bozót. Roskatag székek az ablak / alatt, *mindent valami tompa fényű, kékesbarna / szutyok pácolt be, mely porból, cigarettahamuból / és füstből s a kezek nyirkából száradt a tárgyakra.* / Halk zene, s egy lány arca a sarokban, mint a méz.” (*Csend*) Megint ez a különös színesztézia, egy felejthetetlen hasonlat: „egy lány arca” a füstben és szutyokban, „mint a méz”. Ennyi talán az otthon egy adott pillanatban, ennyi a válasz arra a kívánságra, hogy „Végre valahol otthon szeretünk volna / lenni. Otthon lenni – egymagunk.”

Jó válogatás, jelentős könyv a *Vak viszzhang*. Nem nagyon szeretem azt az újabb divatot, hogy „válogatott verseik” mellé „új verseket” is betesznek a költők, hiszen a valamilyen kötetben való előzetes megjelenés tudtommal nem kritériuma a válogatásnak, és az újabb szövegeket külön megjelölés nélkül is be lehetne sorolni a válogatottak közé, ha nem éppen azt akarjuk sugallni, hogy az újaknál nem voltunk annyira szigorúak. Fekete Vincénél viszont azért indokolt ez a megkülönböztetés, mert jótékonyan nyitva hagyja a könyvet, amely végig egyenletesen emelkedő színvonalú, és ez elég ritka egy hosszabb költői életpályán. Az utolsó ciklus, a *Vargaváros* megelőlegezi a következő kötetet, és további *hegymenetet* ígér, hogy a Fekete Vince által meghatározott tájat, az erdélyi domb- és hegyvidéket parafrázeáljuk mi is. Mert végül is ez a legfőbb referencialitás: saját életünk, amely az elődök életének és az általuk belakott tárgyi és természeti világnak a parafrázisa. Nem tehetek róla, tudni vélem, hogy kontextus nélkül nincsen műalkotás. És elégtétellel látom, Fekete Vince is tudja ezt, sőt, gyakorolja kiválóan, ami számomra önigazolásnak is bőven elegendő. Mert hát mit kereshetne az olvasó egy műben, hogyha nem önigazolást?

Bolondok hajóján?

Kortárs könyvillusztráció és kortárs bibliofília

Sebastian Brant a bolondok hajójának első utasává a könyvgyűjtőt teszi meg. A középkori költő verseinek újabb illusztrátora, Orosz István pedig a jó tanácsot mag nem fogadó, meggon-
dolatlan bolondokról szóló sorokhoz társítja a bibliofil igényű, illusztrált köteteket kiadó Borda Lajos arcképét. Az antikvárius-kiadó által életre hívott kötetek kivételesen igényes művészi könyvtárgyak, amelyeket tipográfia, könyvkötés és illusztráció magas szintű egysége jellem-
mez. Törekvéseiben a két világháború közötti, világszínvonalú magyar könyvtervezés örököse. A bibliofil igényű könyvművészeti megformált-
ságnak nem feltétele az illusztráció, és fordítva: az illusztrációkkal kísért könyv nem szükségszerűen művészi igényű alkotás. Borda Lajos mégis kísérletet tett a kettő összehangolására. 1994 és 2009 között kiadott köteteiben a grafikai illusztráció része annak az összművészeti programnak, aminek keretében a könyv mint műtárgy tipográfiai, tördelési, könyvkötészeti összképét elnyerte. Ilyen következetesen, hosszú távon és átgondoltan illusztráció és könyvművészet összhangja egyetlen más magyar kiadó tevékenységét sem jellemzi.

A digitális olvasás és olcsó könyvek növekvő térhódítása idején anakronisztikusnak tűnhet a művészi igénnyel megformált könyv újraélesztésére tett kísérlet. Gyér számú méltatásai között különösen kevés szó esik e kötetek illusztrációiról, amelyek a szintűgy talajtalan kortárs szépirodalmi illusztráció utolsó végvárai. Amikor a hetvenes évek végén a magyar művészi grafika leválasztotta magáról az illusztráció kötelékét, autonómiájáért cserébe elvesztette közönsége nagy részét is. Napjaink művészi grafikája kevés hírt ad magáról, ám szűkülő nyilvános tereinek egyike épp a könyv-

illusztráció lenne.¹ Ezért érdemelnek kitüntetett figyelmet az olyan vállalkozások, mint az alábbiakban elemzett könyvalkotások.

Az emlékezés könyvei: Buchmendel

„...könyveket azért csinál az ember, hogy saját légkörén túl hozzákapcsolja magát az emberekhez és így védekezzen minden élet könyörtelen ellenfele: a mulandóság és az elfeledés ellen.” Így hangzik Stefan Zweig *Buchmendel* című novellájának zárógondolata Haiman György fordításában. Az osztrák író főhőse az öreg, zsidó könyvhandlér, Könyves Mendel, aki napjait a bécsi Gluck Kávéház egyik négyszögletes asztalánál tölti, elmélyedve könyvei között, és fogadva a bibliográfiai adatokra kíváncsi tudósokat és gyűjtőket. E kivételesen nagy tudású, az első világháború hystériájának áldozatul eső figura ragadta meg a fiatal Haiman György figyelmét 1935-ben, amikor lefordította, majd Gyomán kiadta az írást.² Zweig 1929-ben az erősödő antiszemitizmus légkörében írta, Haiman pár évvel később a fasizálódó Európa árnyékában magyarította az elbeszélést. Kner Imre unokaöccseként Haiman ekkor már két évet tanult a gyomai Kner nyomdában és azzal párhuzamosan a budapesti Atelier művészeti iskolában.³ A saját maga által lefordí-

1 A kortárs hazai könyvillusztráció jelenlegi pozícióinak rövid áttekintése: Révész Emese: *Képeskönyv felnőtteknek? Helyzetjelentés a kortárs magyar könyvillusztrációról*. Műértő, 2015 november, 12–13.

2 Stefan Zweig: *Buchmendel*. Ford.: Haiman-Kner György. Gyoma. Magánkiadás, 1935. Megjelent 50 példányban.

3 1932–1934 között a gyomai Kner nyomdában, 1933–1934-ben Véghe Gusztáv és Kner Albert vezetésével az Atelier művészeti iskolában tanult. 1935-től betűszedőként dolgozott a Hungária nyomdában. Pogány György: *A huszadi század mezsgyéjén: Haiman György születésének 100. évfordulója emlékére*. Magyar Könyvszemle, 130, 2014/3, 382–285.

tott novella kötete ötven példányban megjelent, bibliofil igényű kiadvány volt.⁴ Erre a kötetre emlékezett jóval később az a fiatal könyvtervező és illusztrátor társaság, akik a kilencvenes évek végén a *Buchmendel* hat tipográfiai változatát tervezték meg Haiman György, 1996-ban elhunyt mesterük tiszteletére.⁵

A vállalkozásban részt vevő hat grafikus 1970 körül volt az Iparművészeti Főiskolán tanítványa Haimannak, aki 1967-től vezette az általa alapított typo-grafikai tanszéket.⁶ Később szinte valamennyien a Magyar Iparművészet Főiskola tanárai lettek, kötetek tehát Haiman könyvművészeti és pedagógiai munkássága előtt egyszerre tisztelegtek.⁷ A hat emlékkötet megjelenése idején, 1997 és 1999 között már valamennyien elismert plakát- és könyvtervező grafikusművészek voltak.

A bibliofil kötetek megjelentetésére Borda Lajos vállalkozott, aki a rendszerváltás után elsőként vállalta fel a magyar bibliofil könyvkiadás hagyományát.⁸ A hatvanas–hetvenes években államilag támogatott, tömeges bibliofília ideje a nyolcvanas évekre lejárt. Egykori magas színvonalú műhelyei, mint a Magyar Helikon, az új piaci viszonyok között nem tudtak talpon maradni. Borda az új helyzethez igazodva, tudatosan nyúlt vissza a hazai könyvművészet két világháború közötti hagyományaihoz, amikor 1992-ben kiadott első bibliofil kötetének tervezésére a gyomai tradíciót fenntartó Haiman Györgyöt kérte fel.⁹ Második

közös munkájukban már az illusztráció is szerepet kapott: Weöres Sándor *Fantaisie orientale* című, fiatalkori verséhez a kiadó Konok Tamás eredeti akvatintáját mellékelte. Kék-feketére hangolt grafikáján az emberiségre vészt hozó Krajdú madár szárnyai rajzolódnak ki. Aktualitását a kiadó ajánlása teszi egyértelművé, amiben könyvét „az egykori Jugoszláviában dúló polgárháború áldozatainak emlékének” ajánlja.¹⁰

A *Buchmendel* hat kötete hat könyvművészeti variáció egy témára, s mint ilyen, a maga nemében kivételes könyvművészeti kaland. Első, Virágvolgyi Péter által tervezett kötete kivételével valamennyiben szerepet kap az illusztráció is.¹¹ Zweig elbeszélőként kíméletlen pontossággal formálja meg karaktereit, kitérve ruházatuk, környezetük jellemző részleteire. Magyar nyelvű kiadásait ritkán illusztrálták, e gyér számú kísérletek közül művészi színvonalával emelkednek ki Csernus Tibornak a *Sakknovellá*hoz készült kompozíciói.¹² A Könyves Mendelről szóló elbeszélésnek határozott drámai íve van, hátterét a fin de siècle világháborúban szétfoszló bécsi idillje alkotja. Mindez sok tekintetben behatárolja a kapcsolódó képek mozgásterét, más tekintetben viszont éppen a szöveg tárgyyszerű konkrétsága ad teret a szabadabb grafikai interpretációnak. Valamennyi illusztráció túllép a pusztá leírásen, s a maga módján jelöli ki a történet hangsúlyait.

Orosz István négy eredeti, kétoldalas, fekvő formátumú rézmetszetének tárgya ugyanaz: a bécsi kávéház, annak előterében az elbeszélő író alakjával.¹³ Jelenetei ugyanazon lemez újra- és újrametszett változatai, a szereplők mind határozottabban kibontakozó vonalaival. Az egyre élesebben kirajzolódó zsánerciklus hasonlóképp

4 Papeteries d'Arches Ingres papíron, Cochin-betűvel szedve.

5 A *Buchmendel* új, Haiman Györgyre emlékező kiadását tanítványa, Virágvolgyi Péter kezdeményezte. Kezdetben még egy kötetet többen terveztek illusztrálni, ám Borda Lajos ragaszkodott az önálló, s ily módon stílusian is egységesebb kötetek megjelentetéséhez.

6 Az általa 1948-ban alapított tanszéket Haiman 1967–1983 között vezette. Az emlékkötetek készítői az alábbi időközben voltak hallgatói: Felvidéki András 1967–1972, Gyárfás Gábor 1968–1972, Bányai István 1969–1972, Virágvolgyi Péter 1969–1973, Orosz István 1970–1975, Keresztes Dóra 1972–1977, Kiss István 1972–1977.

7 Bányai István 1980-ban nyugatra disszidált, a többiek mind tanítottak hosszabb-rövidebb ideig a főiskolán.

8 Első antikváriumát 1977-ben alapította. A *Könyv-ember* 1992-ben a Madách téri bolt megnyitására készült. – *Öröm és mesterség. Borda Lajos könyvgyűjtővel Csepregi János beszélget.* Szépirodalmi Figyelő, 4, 2005/6. 59–67.

9 Heltai Jenő: *A könyv-ember.* Budapest, Borda, 1992. Megjelent 150 kézzel számozott példányban. – A kötetek részletes könyvművészeti adatait hely hiányában nem közlöm. Azok teljes leírása elérhető a Borda Antikvárium honlapján.

10 Weöres Sándor: *Fantaisie orientale.* Budapest, Borda, 1994. Vers. Konok Tamás szignált akvatinta metszetével illusztrált. 69 számozott példányban készült. Tervezte Haiman György. Félbőr kötésben, tokban. A Szép Magyar Könyv versenyen két díjat nyert kiadvány. A kézi szedést a Magyar Iparművészeti Főiskola vizuális kommunikáció tanszékének nyomdaműhelyében a könyv tervezője, Haiman György készítette; a kötet szemléje: Tamási Orosz János: *Fantaisie orientale.* Magyarország, 32, 1995/40. október 6.

11 Zweig, Stefan: *Buchmendel.* Bp., Borda, 1997. Készült az Iparművészeti Főiskolán, 82 kézzel számozott példányban. Tervezte Virágvolgyi Péter.

12 Stefan Zweig: *Sakknovella.* Ford.: Fónagy Iván. Európa Kiadó, Budapest, 1959.

13 Zweig, Stefan: *Buchmendel.* Bp., Borda, 1998. Eredeti rézkarcokkal illusztrálta Orosz István. Tervezte Keresztes Dóra. 75 számozott példányban.

bontakozik ki az olvasó-néző előtt, ahogy az elbeszélő és az általa megszólaltatott egykori kávéházi emberek emlékezetében mind plasztikusabb formát ölt a könyvkereskedő alakja. E visszatekintő, időből való előhívás folyamatának vizuális megfelelői a bizonytalan körvonalakból egyre tárgyyszerűbbé váló alakok. Az emlékezés emellett magának Könyves Mendelnek is legfőbb képessége, hiszen memóriájában tárolt bibliográfiai tudását általános tisztelet övezi. A koncentrációs táborból visszatérő antikváriust az átélt borzalmak éppen kivételes képességétől, emlékezőtehetségétől fosztják meg. A Könyves Mendel mind élesebb (és mind sötétebb) vonásait az egymásra rétegződő időrétegek alól ássa ki az elbeszélő (aki a húszas évekből tekint vissza a háborúban elveszett századfordulós idillre), majd a könyvtervező-rajzoló (aki történeti sorsfordulókat megélt mesterére emlékezik), s vele az olvasó. Ebből a nézőpontból Orosz rajzsorozata az egész Buchmendel-ciklus alap gondolatát ragadja meg, mikor középpontjába az emlékezés folyamatát állítja.

A történet saját, konkrét történeti idejére meghatározottabban Felvidéki András utal, aki öt képben az események főbb alakjait és momentumait ragadja meg.¹⁴ A székén himbálózó, elmélyülten olvasó, szakállát simogató, szemüveges Mendel alakja nála áll a legközelebb Zweig leírásához. Nemcsak tárgyi részletletiben, hanem stílusában is, hiszen Felvidéki tudatosan él a húszas évek német expresszionizmusának grafikai stílusesszkezeivel. A korszak expresszionista fametszeteinek, Otto Dix erőteljes megoldásai köszönnek vissza például a Mendel letartóztatását megidéző rajzán is.

Bányai István japán kötéssel kötött, kisebb formátumú füzeté rendhagyó módon a kötet közepében helyezi el egymást követő rajzait.¹⁵ Dramaturgiaiag tehát az olvasó számára részben összegzi az eddig történeteket, és részben megelőlegezi az ezt követő eseményeket. Kifinomult tollrajzainak stílusa, az üres terek merész alkalmazása a távol-keleti tusrajz könnyedségével rokon. Fragmentális, különös téri perspektívákat nyitó rajzainak központi motívuma a kutatás-

keresés, szétesés és elvesztés. Ezt sűríti jelképpé az utolsó oldal semmibe hulló, gazdáját vesztett könyve is.

Míg Orosz, Bányai és Felvidéki rajzai az elbeszélés narratívája mentén mozognak, Gyárfás Gábor és Kiss István kompozíciói elvontabban viszonyulnak a történethez. Kiss István négy portréja a főhős arcvonásainak egy-egy variációja.¹⁶ A Könyves Mendel történeti időben változó arcait Kiss kalligrafikus vonalhálóból rajzolja meg, abból az alapanyagból tehát, amely a tudást hordozó írás maga, s egyúttal a múlandó személyiség egyéni vonásainak őrzője.

Gyárfás Gábor képeinek egyik alaprétege szintúgy a gondolatot rögzítő írás, ám ezúttal Haiman György kézírása, amelyben sorra felvillannak a gyermekből tanítóvá érett mester fényképei.¹⁷ Gyárfás kollázsai közvetlenül már nem kötődnek az elbeszélés történéseihez, ám éppen a montázsok kontextusa vetíti rá a tipográfus tanár alakjára a Könyves Mendel figuráját. Mindez felerősíti a közép-európai zsidó sorsok belső kötelekeit, egymásra rétegezve az időben szétágazó, ám ezen a ponton találkozó életutakat, az író, a világháború évében született könyvművész (a műfordítója) és főhőse között.

Idézetek és átfordítások: A bolondok hajója

Sebastian Brant erkölcsi satírája az ezredfordulón csaknem olyan népszerűségnek örvend, mint megjelenésekor, az 1500 körüli években. *Das Narrenschiff* című kötete 1494-es megjelenését követően 1600-ig huszonhat kiadást ért meg, közte latin fordítása is megszületett, mostanság pedig reprint kiadások teszik újra hozzáférhetővé az emberi balgaságok és hitványságok középkori tárházát. Elsőpró sikere vélhetően nem csupán soha el nem évülő tartalmának, hanem gazdag illusztrációinak is köszönhető. Johann Bergmann von Olpe, a bázeli kiadó ugyanis a 15. század végén szokatlanul sok képpel kísérte kötetét. A száztizennégy fametszet minden körülírt bolondságot képileg is megjelenített, még hozzá változatos és élvezetes részletekkel elevenítve fel a kor jellegzetes alakjait. A képek zömének mestere nagy valószínűséggel a Bázelen időző fiatal Albrecht Dürer volt.

14 Zweig, Stefan: *Buchmendel*. Bp., Borda, 1999. Tervezte és illusztrálta Felvidéki András. Készült 82 kézzel számozott példányban.

15 Zweig, Stefan: *Buchmendel*. New York-Bp., Borda, 1999. Tervezte és illusztrálta Bányai István. Készült 112 kézzel számozott példányban. Japán füzetessel, az illusztrációk mellékletek a 12–13. pagina között.

16 Zweig, Stefan: *Buchmendel*. Bp., Borda, 1999. Tervezte és illusztrálta Kiss István. Készült 82 kézzel számozott példányban.

17 Zweig, Stefan: *Buchmendel*. Bp., Borda, 1999. Tervezte Gyárfás Gábor. Illusztrált. Készült 82 kézzel számozott példányban.

rer volt, de mellette a kor szokásának megfelelően komoly fametszőműhely dolgozott.¹⁸

Borda Lajos ennek a nagy hatású műnek a magyarra fordítására kérte fel Márton Lászlót. Ám nem elégedett meg a szöveg magyarításával, új illusztrációk készítésével bízta meg Orosz Istvánt. A művet tehát mind szövegében, mind képeiben újragondolva, aktualizálva adta közre. A Zigány Edit (később Kiss István) által tervezett köteteket eredeti rézmetszetek illusztrálták.¹⁹ A képek munkaigényes kivitele azonban nem tette lehetővé a teljes mű egyszerre való kiadását, így Borda Lajos kérésére Márton László tíz füzetre osztotta a verseket, s az tizedenként jelent meg: első kötet 1999-ben, az ez idáig utolsó, negyedik, tíz évvel később, 2009-ben került a közönség elé.²⁰ Így minden kötetben Orosz István tíz-tizenkét metszete kapott helyet (összesen ötvenhat kép), egy-egy kiválasztott kompozíció pedig a címlapon, hangsúlyosan is megjelent. A két időpont között, 2008-ban Borda bibliofil kivitelben kiadta a teljes fordítás szövegét is, illusztrációk nélkül.²¹ Bár Orosz mindvégig megtartotta a választott négyszögletű formátumot és méretet, amellyel az egyes versek előtti képek megjelennek, az első és utolsó kötet között eltelt tíz év természetesen a rajzok stílusában is érezhető változást eredményezett.

Az új illusztrációk követték az eredeti kiadás kép-szöveg struktúráját, amennyiben min-

den bolondsághoz az adott passzus mottójával kísért képet rendelnek. Ebből fakadóan, a kor emblémás könyveihez hasonlóan, kép és szöveg egyensúlyban, egymásra utalva jelenik meg.²² E népszerű típus hagyományaihoz igazodva az illusztrációk hivatása nem más, mint hogy a versekben kifejtett erkölcsi tanulságokat egyetlen, szimbolikus igényű kompozícióba sűrítsék.²³ A bázeli kiadás esetében a kutatók feltételezik, hogy az illusztrációk nem mindig a szöveget követően, másodlagosan jöttek létre, hanem egyes esetekben a már elkészült fametszeteket „verselte meg” a tudós szerző. Orosz követi mintaképét, amennyiben olykor beemeli kompozícióiba a vers tárgyi részleteit, de sok esetben saját asszociációi mentén ad formát az elvont fogalmaknak.

Orosz István személyében olyan grafikusra bízta a kiadó ezt az összetett feladatot, aki számos művében tanúbizonyságát adta, hogy könnyedén bele tud helyezkedni régi korok vizuális örökségébe. Mindez az esetében nem csupán stíláriis igazodást jelent, hanem az adott időszak képi gondolkodását, képalkotói metódusát is magáévá teszi. Brant kötetével olyan időszakba kalandozhatott, amely stílusjátékainak eddig is kedvelt terepe volt, a 16. századi késő reneszánsz korszakában. Orosz illusztrációi tehát részleteikben és egészében igazodnak az 1500 körüli évekhez, ám mindeközben végig megőrzi a szereplő tudatos távolságát.

A Dürer nevével fémjelzett képek a későgotika stílusában készült fametszetek. Orosz mindkét jellemzőtől eltért, amennyiben a nyersebb fametszet helyett a kifinomultabb vonalstruktúrákat megengedő rézmetszetet választotta technikaként, s ehhez igazodva stílusában sem a darabos, expresszív későgotikát követte, hanem inkább a 16. századi érett reneszánsz lágyabb, plasztikusabb formavilágát. Az 1494-es illusztrációk másik jellemző vonása, s egyben sikerük titka, a változatos zsánerkompozíciók realizmusában rejtett.

18 A kutatók ma 105 metszetet tulajdonítanak neki, a fennmaradókak pedig stíluskritikai alapon más kezekhez kötik. – Az illusztrációk attribúciója körüli érveket részletesen sorra veszi: Annika Rockenberger: *Albrecht Dürer, Sebastian Brant und die Holzschnitte des Narrenschiff-Erstdrucks* (Basel, 1494). In: Guttenberger Jahrbuch 2011, Wiesbaden, 2011, 312–329.

19 Orosz István leginkább a heliogravűrhez (fényvéssethez) hasonlította a metszetek technikáját: tollrajzait fotomechanikus úton vitte át a rézlemezre, és véste ki.

20 Sebastian Brant: *A bolondok hajója – Das Narren Schyff*. Bp., Borda, 1999. Fordította, utószóval és jegyzetekkel ellátta Márton László. Illusztrálta Orosz István. Tervezte Zigány Edit. Első tized. Fűzött. Bilingvis: magyar és újfelnémet nyelven; *Ua*. Második tized. Bp., Borda, 2001. Fordította, utószóval és jegyzetekkel ellátta Márton László. Illusztrálta Orosz István, tervezte Zigány Edit; *Ua*. Harmadik tized. Zebegény, 2003. Fordította, utószóval és jegyzetekkel ellátta Márton László. Illusztrálta Orosz István, tervezte Zigány Edit; *Ua*. Negyedik tized: Zebegény, 2009. Fordította, utószóval és jegyzetekkel ellátta Márton László. Illusztrálta Orosz István. Ötven számozott, bibliofil kiadásban és faksimile kiadásban.

21 Sebastian Brant: *A Bolondok Hajója*. Zebegény, Borda, 2008. Fordította, utószóval és jegyzetekkel ellátta Márton László.

22 Ebben a viszonyban a kettő viszonya nem hierarchikus, nem opponáló, hanem egymásra utaló, egyenrangú. A kép-szöveg viszonyok elméletére vonatkozóan lásd: Varga Emőke: *Illusztráció a teóriában, a kritikában, az oktatásban*. L'Harmattan, Budapest, 2012.

23 Homann Holger: *Studien zur Emblematik zur 16. Jahrhunderts*. Sebastian Brant, Andrea Alciati, Johannes Sambucus, Mathias Holzward, Nikolaus Taurellus. Utrecht, 1971; Az emblematika definíciója és alapvető irodalmai: Knapp Éva, Tüskés Gábor: *Emblematics in Hungary. A Study of the History of Symbolic representation in Renaissance and Baroque literature*. May Niemeyer Verlag, Tübingen, 2003, 1–3.

Dürer és követői ugyanis karakteres, a saját jelenükhöz kötődő életképekben összegezték az egyes bolondságokat. Orosz is megtartja az életképi formát, de nem „modernizálja” azokat mai elemekkel, tárgyi részleteiben mindvégig korhű marad: alakjainak hajviseletében, ruházatában, eszközeiben az 1500-as évek divatját követi.

Rajzai nem pusztán régi korok imitációi, sokkal inkább jelenünkből formált stílusidézetek. Tudatosan visszatekintő alapállása különösen a művészettörténeti citátumok esetében egyértelmű: a bölcsességről szóló sorokhoz (23. vers) Dürer nevezetes rézmetszetét, a *Melankóliát* komponálja újra, a mások bolondságán élcelődő szöveghez (41. vers) pedig id. Pieter Bruegel *Vakok* című, 1568-ban festett művéből idéz. Utóbbi jelenlétét az is indokolja, hogy Bruegel egyike volt a kor azon alkotóinak, akinél a bolondságokat kifigurázó példázatok visszatérő képtémát jelentettek. Mellette a téma legismertebb megformálója Hieronymus Bosch, aki 1497-es festményén a tizenkét bolonddal megrakott, képzeletbeli Narragónia felé igyekvő hajót is megfestette. Emellett Orosz jelenetei folyamatosan reflektálnak a bázeli kiadás fametszeteire, hol csak részleteiben, hol egészében követve azokat.²⁴

Az erős kötődések mellett Orosz azonban több ponton máshová helyezi a hangsúlyt, mint Dürer és kortársai. Míg a bázeli jelenetek szereplői gyakorta bumfordi parasztok, groteszk, bolondsipkás alakok, Orosz átírtaiban sokkal inkább gondolkodó (és kételkedő) humanista tudósok, művészek. A dolgozószoza kellékei, a figurákat övező könyvhalmok visszatérően övezik hőseit. Ez a motívum az utoljára megjelent kötetben önállósodik, mikor a bolondok hatalmáról szóló sorokhoz (47. vers), a szokásos figurális jelenetet elhagyva csak egy zsúfolt könyvespolc képét mellékel.²⁵

A modern rajzoló számára elsődleges volt a képsorozat gondolati egysége, amelyet az összes képen végigvonuló motívumokkal teremt meg. Ilyennek tekinthető a hajó, amely valamilyen módon minden jeleneten szerepel, utalva a bo-

londok versbéli utazására. Orosz saját grafikai világához azonban mindenekelőtt az illuzionizmus eszközével közelíti a ciklust, amelynek köszönhetően minden kompozícióba elrejt a halálfej motívumát. Az eredeti bázeli sorozaton közel sem ilyen hangsúlyos az elmúlás, nem tűnnek fel erre utaló tárgyak, koponyák. A haláltánc ugyanakkor a 15. századi képzőművészet kedvelt ikonográfiai típusa, egyebek mellett éppen Dürer egyik mestere, Michael Wolgemut, Hartman Schedel krónikájában, fametszetben örökített meg egy haláltáncot 1493-ban.²⁶ Orosz István kompozícióit úgy rendezi, hogy az aprólékos tárgyi részletekben bővelkedő, életképi jelenetekből távolabbról nézve rajzolódjon ki egy-egy koponya alakzata. Mindez összhangban áll a középkori „memento mori” gondolatával, amely a halált a mindennapi élet részeként fogta fel. De Sebastian Brant költeményétől, illetve a bolondirodalom erkölcsi alapállásától sem idegen, amennyiben az a bolondságot és a bölcsességet egységben szemléli, azt sugallva, csak nézőpont kérdése melyiket minek látjuk.²⁷ A kettős erkölcsi fókuszhoz tehát kettős vizuális kód járul. Orosz kompozícióinak a váltakozó nézőpontból eredő kettős olvasat lényegi eleme, ami a Bölcsesség–Bolondság fogalompárját a Gondviselés–Elmúlás erkölcsi antinómia tágabb kereteibe helyezi. A kettős értelmezés szabadsága, a történeti átfordítások, képi idézetek, utalások hálója jellegzetesen posztmodern felhanggal telíti az illusztrációk sorozatát, azt a benyomást keltve a nézőben, hogy az elé táruló látvány tudatos szerepjáték, az alkotó historizáló köntöseinek egyike.

A történeti visszautalások mellett a rajzok személyessége is az ezredfordulós illusztrációk jellemző vonása. A kor gyakorlatának megfelelően a bázeli kiadás fametszetei nem szignáltak, a kutatók csak stíluskritikai alapon kísérlék meg nevekhez kötésüket. Orosz István ezzel szemben a modern művész öntudatával kifejezetten gyakran helyezi el nevét a jelenetekben, bár Dürer gyakorlatának megfelelően azt többnyire belekomponálja zsánerképeibe. Személyes jelenléte igazán a jelenetek sorában feltűnő arcképek révén válik határozottá. Az első kötet címlapján

24 Egyértelmű visszautalás található mintaképére az alábbi versek esetében: 6 (*A vén bolondról*), 31 (*A javadalmak halmozásáról*), 34 (*A házasságtörésről*), 37 (*Az önhiúságról*), 38 (*A szerencse alászállásáról*), 40 (*A szándék elferdítéséről*), 44 (*Az örök boldogság megvetéséről*), 55 (*Az intelem elhárításáról*), 56 (*A bolondos orvoskodásról*)

25 Újabban elkészült, de még nem megjelent illusztrációiban már ezt a motívumot viszi tovább.

26 Hans Holbein népszerű *Totentanz* ciklusa 1524–1526 között jelent meg.

27 Erre a kettősségre utal a fordító is: Márton László: *Jó-szerencse, még jobb gondviselés*. In: I. m. Harmadik tized. Zebegény, 2003., o. n.

Orosz magát Dürerrel közösen ábrázolja, az időbeli folytonosságot sugallva, azt a korokon átívelő belső köteléket, ami az ezredfordulós illusztráltott ötszáz évvel korábbi elődjéhez kapcsolja.²⁸ (A metszet helye a szövegen belül az igaz barátságot tárgyaló passzus, a 11. vers.) Orosz emellett a harmadik kötet címlapján és a haladékkérésről szóló vers jelenetén is önmagát örökíti meg (32. vers), reneszánsz ruhában, olvasás közben, a versben említett hollókkal kísérvé. A megidézett korral és az irodalmi művel való azonosulása tehát teljes, a szerepjátékból csak két, a kompozíció háttérben elhelyezett rajzzal utal ki: egyikén a bolondok hajója, másikon annak az illusztrációnak a vázlata látható, ami ehhez a jelenethez az 1494-es kiadásban társult.

Orosz illusztrációin a portrék rejtetten, nevek nélkül tűnnek fel, ám a beavatottak számára metszetein a mű teljes alkotógárdájának arcképcsarnoka kibontakozik. Dürer mellett két alkalommal is megidézi a tudós szerzőt, Sebastian Brantot: a második kötetben, Hans Burgkmair egykorú arcképe után (*Saját hibáját felelni másoknak*, 22. vers), a harmadik kötetben pedig Dürer ezüstvessző rajza nyomán (*A túl sok gondról*, 25. vers).²⁹ Szintúgy két portrét szán a kiadónak, Borda Lajosnak, aki (e logika mentén) a reneszánsz mecénások mintájára támogatta e nagyszabású könyvművészeti vállalkozás létrejöttét. Az első kötetben korhű ruhában, sólyommal a kezében, könyvekkel körülvéve jelenik meg (*Jó tanácsot meg nem fogadni*, 9. vers), a második címlapján és a meggondolatlan bolondokról szóló versének kísérőjeként felesége, Glória asszony társaságában (13. vers). Orosz rejtett arcképcsar-

nokában emellett megörökíti a fordító Márton László vonásait (*Talált kincsekről*, 21. vers) és a harmadik kötet nyomdai életképén a kötetek tipográfiáját tervező Zigány Edit alakját (*Aki mást megítél*, 30. vers).³⁰

Arcvonásaik megörökítése a későközépkor-
reneszánsz gondolkodása nyomán a halandóság ellenében tett gesztus, s egyszersmind tiszteletadás a közös munka résztvevői előtt. Efféle rejtett arcképekkel gyakorta élt Dürer, amelyeken barátait, mecénásait vagy éppen önmagát örökítette meg. Saját korunk olvasatában a közös, áldozatos munka mementói e portrék, amelyek egyszersmind arra is emlékeztetik az olvasót, hogy a kezében tartott könyvalkotás milyen sokak magas szintű tudása és együttműködése eredményeképpen jött létre. E „könyves műhely” tagjait a bibliofil igényességgel megformált kötetek mindegyike név szerint felsorolja, feltüntetve a fordító, illusztrátor, tipográfus, nyomdász, könyvkötő és a vállalkozó kiadó nevét. Névsorukat Orosz István metszetei teszik személyessé, maradandó formát adva munkájuknak.

Ahogy a *Buchmendel*, úgy a *Bolondok hajója* illusztrációi sem pusztán rajzi leképezései az irodalmi szövegeknek, hanem önálló műértelmezések. Az irodalmi művekkel együttműködő rajzolókat saját, autonóm művészi világukat helyezik az írással mellé. Egykor a kortárs grafikának fontos nyilvános terepe volt a könyvillusztráció. Eltűnésével nemcsak a grafikai művészetek, de az írók is veszítettek, hiszen amint a fenti példák mutatják, a jó könyvillusztráció a klasszikus művek kortársi interpretációjának egyik legjobb eszköze lehet.

²⁸ Dürer arcképének előképe a madridi Pradóban őrzött, 1498-ban készült önarcképe.

²⁹ Az első portré előképe Hans Burgkmair 1508 körül készült olajfestménye (Staatliche Kunsthalle, Karlsruhe). A későbbi fametszetű, tükörfordított változatok ezt követték. Dürer portréja 1520 körül készült (Berlin, Staatliche Museen Preussischer Kulturbesitz, Kupferstichkabinett).

³⁰ A neves könyvtervező, tipográfus 2004-ben bekövetkezett halála miatt az utolsó kötet tervezését Kiss István vette át.

Szép könyvek a 20. század elején Békéscsabáról

A 20. század első negyedében Békéscsaba kulturális életének felpozíciójában Tevan Andor játszott a legfontosabb szerepet. A tipográfus és könyvkiadó személyéhez fűződik a múzeumi hangversenyek, irodalmi estek rendezése, és mívés könyveinek megjelentetésével a hazai könyvkultúra fellendítéséhez is hozzájárult. 1909-ben fejezte be tanulmányait a bécsi Grafikai Főiskolán. Könyvkiadói tevékenységének indulása is ehhez a dátumhoz köthető, ekkor tért haza Békéscsabára, vette át apja kis nyomdáját. A modern könyvkiadás megteremtését tekintette céljának, azt vallotta, hogy az értékes tartalom és illusztráció színvonalas tipográfiát igényel. Könyvkészítési gyakorlatát két szempontból értékelték a korabeli kritikusok: Kner Imrével való összehasonlítása és a szecesszió hatása alapján. Kner a tipográfiát tartotta fontosnak, Tevan az illusztrációt.

A színvonal emelését műszaki fejlesztéssel kezdte. Két gyorssajtót és két szecessziós jellegű betűtípust is beszerzett: a Behrens-féle antikva és a Tiemann-féle medieval összes fokozatát. Ezek a betűtípusok számítottak akkor moderneknek. Az 1926-ban megjelentetett betűmintakönyve viszont már tizennyolc betűfajtát tartalmaz: a könyvkiadási tevékenysége során gyakran alkalmazott Antiquát, az 1920-as évek elejéig szintén gyakran használt Romanát, továbbá harmadik különleges jellegű betűjét, a Didot-típusú Antiquát. Nyomdája ezzel könyvkészítésre is alkalmassá vált. Az apja nyomdájában az akcidenciák készítése közben szerzett tapasztalatait haszonnal kamatoztathatta a könyvek készítése során is. Ezeknek az alkalmi kiadványoknak (névjegyek, meghívók, plakátok, prospektusok) az esetében ugyanis a legáltalánosabb szabály az, hogy nincs szabály. A tipográfus ügyessége és fantáziája, illetve a megrendelő ki-

Anatole France Jacques Tournebroche vagyis Nyársforgató Jakab meséi című művének borítója. A könyv a Munkácsy Mihály Múzeum Jankay–Kolozsváry–Tevan Gyűjteményének állandó kiállításán szerepel (fotó: Turok Margit)

váságai azok, amelyek befolyásolhatják a nyomtatvány kialakítását. Ezekre a könyvnyomtatási gyakorlatban is szükség van.

Tipográfiai felkészültsége, kreativitása és elhivatottsága úgy diktálta, hogy a nyomda irányítása mellett maga végezze el a lektori, korrektori, időnként a rajzoló teendőket vagy a komplikáltabb szedéseket is. A könyvek békéscsabai múzeumi és könyvtári gyűjteményekben fellelhető példányai

alapján megállapítható, hogy Tevan nyomdája valóságos „kézműves műhelyként” működött. Tipográfus, illusztrátor, nyomdász baráti társaságot alkotott, amelynek tagjai messzemenő tisztelettel és alázattal igazodtak a szerzők igényeihez, az eredeti kiadások, a kéziratok értékeihez.

Az 1909 és 1911 közötti évek a bemutatkozás, az arculat kialakításának, az ismertség megszerzésének időszakát jelentették. Az ekkor megjelentetett egyedi könyvekkel szerzett tapasztalatok segítettek Tevant abban, hogy baráti ismeretségbe kerüljön a korabeli magyar irodalom kiválóságaival, elsősorban a *Nyugat* köré csoportosulókkal: Ady Endrével, Csáth Gézával, Juhász Gyulával, Kaffka Margittal, Karinthy Frigyessel, Kosztolányi Dezsővel, Krúdy Gyulával, Nagy Lajossal. Maga köré gyűjtötte a korszak jelentős grafikusa is: Kolozsvári Zsigmondot és Sándort, Divéky Józsefet, Major Henriket, Hincz Gyulát, de maga is végzett illusztratori munkát, címlaptervezést.

Személyes kapcsolatainak köszönhetően 1912 után fokozatosan átalakította kiadói tematikáját: a korábbi, egyedi kiadványok mellett már ebben az évben megindította első sorozatát *Tevan Könyvtár* címmel. Célját így hirdette: „A Tevan Könyvtár havonként három füzetet bocsajt a könyvpiacra, ügyelve arra, hogy úgy belső tartalma, mint külső kiállítása tekintetében az e nemű vállalatok közül kiváljék. Programjában felöleli a hazai és a külföldi irodalom legjavát.” (Közli Papp János i.m.) A füzetek nagy példányszámban, olcsón és magas színvonalú tartalommal jelentek meg.

Formátumuk egységes, igen praktikus, zsebre tehető 180 x 120 mm-es méretben készültek. Pasztellsárga borítólapjukon színes hullámvonalakból kialakított ovális keretbe foglalva a sorozat neve látható, a füzet sorszámaival, alul a mű szerzőjének neve és a mű címe olvasható, továbbá a műfaja és az ár megjelölése szerepel. Tevan arra is gondot fordított, hogy a vásárló számára fontos információk már a borító előoldalán láthatóak legyenek, megkönnyítendő a vásárlási döntést.

A recenziók elismerően nyilatkoztak a vállalkozásról, és a sorozat nagyon gyorsan népszerűvé vált. Egy-egy füzetből második, sőt harmadik kiadás is készült. Dicsérték Tevan *szakmai műveltségét, irodalmi tájékozottságát, ízlését, a tartalomban és külső megjelenésben egyaránt európai színvonalú* könyveit. A Tevan kiadó a könyvkiadásban a „Nyugat mögött második helyre került” – írták (Közli Papp János i.m.). Tevan valóban kulturális missziót teljesített, ez a sorozata az Olcsó Könyv-

tár (1954–1991) előfutárának tekinthető. A kötetek egy része illusztráció nélkül jelent meg, esetenként a szövegtükör játékaival gazdagította a kötetek megjelenését. Máskor egy-egy, a szövegtükört keretező finom, leveles és/vagy virágos ágakból megrajzolt girland adja a szolid, ízléses díszítést. Határozottan jó érzés kézbe venni ezeket a köteteket.

1913-ban újabb, ezúttal bibliofil jellegű könyvsorozatot jelentetett meg. Az Amatőr Könyvek sorozat céljáról így nyilatkozott: „A német, angol, francia bibliofil irodalom óriási fellendülése arra indította kiadvállalatunkat, hogy Magyarországon az első privátsajtót megteremtse. E privátsajtó tisztán bibliofil könyvek készítésével foglalkozik (...). Az e sorozatban megjelenő könyvek művészi kiállításban, az elképzelhető legszebb kivitelben, minimális példányszámban készülnek és számozottan kerülnek kiadásra.” A privátsajtó fogalmat minden bizonnyal minőségi értelemben használja, mert meg volt győződve, hogy mindezt megvalósítani csakis a hazai igények emelésével és értékes irodalom megismertetésével lehetséges.

Három és fél évtized alatt tizennégy kötet jelent meg. Ezek a Tevan Kiadó legsikerültebb, legszínvonalasabb darabjai, a kiadó képzőművészeti szempontból jelentős vállalkozása. A kötetek mindenféle szempontból megfelelnek az arany metszés arányrendszerének, vagyis formai és tartalmi szempontból tökéletesen egységesek. A kötetek tipográfiai munkáit Tevan Andor végezte, illusztrátorok: Divéky József, Hincz Gyula, Kolozsvári Sándor, Kolozsvári Zsigmond és Major Henrik voltak.

Áttekintve Tevan tipográfiai és kiadói tevékenységét, megállapíthatjuk, hogy annak első szakaszát az európai művészet megújítására irányuló mozgalmakkal rokon gondolkodásmód és alkotói szándék jellemzi. A korszak művészei az élet és a művészet tiszta forrását keresve fordítottak hátat a polgári életmódnak, és vonultak ki a nyomasztóvá duzzadt ipari városokból. Nálunk Nagy Sándort és Körösfői-Kriesch Aladárt is a művészetet megújító szintézis megteremtésének vágya hajtotta, amikor Gödöllőt választották letelepedésük helyszínéül. A gödöllői művésztelep létrehozásának hátterében az „összművészeti mű” (Gesamtkunstwerk) megteremtésének vágya munkált. Ők az elsők nálunk, akiknek sikerült a szecesszióból egységes stílust teremteni, és létrehozni a művészeti ágak egyenrangúságát. Valóságos „forradalom” volt ez, ahogyan Ady írta: „Az én szecesszióm a haladás harca a vaskalap ellen”. Nagy Sándor egyéni invenciókkal gazdag rajzait, szövegképeit, irodalmias-szimbo-

likus megfogalmazású fejléceit, Körösfői-Kriesch Aladár lány zenei vonalritmusú illusztrációit Tevan is ismerte. Mindkettőjüknek határozott törekvése volt a könyvművészet megújítása is.

A korabeli könyvművészetben a szecesszió a vignetták, záródíszek és az arabeszkek alkalmazását jelentette. Tevannak már az első nyomdai termékei is elsősorban szövegkezdő és záródíszek, esetenként arabeszkek, vignetták. Első kiadású könyve Nil (Dapsy Gizella) *El nem küldött levelek* című verseskötete magyaros ornamentikájával a magyar népművészet hagyományaiból merít. 1916 körül olykor régieskedő, romantikus, lány és édeskés témák kiadásával is próbálkozott (Kármán József: *Fanni hagyományai*), amelyekhez 18. századot idéző tipográfiát használt. Kétségtelen számunkra: Tevan autonóm művész volt, a saját útját kereste ekkor, igyekezett minden újat kipróbálni és saját igényeinek megfelelően átalakítani, variálni. A szecesszióval való rokonsága elsősorban a múlt irodalmi értékeinek megmutatására irányuló szándékában, gondolkodásának nyitottságában, a kézműves hagyomány iránti tiszteletében, de kiváltképpen abban nyilvánul meg, hogy a könyvet olyan művészeti alkotásnak tekinti, amelyben a tartalom, a formai megjelenés és az illusztráció összművészeti alkotásként van jelen.

Egy-egy nagyobb lélegzetű mű esetében a témának megfelelő korszak jellemző kifejezés-módját kívánta meg az illusztrátortól. 1917 és 1920 között neobarokkos, illetve rokokó jelleg érvényesül a kötetekben, elsősorban Anatole France sorolható ide. Gvadányi József rendkívül mulatságos műve 1918-ban jelent meg. Az *Egy falusi nótárius budai utazása* a 18. századi hazai viszonyokról tudósít, tizenhárom verses részben meséli el a Budára tartó nótáriusnak és társainak útközben megesett kalandjait. Az *Elöljáró beszéd*ben a szerkesztési elveket közli a szerző, és azt, hogy a történetek valóságosak. Az egyes részek elé kiemeli a tartalmi összefoglalást, amelyet Tevan nagyobb méretű betűkkel szedett. E fölött a tartalomnak megfelelő fametszet látható. Divéky József a 18. századi magyar fametszés hagyományait éleszti fel. Lapdúcot használ, amit a fatörzs száliránnyal párhuzamos felvágásával nyernek. A véső és metsző eszközöknek megfelelően vékonyabb és vastagabb, párhuzamos, hirtelen vastagodó, görbe vonalakat, vagy nagyobb felületeket lehet így kialakítani. A lapdúc, sajátosságai révén, kiválóan megfelel az elbeszélő prózai vagy verses tartalom képi megjelenítésére.

A könyv illusztrációin a nagyobb felületek dominálnak, kifejezve azt a szellemi sivárságot és elmaradottságot, amelyet kigúnyol a szerző. Az éles határvonalak közé fogott, lilás-kékes színnel nyomott rajzos felületek ugyan élesen kiválnak a szövegből, mégis elmélyítik, játékosá teszik, sőt karikírozzák is annak tartalmát.

1920-ban jelent meg Csokonai Vitéz Mihály *Lilla: érzékeny dalok három könyvben 1790–1802*, valamint Petőfi Sándor *Az apostol* című műve. A *Lillához* kéziratul az 1844-es Scheidel Ferenc-féle kiadás szolgált, a Petőfi-műhöz az 1879-es Athenaeum-féle kiadás. Tevan arra is ügyelt, hogy „kéziratnak” lehetőleg azt a kiadást válassza, amely eredetinek vagy legelsőnek tekinthető, és lehetősége szerint nem is változtatott azon. Ezzel a hitelesség követelményének is minden esetben eleget tett. A művek szedése Tevan munkája. A Csokonai-műnél egyedi szedéstükröt alkalmazott a két (I., II.) könyv verseinek szedéstükre egész oldalas, az *Előbeszéd* szövege a lap alsó felében van elhelyezve. A szövegnek ez a tagolása játékosá teszi a szerkesztést. Visszafogett rokokó díszítését a korszak legtöbbet foglalkoztatott grafikusa, Divéky József tervezte: a versek elé egy-egy fülkagylóra hasonlító, a könyvek elejére egy-egy növényi motívumot helyezett el. A borító belső oldalán fent van elhelyezve a körbe foglalt, egymásba írt T és A betű, Tevan Andor betűjele, amely Leonardo emblémáját idézi meg.

Petőfi művének számozott példányai 1-től 10-ig japán, 11-től 100-ig kanadai könyvpapíron jelentek meg. Elbeszélő stílusú, finom rézkarcait Kolozsvári Zsigmond készítette. A rézkarcra azért eshetett a választás, mert ez az eljárás a vonalak vastagságának változtatásával és sűrítésével, másrészt a maratás idejének változtatásával tónusossá teszi a rajzot, ezzel kifejezőbb érzelmi események bemutatására alkalmas. Kolozsvári Zsigmond vérbeli grafikus, egyedi műalkotásnak tekinthető rézkarcai jobb minőségű vastagabb papíron készültek, önálló alkotásnak tekinthetők. Az 50. oldal sorsfordító drámai szövege például azt meséli el, hogy egy árva gyermeknek miért kell idejekorán lopással keresni meg a megélhetéshez szükséges anyagiakat. A lefelé futó ritkás és sűrűsödő vonalak és a közöttük üresen hagyott foltok, továbbá a háttér itt-ott sűrűbb vonalai felerősítik a költői szöveg drámaiságát.

1920-ban Tevan kénytelen volt felhagyni a rendszeres könyvkiadással. A nyomda fennállásának 40. évfordulójára (1943) mégis kiadott egy

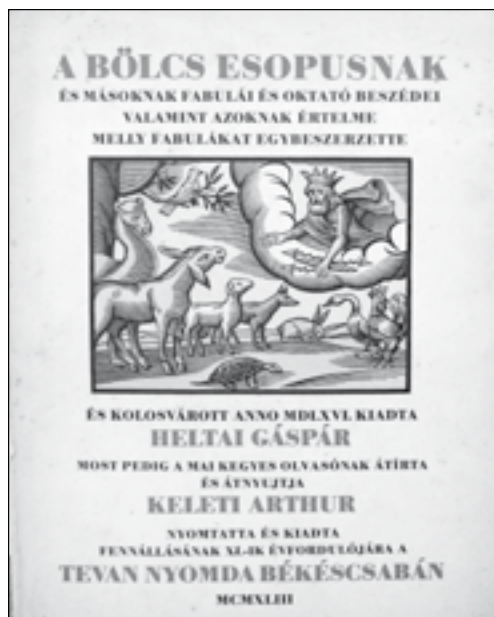
ünnepi kötetet, amelynek a második kiadása is elkészült 1947-ben. Heltai Gáspár *A bölcs Esopusnak és másoknak fabulái és oktató beszéde, valamint azok értelme* című műve 1200 példányban jelent meg. Diósgyőri papírra készült az eredeti 18. századi matricáról öntött Didot Antiqua betűvel. A tipográfia Tevan munkája. A kötés Kner Erzsébet műhelyében készült. A fabulákat szöveg előtti képecskék illusztrálják, amelyeket maga Tevan metszett linóleum felületbe. Ezt a technikát száz éve használják, alkalmas vonalas és foltszerű felületek visszaadására, erőteljes, expresszív felületek létrehozására. Főként irodalmi alkotások vagy mesék illusztrálására használható. Puha és szemcsés anyaga miatt a vonalak kevésbé éles határvonalúak, mint a fametszeteké. A fabulák képecskéi a tartalmat „merevítik” időtlenné, örök érvényűvé, az anyag tulajdonságaiból következően lágyabban, mint adódna fametszet esetében. A könyv Tevan gyakorlatától elütő, nagyobb formátumban jelent meg, a tőle megszokott elegáns, szép kivitelben. A Magyar Bibliofil Társaság 1947-ben az esztendő legjobb könyve címmel tüntette ki.

1948-ban hasonló témával jelentetett meg újabb könyvet, amely Nagy Károly császár és tizenkét lovagjának jeruzsálemi zarándoklatát, valamint a francia király és tizenkét grófjának konstantinápolyi látogatását meséli el. Anatole France *Nyársforgató Jakab meséi* kötetének első kiadását szintén Tevan gondozta, amely az olcsó sorozatban jelent meg, és nem volt illusztrálva. Az új kiadás illusztrációit Hincz Gyula rajzolta, és Tevan maga metszette linóleumba, nyomatai színesek. Abban is eltér a korábbi illusztrált munkáktól, hogy sokkal gazdagabb és groteszk hatású rajzokból áll. Szövegkezdő, lapszéli, egyharmad oldalnyi felületet elfoglaló rajzok egyaránt láthatók az elegánsan szerkesztett szöveg mellett vagy között.

A mű Anatole France legkedveltebb munkája. A szövegek és a képek igazi tartalma a kritika, mégpedig: „...a hahotázó kritika egy csúfondáros

vélemény a társadalomról és egyénekről, s egy még ma is élő kultúra fonákságairól...” – írja méltatásában Rabinovszky Máriusz. A művészetben nem

ismeretlen a groteszk, csúfondáros ábrázolásmód. A gótika hagyományában például csak úgy nyüzsgenek a mókás, tiszteletlen, furcsa, néha kifejezetten trágár alakok. A későbbi századok művészei is kedvelik, majd a 19. század második felében önálló műfajjá válik. Első hazai művelője és megteremtője a tótkomlói születésű festő, Jankó János. Hincz groteszk egyéniesített karakterei jönnek-mennek, tömegekben mutatkoznak, büszkék, önteltek, máskor elesettek, csúnyák, ahogyan a szövegűség ihlette születésüket. Kevés

vonallal, kisebb-nagyobb foltszerű felületekkel vannak megrajzolva és megfestve. Hűen a szöveghez, amilyenek belül, olyanok kívül is. Élvezet a velük való találkozás.

Tevan számára is kihívást jelentett ennek az invenciózus rajzanyagnak a könyv lapjaira való maradéktalan átmentése. Már jóval korábban egy olyan eljárást dolgozott ki és használt, amellyel „a linóleumba metszett színnyomó dúccokkal széles skálájú, tónusokban gazdag, színes effektusokat tud létrehozni, hogy mindazt, amire a rajzban és a színezésben az alkotó művész törekedett, maradéktalanul vissza is tudja adni” – mondta. Az öt színben készült rajzok a színes nyomtatás eljárásával kerültek a könyvlapokra, egyéni és kézi munka eredményeként. A tipográfiai munkát Tevan végezte, akinek „műhelye” ismét egy olyan könyvtörténeti alkotást hozott létre, amely a Művészeti Tanács döntése szerint „az egyetemes magyar könyvkultúra szempontjából kiemelkedő teljesítmény, s az utóbbi esztendő legjobb magyar bibliofil kiadványa.”

Összefoglalva elmondhatjuk, hogy Tevan szellemi öröksége a kézművesség és a szellemi műveltség egységének megteremtésében, a hazai könyvművészet felemelésére irányuló törekvésben, a könyvkiadás színvonalának európai szintre hozásában határozható meg.

Mario és A VARÁZSLÓ

Sárközy György fordításának felhasználásával

SZEREPEK ÉS SZEREPLŐK:

CIPOLLA és *Gulyás Attila* – machinátor, manipulátor, hipnotizőr, krakéler, provokátor
MARIO és *Lehoczky Mihály* – naiv szívű kamasz, önérzetes, egyszerű emberke
POLITIKUS és *Jancsik Ferenc* – piás, keserű, sértődött, minden lében kanál
VÁLLALKOZÓ és *Koleszár Bazil* – parvenü, izzadós fajta, szokja az „osztályát”
VÁLLALKOZÓ-FELESÉG és *Liszi Melinda* – ízléstelenül öltözik, harsány, erőltetett
MÉSZÁROS és *Mészáros Mihály* – vágja az életet, egyszerű ember, becsületes és buta
MÉSZÁROS-FELESÉG és *Komáromi Anett* – háziasszony, folyton éhes, kielégületlen
KELLÉKES és *Csipke Sándor* – megállás nélkül kapkod, riadt, túlteljesít, pánikos
KELLÉKES-FELESÉG és *Harcza Boglárka* – tanítónő, merev, állandóan ítélkezésre kész
FIÚ 1 és *Adrián* – hetvenkedő, élből pimasz, tenyérbe mászó figura, izgága
FIÚ 2 és *Andris* – jámbor, vagy inkább mafla, könnyen hozható zavarba, riadt
ÜDVÖSKE és *Riegler Renáta* – a városka nagymenő csaja, ruci, szleng, udvartartás
RENDEZŐ – színlelt nyugalom, feszültségben tartja a teret, rögtönöz
ÜGYELŐ – nyugodt, tapasztalt, nem lehet hozni a sodorból, nem esik ki a szerepéből
LÁNY CSELLÓVAL – Cipollához tartozik, viszonyuk különös, néma, de beszédes jelenség
STÚDIÓS és *Orsi* – tornászgat, mindenkire van egy epés, zúzó megjegyzése, zugevő
SZEMÉLYI EDZŐ és *stúdiós* – tornáztat, órábérre fizetik, jelentős kiesés minden kiesés
BEÜLTETŐ 1 – *tündibüнди*, nem lehet kihozni a sodrából, mosoly mosoly hátán
BEÜLTETŐ 2 – *durci*, sérti mindenki jelenléte, sőt, léte, kimért, udvarias és rideg
RENDŐRÖK, RUHATÁROSOK, SZÍNHÁZI LÉZENEGŐK

Történik napjaink időtlenségében, valahol egy kisvárosban Magyarországon, még az is lehet, hogy Békéscsabán, aki ráismer, annak itt, aki nem ismer rá, annak természetesen máshol. A színház udvara, kerengőkkkel, oszlopokkal. Ide érkezik a közönség, hogy azután, az ajtók kitérőkor beözönljék a stúdiószínházba. Az esetek túlnyomó többségében megszabadulnak a kabátjaiktól, kalapjaiktól és esernyőiktől a ruhatárban, a nők sminkelnek, a férfiak földérik a klozetot, vagy annak ürügyén a büfének azt a részét találják meg, ahol komolyabb alkoholoikat vehetnek magukhoz. Vidám fölismerések és ismerkedések, könnyed célzások az előadás várható érényeiről és előre látott hibáiról, a társaság kisebb

csoportokba verődve társadalmi életet kezd el élni, kivétel a szerelmesek, akik megállás nélkül egymás kezét szorongatják és egymás szemébe néznek, és a fáradt házaspárokat, akik száraz pereceket rágsálgatva egyáltalán nem mondanak egymásnak semmit, és mindig „más felé” bámulnak. Az esetek túlnyomó többségében. Esetünkben azonban valamilyen homokszem keveredhetett a máskor oly olajosottan működő gépezetbe, mert a stúdiószínpad mindkét bejáratát egy-egy rendőr állja el, kérdésekre nem válaszolnak, s az egyre türelmetlenebb nézők megjegyzései is süket fülekre találnak náluk. A kerengő mélyéből előkerül Rendező, feldúlt, káromkodik, átkozódik.

Aktus 1

RENDEZŐ: Picsku materi! Micsoda fejtelenség! Mi-féle bombariadó? Faszom a bombájukba! Nincs itt semmi bomba. Én robbanok föl! Én ölök meg valakit!

ÜLTETŐ 1: Ne tessék kiabálni, még el tetszik riasztani a közönséget. Fáradjanak beljebb, kérem, pánik-ra semmi ok, minden meg fog oldódni hamarosan!

RENDEZŐ: Ha elriasztom, hát elriasztom. Ha nem lesz előadás, úgyis fölsőlegesen jönnek ide.

ÜLTETŐ 2: Olyan szerencsénk nem lesz, hogy elmarad az előadás. Az előadást minden körülmények között meg kell tartani. Kérem a jegyeket, jegy nélkül még az előtérben sem lehet ténferegnie senkinek.

RENDEZŐ: De nem lehet bemenni a terembe, amíg a tűzszerészek át nem vizsgálják minden egyes zugot.

ÜLTETŐ 1: A mi kedves közönségünk türelmes. Ugye, kedves közönségünk, türelmesnek tesznie lenni?

ÜLTETŐ 2: Éjfélre tán majd kezdi elveszíteni a mi kedves közönségünk is a türelmét, és jól seggbe rugdos bennünket. Vagy nem-e?

JANCSIK: Hát nincs itt egyetlen ember sem, aki intézkedne? Ekkora fejtelenség egy semmi kis bombariadó miatt. Ha tudom, megiszom még egy vodkát a büfében.

LISZI: Befagy a sejhajom ebben a kis semmiben, amiben a szerep szerint... Nem lehetett volna előbb szólni?

BAZIL: Teljes zűrzavar. Át-lát-ha-tat-lan-ság. Ezzel nem akarok senkit kritizálni, én csak vendégszámom itt, de ez teljes fejtelenség.

MISI: Nyugi, gyerekek, a java még hátra van! Van úgy, hogy a kés elől elszalad a disznó. Olyankor várunk, amíg vissza nem eszi a fene. Türelem, azt mondom, türelem.

HANI: Nem volt időm délután még enni sem. Most akkor elmehetek egy szendvicsért szerinted, vagy nem mehetek el?

MISI: Mit tudom én. Menj el. Vagy inkább ne menj el. Vagy inkább... mit tudom én. Majd eszel ott-hon hurrkát. Melegítesz.

JANCSIK: Én már elég régóta vagyok ebben a szakmában, de ilyen még nem történt meg velem. Olyan már volt, hogy elkésett valaki. De hogy egy egész előadás elkéssen...!

BAZIL: Egyszer ezt is meg kellett tapasztalnod. Látnod, máris nem éltél hiába.

JANCSIK: Most akkor mond valaki valamit, vagy senki nem mond senkinek semmit?

CSIPI: Mi lesz, ha felrobbannak bent a kellékek! Kihozom őket. *(Indulna, de a rendőrök elállják az útját.)* Nekem ki kell hoznom... Á, ezek süketek is, meg némák is. Bár együtt robbanhatnék én is velük. Nahát, de nem ezekkel itt, hanem a kellékeimmel. Ezt a szégyent!

BOGLÁRKA: Kollektív szégyen. Valakinek döntenie kellene már valamit.

CSIPI: Dönteni, de mit?

RENDEZŐ: Én fölmegeyek az igazgatóhoz.

JANCSIK: Na, végre valami hasznos emberi beszéd.

ÜLTETŐ 1: Az igazgató úr házon kívül van. Nem nézi a mai előadást.

LISZI: Persze, házon kívül... egy másik házon meg belül.

RENDEZŐ: Akkor az igazgatóhelyetteshez...

ÜLTETŐ 2: Momentán ő sincs. Ezek mindig együtt járnak... el... Ilyenkor.

BOGLÁRKA: Nem rossz, nem rossz... lehet tippelni...

RENDEZŐ: Titkárság csak van...

MÉSZÁROS: Na, azt lesheted, apám, a titkárságot!

ÜLTETŐ 1: A hölgyeknek lejárt a munkaidejük.

ÜLTETŐ 2: Hatkor bezár a bazár...

JANCSIK: És az én bazárom soha nem zár be? Én mikor zárom a bazárom?

LISZI: Zárom a Bazilom.

BAZIL: Még van kedved ilyenkor is hülyéskedni?

RENDEZŐ: Ügyelő? Hol az ügyelő?

HANI: Na, csak megkerül előbb-utóbb a bűnbak.

KADELKA: Parancsol velem a rendező úr?

RENDEZŐ: Nem parancsolok. Mi van itt?

JANCSIK: Honnan tudná azt épp ez az ember?

KADELKA: Bár én bent ügyelek, rendező úr, és nem kint ügyetlenkedem... Szóval, tudomásom szerint az van... hogy bombariadó.

RENDEZŐ: Tudomása szerint bombariadó. Remek. És meddig?

KADELKA: Tudomásom szerint addig, amíg meg nem találják a bombát.

JANCSIK: Na, ez fasza.

RENDEZŐ: És mikor találják meg azt a kibaszott bombát?

HANI: Na, de rendező úr!

KADELKA: Kérem, nem elveszíteni a bölcs mértéktartást, ha szabad figyelmeztetnem, itt közönség van már jobbról is, balról is, középről is... Ja, hogy mikor találják meg azt a... bombát? Arról momentán nincs tudomásom.

RENDEZŐ: És ha nem találják meg?

MISI: Márpedig nem fogják megtalálni akkor sem, ha kiüti a szemüket. Magyar rendőr őriz, véd és szolgál, de nem talál soha semmit... rajtunk, szabálytalankodó halandókon kívül...

KADELKA: Ha nem találják meg a bombát, akkor okafogyottan hagyják el a stúdiószínházat.

RENDEZŐ: Ne idegesítsen maga is, mert már így is szétrobbanok! Arról van tudomása, hogy, ahogy mondta, oka fogyottan, mikor hagyják el végre a színházat?

KADELKA: Pontos időintervallum meghatározásába nem bocsátkoznék bele. Feltételezem, ha megállapítják, hogy nincs bomba a teremben.

LISZI: Ugyan, mitől lenne egy színházban bomba?

BAZIL: Lehet, hogy azt hiszik, hogy te már bent vagy, én kis bombázóm...

RENDEZŐ: Ez mennyi idő?

KADELKA: Én ügyelő vagyok, *odabent*, nem tűz-szerész, *idekint*, rendező úr kérem. Sejtésem szerint, ez meglehetősen sok idő. Akár megtalálják, akár nem.

RENDEZŐ: De itt a közönség.

HANI: Hát, a közönség az nagyon itt van.

KADELKA: Ebben a pillanatban valóban ez az egyetlen biztos állításunk, rendező úr.

RENDEZŐ: Valahova nem kéne az embereket behajtani... akarom mondani, leültetni, pihentetni, etcetera, etcetera...

JANCSIK: Mindenkinek egy fél vodkát fölös izgalmak megelőzésére... nekem duplát, mert én még szerepelni is fogok – már ha lesz előadás.

KADELKA: Ebben a színházban sok hely van...

Ilyen célra létesített nemigen akad...

RENDEZŐ: Nemigen akad? Tehát akad.

KADELKA: Amire gondolok, az nem színházterem. Az a régi klub. De már csak bútorraktár egy ideje.

BOGLÁRKA: Teli van pókkal... pfuj!

RENDEZŐ: Akkor nyitassa ki!

JANCSIK: Ha szabad beleszólnom, fölösleges kinyitgatni. Ugyanis éjjel-nappal nyitva van.

RENDEZŐ: Akkor átmenetileg ott húzzuk meg magunkat.

BAZIL: Meg a közönséget.

HARCSA: Ne ízléstelenkedj!

BAZIL: Nem úgy gondoltam.

RENDEZŐ (*meghallja*): Te ne gondold sehogy, Bazil! Gondolkodni itt vagyok én. (*Az ügyelőhöz.*)

Terelje be őket a régi klubba!

KADELKA: Igenis, rendező úr.

CSIPI: És mi lesz a kellékekkel?

BAZIL: Ezt meg csak a szaros kellékei érdeklik!

RENDEZŐ: Mit tudom én! Felrobbannak a kellékek.

CSIPI: Azt én nem élem túl, kérem.

RENDEZŐ: Nincs több hiszti! Tőlem akár meg is halhat! Maga meg intézkedjék már! Mire vár még mindig?

KADELKA: Tisztelt Közönség, a rendkívüli helyzetre való tekintettel kéretik a régi klubba átfáradni, és ott várakozni, amíg a dolgok el nem rendeződnek. Kérem, kövessenek! És előre elnézést kell kérnem színházunk nevében az esetleges további kellemetlenségekért!

Elindul. A nézők, a jelenlévő színészek aktív, de morgolódo közreműködésével átvonulnak a régi klubba.

Aktus 2

A nézők az ügyelő vezetésével behatolnak a régi klubba. Por, székek egymás hegyén-hátán. A terem büfépultjának közelében. A terembe betolakodók dermedt csendben figyelik a gyakorlatait végző lányt, székek után kaparásznak, próbálnak elhelyezkedni a térben, miközben hátulról egyre-másra lökdösi őket a még kiszorultak.

ORSOLYA (*Megáll, farkasszemét néz az érkezőkkel.*)

Én ezt nem tudom így csinálni! Kik ezek? Mit akarnak itt? Itt nekünk van óránk.

STÚDIÓS: Csináld, Orsikám, ne törődj velük. Nekünk itt engedélyünk van.

ÜGYELŐ: Ha szabad kérdeznem, maguk mit csinálnak?

STÚDIÓS: Maguk mit csinálnak itt? Nekünk erre az időpontra nekünk torna van kiírva ide.

ÜGYELŐ: Rendkívüli helyzet. Azonnal hagyják abba a tornát. A régi klubot a közönség számára lefoglalom.

ORSOLYA: Maga itt nem foglal le semmit. Majd ha papírt hoz, lefoglalhatja! De addig kifelé innen mindenki. Nekem le kell fogynom tíz kilót, hogy megkapjam a következő szerepemet. Fogyni akarok! Nekem fogynom kell! Hát nem értik, hogy nekem fogynom kell? Mennek már innen kifelé?

STÚDIÓS: Hallották, nem? Kifelé! Orsikának fogynia kell. Orsikának meg kell kapnia a szerepet!

RENDEZŐ: Na, kölyök, ne csinálj itt nekem istenből bohócot! Nem bánom, tornásson a lány, fogyjon is, ha bír, de legalább akasszatok föl egy pokrócot magatok elé, mert a nézők a végén még azt hiszik, itt lesz az előadás, és ti lesztek az előadás!

ÜGYELŐ: Előadás itt?

RENDEZŐ: Várjon csak... na, várjon. Mond valamit. Előadás itt.

ÜGYELŐ: Mit teszik mondani?

RENDEZŐ: Hogy határoztam. Itt fogjuk megtartani az előadást.

ÜGYELŐ – STÚDIÓS – ORSOLYA – ÜLTETŐ 1 – ÜLTETŐ 2: I-i-itt?

RENDEZŐ: I-i-itt!

JANCSIK: Én itt nem játszom! Én itt évekig ittam a vodkát. A' se volt játék.

HENI: Akkor mi a különbség? Annyi, hogy most úgy leszel részeg, hogy nem iszol közben vodkát.

JANCSIK: Meghaladja a képességeimet...

RENDEZŐ: Aki nem akar itt játszani, az máris mehet haza.

JANCSIK: Jobb a békeség. Képes leszek a régi vodkák párás emlékein túltenni magamat.

RENDEZŐ (*az ügyelőnek*): Tisztelt közönség, a rendkívüli helyzetre való tekintettel (*Súgva hátra*: de nem látom sehol Gulyit!), itt fogjuk a mai előadásunkat megtartani. Kérjük, próbáljanak úgy elhelyezkedni, mintha közönség volnának – ahogy azok is, közönség innentől kezdve.

CSIPI: De a kellékek? A kellékekkel mi lesz?

RENDEZŐ: Miért? Maga szerint díszlet lesz? Rögtönzünk, kérem, a rögtönzés az egyik legzséniálisabb színházi forma.

BAZIL: Már ha bejön...

LISZI: És nem szokott...

HARCSA: Ez már az előadás?

CSIPI: Majd szól az ügyelő, ha kezdődik, kedves.

RENDEZŐ: Szóljanak a világosítóknak és a hango-sítóknak, hogy élesítsék be az itt lévő cuccot.

Hátulról vagy fölülről egy hang: már dolgozunk rajta, Főnök!

ÜGYELŐ (*kintről jön be*): Hála istennek, a primadonna már az udvaron vár.

RENDEZŐ: Kicsoda? Miféle primadonna?

ÜGYELŐ: Hát, a Gulyi.

RENDEZŐ: Várjon kint. Majd szólok, ha bejöhet. Hogy állunk a szereléssel?

Hátulról vagy fölülről egy hang: seperc, és készen vagyunk, Főnök!

RENDEZŐ: Az lesz ott a színpad, ha még föl nem fedezte volna.

CSIPI: Az? Az vacak kis dobogó a söntés előtt?

RENDEZŐ: Az, az. Ez egy tüchtig kis poros, tehén-szaros hely. Való ide más színpad, mint egy vacak dobogó?

MÉSZÁROS: Disznószaros, kérem, itt a disznó a specialitás, ha közbeszólhatok. Tehén az már meglehetősen ritka.

RENDEZŐ: Nekem mindegy, téhen vagy disznó...

HENI: A kolbász miatt egyáltalán nem mindegy.

RENDEZŐ: A szar az szar. Mindegy, hogy honnan pottyant ki. Lényeg, hogy remek színhely egy ilyen lepukkant kis hodály egy ilyen darab előadására. Jobbat díszletben sem építhettünk volna, mint ez a sok limlom-rom itt.

HARCSA: Írjuk ki: díszlettervező az idő!

CSIPI: De mi legyen a kellékekkel?

RENDEZŐ: Hagyjon már a kellékeivel békén. Amit összeguberál itt, az lesz a kellék. Pardon... A trükkökhöz való kellékek is bombariadó alatt vannak?

CSIPI: Nem, kérem, azokat Gulyi művész úr mindig magánál tartja, nyilván gyakorlás céljából.

RENDEZŐ: Akkor mars kellékeket gyűjtögetni ab-ból, amit itt talál. De várj! Előbb vigyen oda egy széket meg egy kottatartót a csellós hölgynek arra a kis dobogóra. Nem oda, hanem oda, nem, mégsem oda, hanem oda, mondom, hogy oda, mit értetlenkedik annyit, és nem úgy, hanem úgy, nem, nem, na, úgy!

JANCSIK: Remek instrukciók! Oda, nem oda, hanem oda, oda se, hanem oda – legalább egyszer azt mondaná, hogy amoda.

BAZIL (*utánozza a rendezőt*): „Nem úgy, hanem úgy, nem, nem, na, úgy!” Ha újrakezdeném, én is rendező lennék.

RENDEZŐ: Takarják már le azt az istentelen testnevelési szekciót egy tetves pokróccal! Rendben van, tornázhat, csinálhatja, ha már kiírták ide, de megígérem, hogy az első hangosabb nyögésnél kivágom mindkettőjüket az ablakon.

HENI: Az ablakon rács van, rendező úr.

RENDEZŐ: Akkor a rács. Ne szarakodjanak itt velem! Mit nekem egy rács! Készen vagyunk? Mindjárt hajnalodik!

MÉSZÁROS: Én már teljesen készen vagyok.

BAZIL: Én is kikészültem. Vagy nem ez volt a kérdés?

Teljes a gubanc. Csipi fel-alá rohangál, mindenféle faszágot felhalmoz a színpadon, hol ide, hol oda csap le egy-egy fénynyaláb, zene dörren bele a zavarba, és hallgat el, hogy fél perc múlva egy másik hozza rá a szívbajt a nézőkre. Az ajtó lassan, nagyon lassan kinyílik, csönd lesz, minden szem odaszegeződik, Gulyi félig belép az ajtón, arca komoly, szinte méltóságot sugall. Szemrevételezi a látványt. Az ügyelő valamit a fölibe ság, Gulyi bólint, azután ugyanazzal a mercv arccal, amivel bejött, kihátrál az ajtón. A zűrzavar folytatódik, majd belefárad önmagába.

ÜGYELŐ: Rendező úr, minden a helyén van... akármom mondani, minden, amit találtunk, az megtalálta a helyét.

RENDEZŐ: Helyes. Kezdjük is el!

ÜGYELŐ (*az ajtónál állva, kivételesen nem takarásban*): Figyelmet kérek! Hét óra harminckét perc. Az előadást elkezdjük. Kérek mindenkit a helyére... Akármom mondani, mindenki találjon magának valami helyet valahol a teremben. Az előadást elkezdjük.

1. jelenet

A nézőtérn előbb zavart csend, mert nem történik semmi, azután mozgolódás, némi elégedetlenség, ami egyre inkább növekszik. És még mindig nem történik semmi. Elkezdődik a nézőtéri susmogás. És még mindig nem történik semmi.

POLITIKUS: Most akkor lesz itt előadás, vagy nem lesz? Meddig kell még várni erre a mutatóványos-ra? Az én időmben bezzeg...

VÁLLALKOZÓ-FELESÉG: A maga idejében... a maga idejében ilyen műsorok még nem is voltak. Ilyenek – se.

POLITIKUS: Ilyenek se? Nem ilyenek, különben voltak az én időmben. És mindig pontosan elkezdődtek.

VÁLLALKOZÓ: Persze, hogy voltak. És persze, hogy el is kezdődtek időben. Igaza van. Nem kéne mindenkiel közölködnöd, édesem!

MÉSZÁROS: Ez a művészi szabadosság. Vagy hogy is hívják az ilyesmit.

MÉSZÁROS-FELESÉG: Te meg nagyon értesz a művészi szabadossághoz! Meg az ilyesmikhez.

MÉSZÁROS: Jó, én csak egy mézárós vagyok, de fizettem a jegyemért. Ha pedig fizettem, akkor ad-janak műsort érte, és ne kelljen arra várakoznom, hogy valami elkezdődjön... ebben a bútorraktár-ban. Ha tőlem kérnek fél kiló disznócomb...!

KELLÉKES-FELESÉG: Na, vesszenek már össze! Az legalább műsor.

KELLÉKES: Te meg ne avatkozz bele mindenbe!

KELLÉKES-FELESÉG: Te meg egy beszari vagy.

KELLÉKES: Drágám, én kellékes vagyok, és tudom, hogy nem egyszerű egy előadást elkezdeni.

POLITIKUS: Na ja! De most nem a kellékekről van szó, barátom, hanem arról az emberről, aki ma este szórakoztatni fog bennünket.

MÉSZÁROS: Ha ugyan fog.

MÉSZÁROS-FELESÉG: Már miért ne fogna? Meg van hirdetve. Bűvész, meg mit tudom én, hogy kicsoda még.

POLITIKUS: Mióta művészek a bűvészek, hogy beengedik őket a színházba?

VÁLLALKOZÓ: Az embereknek szükségük van a jófajta szórakoztatásra. Nem csak Lér király, meg az a másik... az a vén... vén...

POLITIKUS: Miért, maga látta már?

VÁLLALKOZÓ: Nem láttam. Azért vagyok itt, hogy lássam. Szórakozni jöttem.

POLITIKUS: De ha ő nincs itt, akkor hogy akarja látni? Hogy fog szórakozni, ha elő se dugja az orrát a függöny mögül?

VÁLLALKOZÓ-FELESÉG: Majd előjön, és akkor látni fogjuk.

MÉSZÁROS: Tisztára fővárosi tempó. Persze, lenézik a vidéki embert. Azt hiszik, velünk mindent meg lehet csinálni.

KELLÉKES-FELESÉG: Attól, hogy késik, még nem néz le senkit, szerintem.

POLITIKUS: Maga szerint. Már félórája bűvészkednie kellene.

KELLÉKES: Mindenhol előfordulnak zavarok.

VÁLLALKOZÓ: Ami azt illeti, ez zavar a köbön. Nem akkor kezdődik az előadás, amikor kezdődnie kellene, nem a színházban van, hanem egy ótvaros kis hodályban, a belépőket persze kifizetik velünk...

VÁLLALKOZÓ-FELESÉG: Kifizettetik. Aztán meg egy ótvaros hodályban...

MÉSZÁROS: Mi maga, visszhang?

VÁLLALKOZÓ-FELESÉG: Maga meg a mészárszékekben képzelet magát, hogy beszél nekem?

MÉSZÁROS-FELESÉG: Lejjebb a hangot, kedves! Itt nincsenek politikusok, se vállalkozók, nincsenek mészárosok se, itt mindenki néző.

VÁLLALKOZÓ: Akkor nézzenek, ne dumáljanak.

POLITIKUS: Nézzünk? Mit nézzünk? A nagy semmit?

KELLÉKES: Csöndet, csöndet – ilyen hangzavarban nem lehet elkezdni egy előadást.

VÁLLALKOZÓ: Ha menne az előadás, menne a csönd is a nézőtérnek.

VÁLLALKOZÓ-FELESÉG: Válsuk vissza a jegyünket, és menjünk át vacsorázni a Fiumébe, édesem!

VÁLLALKOZÓ: Ha már eljöttem, én előadást akarok nézni.

POLITIKUS: Hát akkor csak nézelődjenek, nekem elegendő van ebből!

Feláll, hogy elinduljon kifelé, amikor finom gordonkaszó szivárog át a hodály fölött, hogy azután átvegye a teljes hatalmat a rögtönzött nézőtérén. A terem jobb oldalán egy fiatal lány csellózik fehér csellóján hófehér ruhában, égi jelenség, olyan, mint egy angyal. A közönség szájátva figyeli. Észre sem veszi, hogy a rögtönzött színház

padon már egy székhöz, a székhöz támláját combjai közé fogva, már ott ül Cipolla, az est főszereplője. Amikor erősen koppant a botjával, mindenki odafordul, és megszakad a gordonka hangja is. Cipolla hosszan farkasszemet néz az elnémetelt teremmel. A csönd megfeszül. Az ajtó váratlanul kicsapódik, fiatalok tödülnek be a terembe, félresodorra a jegyszédő leánykát. Három fiú és egy lány.

MARIO: Jó estét!

Cipolla nem válaszol.

MARIO: Bűvész úr, köszöntem! Azt mondtam, jó estét. Meg, hogy isten hozta. És azt kérdeztem, hogy elkezdte-e már a produkcióját. Kicsit elkéstünk. De úgy tűnik, nem késtünk még le semmiről. Itt minden elkésett egy kicsit. Nem is kicsit. Nagyon. Vagy már vége is? Még az is lehet, hogy vége?

ÜDVÖSKE: Ha vége, akkor menjünk haza! Szívünk valamit otthon!

A fiúk erőltetetten röhögcsélnek. Cipolla rágyújt egy cigarettára.

MARIO: Hohó! Itt nem lehet ám dohányozni, bűvész úr! Kint lehet, az udvaron, öt méterre eltávolodva az ajtótól.

FIÚ 2: Hagyd már, lehet, hogy ez is a produkció része.

Cipolla egy laposüveget húz elő a zsebéből, iszik. Nézi a fiatalokat, de hallgat.

MARIO: Hallja, maga nem egy szórakoztató alak. Legalább megkínálna egy korttyall! *(A választalanságtól kicsit zavarba jön.)* Úgy látom, nekünk kell itt szórakoztatnunk a közönséget.

ÜDVÖSKE: De akkor mi kapjuk a gázst is, nem ő.

A szokásos röhögés, de egyre tanácstalanabbak a fiúk is a mutatványos hallgatásától.

POLITIKUS: Ha elhallgatnának a fiatalurak, akkor bizonyára elkezdené a mester a mutatványát.

MARIO: Mester... mutatvány... milyen mester az ilyen, még köszönni sem tud.

Cipolla nehézkesen feláll, pár lépést tesz a színpadon. Nem lehet tudni, sánta, vagy csak groteszk a járása, egyik lábát vonszolja a másik után. A szemét le nem veszi a fiúról.

MARIO: Az előbb köszöntem.

VÁLLALKOZÓ: Nem magára vagyunk kíváncsiak, fiatalember.

Cipolla csak szisszent, hogy ne szóljon bele. Mariót nézi.

MARIO: Most mit néz? Egész idő alatt engem akar bámulni?

Cipolla nem válaszol. Kissé előredölvé nézi a fiút.

ÜDVÖSKE: Ül már le, Mario!

Cipolla a fejéhez kap, aztán a tarkóját kezdi el vakargatni. Hirtelen mozdulatok, mindenkit meglep vele. Majd háttal fordul a közönségnek, úgy szólal meg, mint-ha magában beszélne.

CIPOLLA: Az ördögbe már! Megfájdult a fejem. A legrosszabbkor. Épp amikor el kellene kezdenem a műsort. Pedig nekem nem szokott fájni a fejem. Most meg fáj. Mindennek ez a vidéki szárazság az oka. A levegőtlenység. A por. Lejönni ide. Szárazság és por. Ég a szemem is. De én jövők. Jövők, mert kötelességem jönni. Feláldozni magamat a művészet oltárán. *(Szembefordul a közön-*

séggel.) Hát itt vagyok. Néznek, ülnek, de hát ez a dolguk. És bizonyára nem érdekli önöket, hogy fáj a fejem, és ég a szemem. De miért is érdekelné ez önöket? A mi hivatásunk a szenvedés. A szenvedés önökért. Ami önökre nem tartozik. Nem is értem, hogy miért mondtam el most mindezt! Talán, mert annyi jó arcot látok itt. Érdeklődő szemeket. Akiért érdemes egy életen keresztül áldozatot hozni. Igen, hölgyeim és urak, a művész áldozat. És a művész is áldozat. Áldozat a művészet oltárán. Ezt azonban felesleges önöknek tudniuk. A művész szenvedése nem tartozik a nézőre. A nézőre a művész művészete tartozik. De minden művészet szenvedés. Minden művészet szenvedésből jön létre. A művész szenvedéséből. Miért is tudnák? Ne tudják. Magukra csak az tartozik, hogy leültek ide, és néznek engem. És nézni fognak engem, mert én azért jöttem, hogy engem nézzenek. És néznek.

Mario dacosan elfordul.

MARIO: Én nem nézem. Ha megköveteli, hogy nézzem, én nem nézem.

CIPOLLA: Ah, Mario! Úgy hallottam, így hívják. Kissé rossz a modora, fiacskám, de azt hiszem, az ilyen, lányoktól elkapatott ficsúroknak mindig rossz a modoruk.

MARIO: Maga azért jött ide, hogy a közönségét szapulja?

CIPOLLA: Szapultam én itt valakit? Tegye fel a kezét, aki úgy érzi, hogy szapultam. Ha valaki is feltette, annak nincs igaza. Ahogy annak sem, aki nem tette fel. Nekem nem kötelességem tisztelni önöket! Nekem szolgálnom kell önöket. És ha önök megbecsülik ezt a szolgálatot, akkor tisztelni fogom magukat érte. Szolgálat. Ahogy a pásztor szolgálja a nyáját. Na, nem a birkapásztor, Mario barátom, hanem a lelkipásztor. Mi művészek, a lelkek pásztorai vagyunk.

MARIO: Úgy látom, maga csak a szájával bűvész. Mutatna végre valamit?

CIPOLLA: Mindennek eljön az ideje, Mario fiam.

MARIO: Nem vagyok a fia.

CIPOLLA: Szerencsére! A művészeknek ritkán van gyerekük, még ritkábban fiuk. Gyermekük megtestesülnek a produkcióban, melyet a közönségüknek nyújtanak, családjuk a közönség, mely elfogadja és felneveli magában ezt a gyermeket. De hogy ne gondolják azt, hogy nem részesültem szüleimtől és derék tanítóimtól jó modorban, hát bemutatkozom. Tessék! Cipolla. Cavaliere Cipollának hívnak, amint a plakátokon olvashatták városszerte, utazó virtuóz, mulattató művész, forzatore, illuzionista és prestigiatore – a személyvesztés tanult ezermestere, aki e tekintetes publikumnak néhány rendkívüli, titokzatos és elképesztő tüneményt szándékozik bemutatni.

MARIO: Tehát bűvész!

CIPOLLA: Mario, már megint te? Ki kell javítsalak. Nem bűvész, művész! És tudod, mi a különbség

e kettő között? Hogy a bűvész csak az érzékeket kábítja el, de a művész a lelkekig hatol, az emberi tudat alá, azokba a mély bányákba, ahol a titkok és az ösztönök alvó ércei szunnyadnak. De hát, te úgysem értesz ebből semmit.

MARIO: Unom magát!

ÜDVÖSKE: Mario, hagyd már békén, ennek nem lesz jó vége!

CIPOLLA: Mario fiam, a legjobb lesz, ha hallgatsz erre a szépségre, helyi üdvöskére itt, aki a társaságodban – és a másik két szép ifjú társaságában – élményre szomjúhozik.

FIÚ 1: Másra szomjúhozik.

FIÚ 2: Egészen másra, uram.

MARIO: Kuss legyen! A bűvész hozzám beszélt.

CIPOLLA: Ah, bravó, bravó, kis Mario! Nem kis göggel azt feltételezed, hogy én veled beszélgetek, ugye? Oktalanság ezt feltételezni rólam, de éppen az ostobaságod miatt tetszel nekem, fiúcskám. Hiszed-e, hogy akkor is kiszúrta volna magamnak, ha nem késel el olyan otromba módon, ahogy azt megtetted? És nem szájalsz velem, ahelyett, hogy megvárnád, amíg elkezdem a produkciót. Te persze azt hiszed, mert megváltottad a jegyedet, már szabad felszólnod hozzám! Nagy tévedés, és nagy hiba. Ám én is emberből vagyok, némiképp, aki a magadfajta fickókat különösképp kedveli. Ti vagytok az én embereim. Nyilván kemény legény vagy te is. Azt teszed, amit akarsz. Vagy csak azt gondolod, hogy azt teszed, amit akarsz? Előfordult már, hogy nem tetted azt, amit akartál? Vagy éppen azt tetted, amit nem akartál? Amit nem *te* akartál? Na, csak valld be, barátom, hogy kényelmesebb is, mulatságosabb is lenne nem játszani mindig a kemény legényt, s lemondani egyszer valamelyikről: vagy az akarásról, vagy a cselekvésről. Az akarás cselekvés, a cselekvés akarás, csak ez még nem rendeződött így a fejedben. Jó lenne egy kis munkamegosztás abban a kis, korcs agyadban! Ennek a válogatott, díszes társaságnak meg akarnád mutatni a seggedet, éspedig az egész seggedet, úgy, ahogy van, ahogy megszült az anyád, és amit, remélem, kitöröltél ideindulásod előtt?

MARIO: Én ilyen szavakat nem használlok.

CIPOLLA: Nem használsz. Azt se mondd, hogy baszd meg, ugye, minden második mondatodban, ennek a kis... üdvöskének, ott, melletted, vagy a cimboráidnak?

MARIO: Mi köze hozzá, hogy mondom-e!

CIPOLLA: Milyen igazad van. Akkor miért akarsz megmutatni a... na, adjunk a jó modornak, a hátsódat a tisztelt publikumnak?

MARIO: Ki mondta, hogy akarom? Nem akarom. Még azt hinnék...

CIPOLLA: Mit hinnének, szépfiú?

MARIO: Azt hinnék, hogy én egy... *olyan* vagyok...

CIPOLLA: Nem, kis barátom, semmit se hinnének, főleg azt nem, hogy te *olyan* vagy. Hiszen te csupán *tennéd*, hogy olyan vagy. Mielőtt háromig

számolnék, jobbra-balra át!-ot csinálsz, és a társaság előtt letolod a gatyádat, egészen a térdedig, és megmutatod, milyen a te gyönyörű kis hátsód, amelyet annyira szeretnek, feltehetően, a lányok. Na, gyere le ide, hozzám!

MARIO: Erre nem kényszeríthet!

Cipolla egy ideig mereven bámul Marióra.

CIPOLLA: Nem kényszerítelek. Csak azt mondom, ide, hozzám!

Mario egy ideig áll a helyén, azután lassan, mintha álomban lépne, leballag a karzatról, eltántorog Cipolla dobogójáig, föllép, és megáll szemben a bűvészzel.

CIPOLLA: Ezzel meg is lennénk. Igazad van, jólnevelt gyermeke vagy anyádnak, szót fogadsz az idősebbnek. Akkor most nézzük meg, szabad akaratodból megteszed azt, amit én csak sejték. Hogy honnan sejték? Itt lakik az összes idegemben a sejtés, képzeld, hogy meg fogod tenni. De megám. Nem rázod a fejed? Nem tiltakozol? *(A nézők azt látják, hogy Mario mozdulni próbál, de valamilyen erő lefogja a karját, vergődik, remeg egy helyben állva, tekintetét le nem véve a mágusról.)* Egy, nadrágszíj... *(Mario hihetetlenül lassú mozdulattal a nadrágszíjához nyúl.)* Kettő, nadrág térdig... *(Mario nyögdéssel, majd letolja a nadrágját a térdéig.)* Gatyá térdig, három! *(Mario minden ízében reszketve letolja a nadrágját, Cipolla a vállára üt, amitől előrehajlik a teste. A nézőtér felhőrdül, itt-ott szinte kiáltások szakadnak ki az emberektől: ez nem fair... a szentségit... miket nem tud ez... szegény srác... szegény... úgy kellett neki... én kezdek félni tőle... állat... legyen már vége! Cipolla hajlong.)* Olle! Hé? Hol marad a megérdemelt taps? A fővárosban ilyenkor már zúg a taps! Na jó, önök máshoz vannak szokva. Akkor tapsolják meg városuk születőjét, a derék kis Mariót, mai esténk első hőst, aki, lám, kérés és főleg erőszak nélkül megmutatta önöknek azt a szép feneket, amely után annyi lány hiába sóvárog e kies porfészekben! *(Egy-két kéz összecsatlan a nézőtérén.)* Szűken bánnak az elismeréssel, de nem adom fel. Fognak önök még önfeledten tapsolni nekem az este folyamán. Na, mi van, kisfiám? Miért nem öltöztöl már fel végre? Meguntalak. Öltözz, és mássz vissza a helyedre, az üdvöske mellé, és próbálj ne túl sokat belebeszélni a dolgomba! Na, Mario, drága gyermek, ne nézz már így rám. Igen, én voltam – de te tetted, nem én. Én akartam, vagy te? Borítsa diszkrét homály. Na, menj, menj már, mielőtt meggondolom magamat!

Mario félig ébren kapkodja magára a ruháit, és az értetlenek megszegyenülésével kullog vissza a helyére. A közönség zavarban van, nem tudja, hogyan reagáljon a látottakra. Cipolla behúzza az üvegébe, majd ismét rágyújt. Visszaül a székre, két combja közé szorítva a szék karfáját.

CIPOLLA: Nézem önöket. Elnézem önöket. Elnézem önöket. Azt hiszik, csak játszom a szavakkal! Hogy csak játszottam Marióval! Lehet. A művészet nagyban játék, ezt tudniuk kell. Én meg

szeretek játszani. Eljátszani azzal a gondolattal, hogy ennek a szép falubikájának igazából nincs is akarata. Hogy én ezt kihasználtam volna? Én csak megmutattam önöknek, de nemcsak önöknek, hanem a beképzelt kis Mariónak, hogy az ember soha nem az, akinek látszik, hanem mindig az, amit megtenni képes. Tolták már le önök mások előtt a gatyájukat, hölgyeim, a bugyijukat? Vagy nem így hívják azokat a csipkés alsóneműket, amelyeket a gyengébb nem hord a legintimebb zugait elrejtendő? Hát persze, hogy letolták már. Emlékeznek, hogy mikor? Na, hát senki sem akar emlékezni? Egyetlen nő sem volt még férfival az ágyban, egyetlen férfi sem volt még nővel az ágyban, avagy, egyetlen férfi sem volt még férfival, egyetlen nő sem volt még nővel az ágyban? Csak nem utcai ruhában tették! Mert az perverzio. Persze, valamennyien perverzek vagyunk egy kicsit, önök is, én is, talán, és ezt szívesen tagadjuk, még szívesebben gyakoroljuk. Az pedig, hogy a mi szép gyermekünk ezt közönség előtt tette meg, semmivel sem súlyosabb, mintha egy besötétített szobában tolja le a gatyáját a partnerére rámászás előtt. Hiszen az is egyfajta intimitás, de még milyen intimitás, hogy önök meg én itt, színpad és közönség, akarat és az akarat elvesztése... De haladjunk tovább, hosszú még az este!

MÉSZÁROS: Ez íztelen volt, uram.

Cipolla felugrik, a dobogó szélére sántikál, és a bekiabáló felé hajol.

CIPOLLA: Nem értem. Talán megnyaltam... netán, maga nyalta meg, miközben visszament a helyére, hogy úgy érzi, íztelen volt?

POLITIKUS: Ízléstelen akart mondani, csak ne forgassa ki ennek az egyszerű, de becsületes embernek a szavait, és meg kell mondjam, én is ízléstelennek tartottam.

CIPOLLA: Mit?

VÁLLALKOZÓ: Mit-mit? Hát, amit művelt. A gatyaletolatást.

CIPOLLA: Gatyaletolatást? Ilyen szót én nem ismerem, uram. Ki tolatta itt le kiról a gatyát?

VÁLLALKOZÓ-FELESÉG: Ön volt az ízléstelen.

CIPOLLA: Tehát a *mi* kérdéséről eljutottunk a *ki* kérdéséig. Bátor lépés. Én voltam tehát ízléstelen?

MÉSZÁROS-FELESÉG: Ön, nem is más, ön volt az ízléstelen.

CIPOLLA: Nézzük a tényeket! Ki tolt le a gatyáját? Mario. Ki kényszerítette erre?

KELLÉKES-FELESÉG: Ön, csakis ön.

CIPOLLA: Azt is elárulná, hogy hogyan, és mivel? Azzal, hogy háromig számoltam? Asszonyom, ha háromig számolok önnek, akkor ön is letolja előtünk a bugyiját?

KELLÉKES-FELESÉG: Szemtelen!

CIPOLLA: Szemtelen én? Nem ön vádol engem valótlansággal? És a rágalmazás az nem szemtelenség? Állítja, hogy én kényszerítettem erre az ön szemében immár sajnálatosnak feltűnő gatyaletolásra jeles ifjukat. De én csak számoltam, asszo-

nyom. Egyszerűen csak három számot mondtam ki. Figyeljenek csak! Egy, kettő, három. Most pedig nézzenek körül! Jól nézzenek körül! Na, rajta, ne kíméljék se a nyakukat, se a szemüket! Látnak valakit, aki önök közül letolta volna a gatyáját? Mert én nem. Akkor hogy is van ez? Ezek más számok talán? Amazok bűvösek voltak?

KELLÉKES: Inkább a műsort folytassuk, és ne egymás seggét bámuljuk!

CIPOLLA: A szám elől húzta el a... szót, tisztelt uram. Ez őszinteségre készítet. Az őszinteség a néző felé egyként is minden magára adó művésznek a kötelessége. Mi önként vagyunk, önként áldozatok, úgy is mondhatnánk, hogy az önök áldozatai, noha önök ebben végképp nem bűnösök, s ha ez valóban így van, akkor kötelességünk meztelenre vetkőzni önök előtt, noha nem azon a módon, ahogy azt Mario barátunk az előbb megtette. Be kell valljam, hölgyeim és urak, amint láthatták, kissé érzékeny vagyok olyasfajta kioktatással szemben, mint amiben ez a szépreményű ifjú seggmutatványos részesíteni óhajtott. Önérzetes ember vagyok, vegyék ezt is számba! Nincs ízlésem szerint, ha másként, mint komoly és udvarias módon kívánnak nekem jó estét – kevés ok van rá, hogy ellenkezőképp tegyenek. Ha nekem valaki jó estét kíván, önmagának is kívánja, mert a közönségnek csak az esetben lesz jó estéje, ha nekem is van, s ezért a helyi lányok szeme fénye nagyon jól tette, amikor nyomban bizonyítékot szolgáltatott rá, hogy ma jó estém van, s ily módon az ő jókívánságairól lemondhatok. Büszkén mondhatom, hogy csaknem mindig jó estém van. Néhanéha, igaz, rosszabb is akad, de ez ritkaság. Az én hivatásom nehéz, áldozat a művészet oltárán, és egészségem nem a legtökéletesebb, sajnos, csekély testi hibám van, ami képtelenné tett, hogy komolyabb fizikai kihívásokat kívánó munkálkodásokat hajthassak végre. Csupán lelkem és szellemem erővel győzöm le az életet, ami mindig annyit jelent: legyőzni önmagam, és büszkén vallhatom, hogy a művelt közönség tiszteletét és érdeklődését munkámmal sikerült fölkeltenem. A vezető sajtó is méltányolta ezt a törekvésemet, nemegyszer tüneménynek nevezett, az ország különféle rangú és rendű, úgymint pártállású, vezetőit műsoraim rendszeres látogatói között köszönhetem. Nem tartottam szükségesnek ezek után, hogy lemondjak olyan apró kis szokásaimról, amelyeket a fényes és előkelő helyeken is elnézéssel fogadott a közönségem, nem tartottam szükségesnek, hogy lemondjak róluk egy viszonylag mégiscsak kevésbé jelentős helyen, amilyen az önöké, és nem óhajtom eltűnni, hogy egyesek, akiket a női nem kegyei, úgy látszik, kissé elkapattak, rendreutasítanak. Őszintén megmondva, nem szeretem, ha gúnyt akarnak űzni belőlem kis falusi kakasok. Lám, lám, a gúny mindig visszaszáll a kiagyalójára. De ne többet erről! Mielőtt tehát előadásunk valódi tárgyára térnék, engedjék meg, hogy kényelembé helyezkedjem!

A fogashoz megy, ledobja magáról a köpenyét, szétnyíló kabátszárnya mögül egy pisztoly villan elő. De csak egy pillanatra. Valaki felhördül a nézőtérén. Cipolla észreveszi a reakciót, de nem reagál rögtön. E helyett ismét alaposan meghúzza a laposüvegét, majd a bekiabáló felé fordul. Rátenyerel a pisztolyára.

CIPOLLA: Nem kell izgulniuk. Csak kellék. Az előbb kaptam a kellékestől. Nem így volt? Az előbb kaptam, vagy nem? Kellék vagy sem, kedves uram?

KELLÉKES: Természetesen kellék.

CIPOLLA: Na, ugye. Mondtam, hogy kellék. De ha nem az lenne, akkor sem kellene, hogy riadozzanak. Hogy nálam van, az csak az önök biztonságát szolgálja. Egy hajdani amerikai elnököt, bizonyára hallották a nevét, Lincolnnak hívták, színházban ölt meg egy örült merénylet. És örült merénylet mindig akadnak, még a mai színházakban is. És nekünk, közéleti embereknek, mert így is hívnak bennünket, kötelességünk, hogy megvédjük önöket! És mi minden időben meg is fogjuk önöket védeni, ebben sohase kételkedjenek. De hol is tartottunk? Ja igen. El kellene végre kezdeni a mutatványok sorát. Mivel is kezdjük, mivel is? Önök persze most azt gondolják magukban, hogy készületlenül jöttem ide, és nem tudom, hogy milyen mutatványokkal ámitsam el önöket. Nos, ebben tévednek. Én pontosan tudom, hol tartok, és hogy mi következik. De a színpadi előadásnak dramaturgiája van, s ehhez hozzátartozik a bizonytalanság érzetének felkeltése a színpaddal szemben ülőkben. Mintha kitalálnám. Csak higgyék azt, hogy éppen kitalálom! Ez is szórakozás önöknek, és nincs jogunk ettől sem megfosztani szeretett közönségünket. Valójában minden pontosan meg van szerkesztve jó előre. Csak arra kell ügyelnünk, hogy ne kerüljön homokszem a gépezetbe! Mario barátunk egy ilyen homokszem volt. Lefújtuk a fogaskerékről. S máris kezdetük műsorunkat. Az első mutatványhoz két önként jelentkezőt kérek. Mondjuk, azt a két fiatalembert fogom kérni, aki Mario barátunkkal és a gyönyörű üdvöskével érkezett késve mai előadásunkra. Kérem, fiatalurak, fáradjanak le hozzám, és legyenek segítségemre a produkcióban. Na, ne kéressék magukat, szép legények, a színpad az a világ, amelyre ámulattal néznek a civilek! És ha önök erre a deszkára lépnek, mellém, akkor már önök is szereplők lesznek, a lányok el lesznek ragadtatva, mi több, ragadni fognak, hogy úgy mondjam, de ezt nem feltétlenül kell félreérteniük, szóval, schnell, schnell, ifjú barátaim, haladjunk, sok van még előttünk, és röviddek mostanában az éjszakák!

POLITIKUS: Valóban történhetne már valami! Ébresszenek fel, ha horkolnék!

MÉSZÁROSNÉ: Én határozottan élvezem. Van stílusa ennek az embernek.

VÁLLALKOZÓ: Hogy mondani szokás, a stílus maga az ember.

VÁLLALKOZÓNÉ: És neked van stílusod, édesem...
 VÁLLALKOZÓ: Ami azt jelenti, hogy ember vagyok?
 POLITIKUS: Már az is stílus, ha nem csinál valaki egy fél óráig semmit?
 VÁLLALKOZÓNÉ: Igaza van. Nem csinált eddig semmit.
 VÁLLALKOZÓ: Lehet, hogy csinált... valami ilyesmit érzek.
 VÁLLALKOZÓNÉ: Vagy mégis csinált... volna?
 MÉSZÁROS: Közönség előtt a nem-csinálás is elég megterhelő lehet. A hentespult mögött például...
 MÉSZÁROSNÉ: Nem csinált semmit? En nem is vettem észre... hogy nem csinált semmit
 CIPOLLA: Jól elvannak egymás között? Ennek őszintén örülök! De komolyan, őszintén örülök. Nem hiszik, hogy örülök? Pedig igen. Mert amit itt fél füllel hallottam, az arról győz meg, hogy ura vagyok a helyzetnek. Bocsnát, fiatal emberek, csak egy percnyi kitérő, és máris állok a rendelkezésükre. Igazuk van, valóban semmit sem tettem még, de nem tagadhatják önök sem, hogy a szavaimat már mint cselekedetet méltányolták, tehát, hatni tudtam velük önökre. Modern világunkban a szó elengedhetetlen tartozéka az életörömnnek, és sokkal elevenebb társadalmi megbecsülésben részesül, mint ez előtt bármikor. Az anyanyelv, a nemzet kötőanyaga, nálunk, szemben néhány környező trehány népséggel, példás tiszteletben áll, s van valami derűs példázatosság abban a gyönyörködő áhítatban, amellyel fordulatait, törvényeit ápoljuk. Élvezettel beszélünk, élvezettel hallgatunk - és bírálva hallgatunk el. Mert a személyes kiválóság mértéke az, miként beszél valaki; a lomposság, kontárkodás megvetést kelt, az elegancia és nyelvi remeklés emberi tekintélyt szerez, amiért is választékos fordulatokkal, nagy műgonddal kidolgozott *spontán* fordulatokkal igyekeztem hatni önökre. Hatás! Világunk jollyjocker-fogalma. Sem nem vagyok olyan szép, mint önök, sem nem vagyok olyan egészséges, mint önök, mégis én ülök önökkel szemben, és bár önök velem szemben, valójában nem velem szemben ülnek, hanem önmagukkal... De látom, minél tovább emelkedem ezen a filozófiai meredélyen, ami a nyelv és a hatás eredőjeként került elénk, annál homályosabb és értetlenebb a tekintetük. Maga érti talán, amit itt beszélek?
 POLITIKUS: Semmi oka rá, hogy engem froclizzon!
 VÁLLALKOZÓ: Semmi joga hozzá!
 KELLÉKESNÉ: Ne tessék itt minket provokálni!
 KELLÉKES: Te meg ne szólj bele mindenbe! Megmondtam, hogy nem hozlak színházba többé...
 VÁLLALKOZÓNÉ: Csak hadd mondja! Ezt legalább értjük.
 CIPOLLA: Szeretem az őszinte szót. Vegyük úgy, hogy nem történt semmi! Lássuk ezt a két, meglepő türelmességgel és illedelmességgel várakozó ifjat! Szolgáltatukra, uraim! Feltéve, hogy beleelegyzenek, egyénhány számtani feladvánnyal kezdjük a programunkat.

VÁLLALKOZÓ: Mi köze ennek a bűvészműtá-ványhoz?
 POLITIKUS: Megbántam, hogy idejöttem!
 MÉSZÁROS: Ha hiszik, ha nem, engem érdekel, mire akar kilyukadni.
 VÁLLALKOZÓNÉ: Ez csak egy kókler. Otthon is tudunk számolni.
 CIPOLLA: Fecseg a felszín, hallgat a mély, mondja a költő. Csak egy kevés türelmet kérek még! Ezt a papírlapot ezzel a rajzszeeggel a tábla jobb felső sarkába erősítem. Tudtak követni? Remek! Most felemelem a lapot, és a táblára írok valamit. A lap el fogja takarni az írást. Na, ezzel meglennénk. Figyeljék a kezemet, nehogy csaljak! Bár az igazi bűvészeknek hiába figyelik a kezét, soha nem jönnek rá a trükkjeire. Az igazi bűvészek. És önök előtt most egy igazi bűvész áll. Szerénytelennek tartanak? Dehogyan vagyok szerénytelen. Objektív vagyok. Ha nem ismerik mindannyian ennek a szónak a jelentését, akkor másként mondom. Én vagyok az, aki mindig megmondja a tutit. Önöknek, és önök helyett. A rendőr őriz, azzal szolgál. A művész megmond, ő pedig azzal szolgál. Ezek szerint: minden művészet szolgálat, de nem minden szolgálat művészet. Föl, föl, fiacskáim, ide föl, én meg lemegyek, oda le, hogy ti legyetek fönt, és én legyek lent. Mert, talán nem kell bizonygatnom, hogy a fönt-lét és a lent-lét nem feltétlenül összefüggésben térbeli elhelyezkedésünktől. Magyarán: önök lehetnek följebb, mint én, fizikailag, de nem lehetnek föntebb – mentálisan. Mindenki számára lefordítva: ha nem akarom, önök nincsenek. Mert a valaki ott kezdődik, hogy tudatosítja azokban, akik nem valakik, hogy valójában, mi több, lényegében, nincsenek. Látom, nem érti...
 POLITIKUS: Megint engem tetszik az úrnak baszogatni? Utálom a néző-provokáló színházat.
 MÉSZÁROS: Ne érzékenykedjen, öreg! Örüljön, hogy valakinek látja a művész úr.
 CIPOLLA: Értette, amit mondtam, vagy nem értette?
 POLITIKUS: Megint kezdi...
 VÁLLALKOZÓ: Nem hagyja ki bennünket a kétes játékaiból?
 CIPOLLA: Maguk nélkül mit sem ér az én egész létezésem. A van-ságom. Önök a visszaigazolás. Ami miatt érdemes kiszolgálnom önöket. De ne ragadjunk bele egymás nyálába, uraim! A két ifjú türelmetlenül vár. Nos, arra kérem őket, hogy a következőkben elvégzendő feladvány kiszámításánál legyenek a segítségemre. A számítás nem lesz nehéz, kevésbé tehetséges számolók is alkalmasak rá. Nézzék meg a hímnem e két rendkívülinek ígérkező tagját. Erejük heroikusnak tűnik, kezük kellően és ingerlően nagy, szájuk római méltósággal húzódik össze, s csak ritkán mosolyra, szemükben az előadás előtt elfogyasztott alkohol lángja lobog... na, nesztek, itt van egy-egy kréta, a dolgokat annyi lesz egyelőre, hogy egyszerűen felírjátok azokat a

számokat a táblára, amelyeket kiáltani fogok. Világos a feladat, két szép emberek?

FIÚ 1: Sajnálom, de én nem tudok írni.

CIPOLLA: Úgy? Feltételezem, hogy te sem, barátom!

FIÚ 2: Természetesen én sem.

CIPOLLA: Tétélezzük fel, hogy van humorom. De önök tétélezzék azt, hogy mindig, minden körülmények között támaszkodni tudok a humoromra. Vannak helyzetek, amikor a humorom nem működik. Olyankor például, amikor tréfát űznek velem. Netán, gúnyt űznek belőlem. Nem tudnak írni. Tudják mit? Akkor teszem a legjobban, ha én ezt elhiszem. Elhiszem, és utálkozom. Mert önök azt állítják, hogy nem tudnak írni, én kijelenthetem, hogy utálkozva nézek magukra. *(Meghúzza a laposüveget.)* Egészségükre, analfabéta urak! Önök ebben a pillanatban a legyekkel, a macskákkal és a tetvekkel kerültek egy kategóriába. Az írni nem tudók kategóriája ez! *(Rágyújt, a fiúk arcába fújja a füstöt, akik zavartan és saját ostoba bátorságuktól eltanácstalanodva ácsorognak a dobogón.)* Botrányos. Ezt most hidegen mondom és keserűen! Vonszolódjanak vissza a helyükre, Üdvöske kisasszony szoknyája mellé, a mutogatós Mario karjai közé! Ebben az országban, amelynek valamennyi jelen törekvése összeegyeztethetetlen a tudatlansággal és sötétséggel, mindenki tud írni. Rossz tréfa ilyen illusztris társaság előtt, amilyen a tulajdon városkátok lakóiból verbuválódott közönség, magukat jobban lealacsonyítani, mint amilyen alacsonyan vannak valójában. Egy kiválóan regnáló kormányt s egy Európába feltörekvő országot kevernek ostobaságukkal gyanúba. *(Hirtelen sarkon fordul, és kifelé bámul az ablakon a sötétbe.)* De, ha ez a városka, ahol most veszteglünk, csakugyan ilyen sötét zuga e hazának, hogy itt a legelemibb ismeretek is ismeretlenek, akkor sajnálom és bánom a percet, hogy erre a helyre indultam, amelyről tudnom kellett ugyan, hogy jelentősége egy és más tekintetben mögötte áll egy európai városnak...

MARIO: Legyen ebből elég végre! Nincs joga ahhoz, hogy otromba tréfákban szapulja ezt a várost. Mi mindnyájan idevalósiak vagyunk, és nem tűrjük, hogy az élőhelyünket idegenek kigúnyolják. Ez a két srác a barátunk, nem tudósok, de éppolyan jóra való emberek, mint esetleg némely más ebben a teremben. Aki Európát hánytorgatja, az viselkedjen úgy, ahogy egy európainak viselkednie illik! *Cipolla lassan, nagyon lassan fordul meg, azután csípőből kirúgó léptekkel egészen a dobogója széléig sántikál.*

CIPOLLA: No, nézd csak! A régi ismerős! A legényke, aki a kemény kis seggében hordja a szívét! *(Csak most veszi észre, hogy a két fickó még mindig a dobogó szélén ácsorog. Rájuk förmed.)* Mit álltok még mindig itt? Belőletek mára elég volt! Vissza, a helyetekre! Most ezzel a dicső férfival van dolgom, ezzel a „városvédő szenttel”! Ezzel a Vénusz

toronyőrével, aki kétségkívül édes köszönetre vár éber őrködéséért...

MARIO: Ne szórakozzon itt velem tovább! Beszéljünk csak komolyan! Ha kell, beverem azt a mocskos pofáját!

CIPOLLA: Csak gyere le, drága fiam, és verd be a bácsi mocskos pofáját. Ez benne van a pakliban – a pakliban, amely, ha túléltem a veled való találkozást, akkor hamarosan elő fog kerülni.

KELLÉKESNÉ: Csak nem fognak itt összeverekedni?

KELLÉKES: Ugyan, kedvesem, ez csak színház, ne éld bele magad!

POLITIKUS: Attól tartok, ez már egészen más, mint egy színház.

VÁLLALKOZÓ: Jön lefelé a srác!

VÁLLALKOZÓNÉ: Ez meg fogja verni a bűvészt!

MÉSZÁROSNÉ: Valaki fogja már vissza!

MÉSZÁROS: Vagy fogja le. Különben vér fog folyni.

CIPOLLA *(mosolyogva, kezét szétártva.)* A helyzet nem ilyen tragikus. Aggodalomra semmi ok. Mario barátunk heves ifjú, és mint az előbb tapasztalhatták, némiképpen gátlástalan is. Higgadság, kedveseim! Legyenek tanúi, mire megy ez a kakaskodó ifjú egy művésszel! Lássák, tud-e kárt tenni egy kötekedő hajlamú suhanc a művészet felszentelt papjában! Nagyon harcias ám őkelme, majd szétrobban a vágytól, hogy megverekedjék velem! Ijesztő látvány, hát nem? És nekem mégis nevezhetnékem van, amikor végignézek rajta. Csöppet sem izgulok. Inkább kissé szégyellem magam, hogy ehhez az egyenlőtlen küzdelemhez odaadom magamat, a méltóságomat...

POLITIKUS: Maga komolyan verekedni akar... verekedni a színpadon?

CIPOLLA: Színpadon vagy nem színpadon, mind egy is, kedves uram.

MÉSZÁROSNÉ: De hát sokkal fiatalabb, mint maga!

CIPOLLA: Fiatalabb.

MÉSZÁROS: Meg maga... ugye... nincs is teljesen rendben... hogy úgy mondjam... felépítésileg.

VÁLLALKOZÓNÉ: Felépítés? Nincs is felépítése! Ez egy nyomorék.

VÁLLALKOZÓ: Ez talán erős volt, drágám.

POLITIKUS: Lehet, hogy erős volt, de ez az igazság.

CIPOLLA: Önök közvetlenek velem, de csöppet sem kedvesek... De hát, a vidéki emberek már csak ilyenek, miért is várnék több kíméletet a magukfajtaiktól. *(Mario közben már leér, és magát felfújva várakozik, hogy vele is foglalkozzék Cipolla – avagy, ő vele. A bűvész úgy tesz, mintha csak most venné észre a közelségét, arcán gúnyos, meglepett, mimelt csodálkozás. Közelebb lép hozzá. Mélyen a szemébe néz, Mario állja a tekintetét. Egy idő után azonban úgy tűnik, nem is tudna mást tenni. Kétségkívül megfogta tekintetével a mágus.)* Azt mondtad, fiam, hogy elegend van. Ezt meg tudom érteni, hiszen látnivaló, hogy nem jól érzed magad. Már a szemed tisztasága sem kielégítő, gyomor-bél

rendszered akut zavarára mutat. Nem kellene este szórakozni menned ilyen állapotban, amilyenben vagy. Könnyelműség volt ma délután olyan sokat innod abból a fehérborból, hiszen rettenetesen savanyú volt. Most aztán itt van a hascsikarás. Szellented kellene, de szégyellnéd. Igazam van? *(Mario merőn nézi, de nem válaszol.)* Szeretnél meggörbülni fájdalomban, nem? Csakhogy, az nem túl férfias egy ilyen legénytől. Tedd csak meg, ne röstelkedj, fiam! Görbülj meg és szellents egy nagyot! Némi megkönnyebbülést szerez mindkettő a számodra, fontos, hogy a test engedjen a belek görcsös csavarodásának. *(Mario kitátja a száját, láthatóan beszélni akar, de nem tud megszólalni. Bárgyún elmosolyodik.)* Na, gyerünk! Meggörbülés és fíngás! Azt mondtam, görbülj meg és szellents! Azt hiszed, tudnál nem így tenni? Ebben ne reménykedj! Efféle kólika esetén muszáj szellenten is meggörbülni. Ne is berzenkedj hát e természetes reflexmozgás ellen, csak azért, mert más ajánlja!

Mario lassan fölemeli az alsókarját, keresztben rászorítja hasára, teste meggörböd, oldalt előrehajol, mind mélyebbre és mélyebbre, széttorzult lábbal s befelé forduló térddel kókadozik, úgyhogy végre, hétrét görnyedő kínban, már csaknem a földön guggol. Cipolla néhány másodpercig így „tartja”, vezénylő mozdulatokat tesz, s abban a pillanatban, amikor hatalmasat kasszál a levegőben, a fiú elereszti a rágóizmát.

A közönség egy része nevet, a másik része fújol, a mágus behúzza a laposüvegébe, és diadalmasan nézi a közönséget.

KELLEKESNÉ: Hiszen ez undorító!

KELLÉKES: Megmondtam, hogy ne szólj bele!

CIPOLLA: Hagyja csak! Hiszen igazat mond.

POLITIKUS: Ön undorító!

CIPOLLA: Ó, dehogy. Én csak olyan vagyok, mint önök otthon, papucsban a sörük mellett.

VÁLLALKOZÓ: Ne hasonlítgassa magát hozzánk!

CIPOLLA: Igaza van. Hiszen én csak egy bűvész vagyok. Egy művész.

VÁLLALKOZÓNÉ: Engedje már fölkelni azt a fiút! *Cipolla a görnyedten kuporgó Marióra néz, megint úgy tesz, mintha meglepődék a látványon.*

CIPOLLA: Hát ez még mindig itt van? Hát parancsoltam én neki, hogy itt kuporogjon? Az előbb még meg akart verni engem. Most meg olyan, mint egy rakás szerencsétlenség. Csak nincs valami komolyabb bajod, fiacskám?

VÁLLALKOZÓ: Ne játssza itt az ártatlant! Nyilvánvalóan meghipnotizálta a fiút.

CIPOLLA: Meghipnotizáltam? Nem egészen értem ezt a szót. Mit is jelent meghipnotizálni? Ha valóban lenne ilyen mágikus erőm, akkor önök fölött miért nem gyakorlom?

MÉSZÁROS: Mert mi sokan vagyunk.

CIPOLLA: Aha. A tömeg bárgyú gőgje.

POLITIKUS: Nem ajánlom, hogy sértegetsen bennünket.

CIPOLLA: Nem bárgyú tömeget mondtam, hanem bárgyú gőgöt. És ugyebár, ebben az esetben a gőgöt sértettem meg, nem önöket.

MÉSZÁROSNÉ: Hogy csúri-csavarja a szót! Szinte ördögi!

CIPOLLA: Kell ezen csodálkozniuk? Hiszen ez a foglalkozásom.

MÉSZÁROS: Eddig azt hittem, bűvész!

CIPOLLA: Az én művészetem, természetesen, összetett. Beletartozik a szavakkal való különlegesen értő bánásmód is. A művészet intelligencia, tisztelt uram! Intelligencia, ami a közönség szolgálatában áll. Csak nem gondolják, hogy megnyomorítani akarom ezt a derék, és önként akár verekedni is bátor fiatalembert! Ó nem, kedveseim, nem, nem! Én nem azért vagyok itt, hogy bántsam önöket, hanem, hogy szórakoztassak. Mindközben, természetesen, megvédem magamat ennek a fiúnak az öklétől, ezzel megvédem önöket is a brutális verekedés kínos látványától. Mert a verekedés látványát érzékeny emberek nem bírják elviselni. És önök, gondolom ezt abból, hogy idejöttek megnézni engem, érzékeny és fogékony emberek.

POLITIKUS: Most gúnyolódik velünk, vagy udvarol?

CIPOLLA: Egyiket sem teszem. Éppenséggel csak objektív vagyok. Ami pedig ritkaság a nyilvánosság szemében rangot szerzett közszereplő részéről.

POLITIKUS: Maga nem közszereplő.

CIPOLLA: Ha jól sejtem, maga pedig csak *volt* közszereplő.

POLITIKUS: Dögölj meg!

CIPOLLA: Több tiszteletet kérek! Mi több, követeljek! Nem érdemlem meg ezt az otromba hangot!

MÉSZÁROS: Jobban tenné, ha nem a hangunkkal foglalkozna, hanem a fiút engedné el.

CIPOLLA: Már megint ez az elengedés! Elgondolnám sem tudom, miért tulajdonítanak nekem különleges képességeket. Ám ha gondolják, akkor szólhatok az érdekükben. *(A még mindig görnyedt fiúhoz sántikál, megsimogatja a haját, ahogy a kisgyerekek buksiját szokták a felnőttek, megpaskolja az arcát, aztán szinte durván lök rajta egyet.)* Na, kelj fel végre, mamlasz, és menj a helyedre!

ÜDVÖSKE: Mario, gyere már föl, Mario!

CIPOLLA: Na, Mario, menj, ha Üdvöske hív, micsonda pipogya fráter vagy te! Nem látod, mennyire félt? És mennyire vágyik a társaságra? Talán még azt is megengedi, hogy megfogd a mellét...

ÜDVÖSKE: Maga egy másik világban él, ember! El sem tudja képzelni...

CIPOLLA: El tudom képzelni, Üdvöske, hogyne tudnám elképzelni. De nincs két egyforma mellfogás. Ahogy Herakleitosz mondja, kétszer nem lehet ugyanúgy megfogni ugyanazt a mellet, mert sem a fogás, sem a mell nem lehet másodjára ugyanaz.

ÜDVÖSKE: Maga megbuggyant! Gyere már, Mario!

CIPOLLA: Nem reméltem, hogy érteni fogja, amit mondtam, kedveském! De ez most az én hibám

volt. Az első hibám ma este. Civil voltam egy pillanatra. Egy butácska kis fruska kihozott a sodromból. Ó, nem, nem, Mario egy pillanatra sem billentett ki az egyensúlyomból. Ó, hogy úgy mondjam, be volt kalkulálva a mai estémbe.

MÉSZÁROS: És nem lehetne, hogy a mai estélyébe valami produkciót is belekalkulálna?

CIPOLLA: Hogy magának milyen igaza van! Csak nem volt hajdanán, amatőr színjátszó?

MÉSZÁROS: Hát, szó, ami szó...

MÉSZÁROSNÉ: Ezt nekem soha nem mondtad.

MÉSZÁROS: Mert soha nem is kérdezted.

POLITIKUS: Most akkor hol van a színpad, és hol van a nézőtér?

VÁLLALKOZÓNÉ: Végül is, kit kell néznünk és hallgatnunk? Magukat vagy a bűvészt?

MÉSZÁROS: Most hozzánk beszél?

MÉSZÁROSNÉ: Na, már csak az kéne, hogy hozzánk beszéljen!

CIPOLLA: Mielőtt hajba kapnának, más vizekre vezérlem a hajónkat... *(Hátba vágja Mariót, közvetlenkedve, de nem túl barátságosan.)* Na, tényleg húzódj végre vissza az életedbe, kisfiam! *(Mario, mint aki álomból ébred, csodálkozva nézi a szemközti közönséget, azután bizonytalan léptekkel a vadul integető Üdvöske irányába indul. Cipolla ismét meghúzza a laposüveget.)*

POLITIKUS: Nem iszik maga túlságosan sokat?

VÁLLALKOZÓ: Ahhoz képest, hogy még semmit sem csinált a színpadon!

CIPOLLA: Közük? Honnan tudják, hogy ez a laposüveg nem kellék? És csak tea van benne. Nos, kelékes, ugye, igazat beszélék! Ez a laposüveg ugyan olyan kellék, mint ez a pisztoly az oldalamon.

KELLÉKES: Kellék... Fel van írva valahova... Kellék, persze...

CIPOLLA: Na, látják! Az előbb valaki azt kérdezte, hol van a határ a színpad és a nézőtér között. Nem általában, kérdezte, hanem konkrétan, erre a helyzetre vonatkoztatva. Nos, meg kell állapítsam, hogy ezt a határt önök számolják fel, mégpedig önkényesen. Azt képzelik, hogy amit maguk előtt látnak, az valóság. És akit látnak, az nem egy kiváló művész, hanem éppolyan hétköznapi ember, mint önök! Nos, ennél nagyobb elismerést aligha kaphat egy színpadon élő lény, egy olyan személy, mint én. Köszönöm! *(Gúnyos mosollyal szinte földig hajol. Egy ideig ebben a pózban marad. Egy-két tenyerét önkéntelenül összecsatlan. Majd hirtelen fölegyenesedik.)* Egy önként jelentkezőt kérek!

Sántikálni kezd a széksorok között, behajol az emberek arcába, láthatóan igyekszik zavarba hozni őket.

CIPOLLA: Megismétlem. Egy önként jelentkezőt kérek. *(Kiválaszt valakit a jelentkezők közül.)* Kérem, fáradjon a táblához, és írja fel egymás alá azokat a számokat, amelyeket a tisztelt nézők mondanak. Mondjuk, ön *(rámutat az egyik nézőre),* kérem, mondana egy számot? *(A néző mond egy számot, felkerül a táblára.)* Lehet nagyobbat is!

(Újabb nézőre mutat, aki mond egy másik számot. Ez a szám is felkerül a táblára. Cipolla rámutat egy újabb nézőre.) Mondjon egy évszámot! Mondjuk, annak a parasztfelkelésnek, vagy minek a dátumát! Jól hallom? 1514? Remek. Ez egyébként a Dózsa-féle parasztfelkelés dátuma. Remélem, azt is tudja, hogy Dózsa nem paraszt volt, hanem egy jólszituált kismemes? Nem tudta? Akkor azzal sem lehet tisztában, hogy 1526 egyenes következménye volt a Dózsa-féle provokációnak! Szándékosan meggyöngíteni egy török invázió kivédésére készülő országot! Ki látott már ilyet! Na, ne nézzen így rám! Ha még nem olvasott erről, majd fog olvasni, biztos vagyok benne! *(Rámutat egy másik nézőre.)* Fogadjunk, hogy ön 1848-at akarja mondani! Nem/Igen? Na, az se volt valami nagy szám. Mármint a vége. A nemzet atyja, a mi sok-sok népdalban megénekelt Kossuth apánk gatyája rögtön teliszaladt, amikor az oroszok is beszálltak a bulijába, ni, ki is nyargalt nyomban Turinba, magára hagyva a föllázított országot, és milyen érdekes is! Nem ő, Görgey lett a szabadságharc elárulója, nem ő, aki hűtlenül itt hagyta felkoncolásra azokat, akiket zászlók alá szólított...

POLITIKUS: Miféle eszméket hirdet itt! Ez is hozzátartozik a mutatványhoz?

CIPOLLA: Ó nem, uram, ez nem tartozik éppen a produkcióhoz. De ha már fölmerültek ezek a dátumok, akkor miért ne mondtam volna el a véleményemet róluk.

MÉSZÁROS: Ez nem vélemény, ez egyenesen provokáció!

CIPOLLA: Minden provokációnak számít, drága ember, ami eltér a nemzeti megegyezés politikájától.

POLITIKUS: Hagyja csak a politikát másra!

CIPOLLA: És talán magát vigyem fel a padlásra?

VÁLLALKOZÓ: Mit fitogtatja a műveltségét? Azt hiszi, csak maga olvasott Ady Endrét?

CIPOLLA: Nem, én egyáltalán nem gondolok ilyesmit. Lenne szíves mondani egy számot?

VÁLLALKOZÓ: Hárommilliárd nyolcszázmillió ötszázhuszonhétezer négyszáztizenhat. Na, elégedett?

CIPOLLA: Ön, ugyebár, vállalkozó?

VÁLLALKOZÓ: Ezt honnan veszi?

CIPOLLA: Igen vagy nem?

VÁLLALKOZÓ: Vállalkozom. De honnan...

CIPOLLA: Nem tudom. Látom. *(Az orra alatt morogva.)* Az ürességet a legdrágább öltöny sem tudja eltakarni.

VÁLLALKOZÓNÉ: Ez frocliz téged!

VÁLLALKOZÓ: Ki ez, hogy felvegyem...

CIPOLLA: És milyen igaza van, amikor nem törődik azzal, hogy én itt mit beszélék. Bolond lyukból bolond szél fúj, nem igaz? Maguk, tisztelt nézőim, hajlamosak a művészeket bolondnak tekinteni. És azt gondolják, hogy ezt a pénzükrét meg is tehetik. Pedig nem bolondok vagyunk mi, művészek, kérem, csak érzékenyek. Önök helyett ér-

zékenyek. Sok kényelmetlen gondolkodást takarítunk meg az önök részére azzal, hogy magunkra vállaljuk ezt a kint. Mert a gondolkodás kín. Ezt a kint mi átvállaljuk önöktől.

MÉSZÁROS: Nem kínlódnánk inkább a számokkal tovább?

CIPOLLA: Ahogy tetszik. Hogy megidézzük ide, ebbe a kies kis vidéki városkába a nagy angol drámaíró. Kérem a következő számot, ha lehet, igyekezzünk tízezen belül maradni!

Tovább kérdezgeti a nézőket, kommentálva a számokat, de már nem történelmi példákkel megspékelve azokat. Valamennyi szám, egymás alá, felkerül a táblára. Végül megelégedi a kérdezősködést, és a táblánál ügyködő nézőhöz fordul.

CIPOLLA: Megkérem önt, adja össze a számokat. Önök pedig *(széttárt karokkal a nézőkhöz fordul)* ellenőrizték, hogy barátunk helyesen adja-e össze a számokat. *(A táblás ember közli a végösszeget.)* Stimmel, hölgyeim és urak? Egyszóval, stimmel. Hát akkor nem marad más, mint hogy megnézzük, mit takar a tábla jobb felső sarkába szögezett papírlap. *(Teátrális mozdulattal felemeli a papírt, amely alatt ugyanaz a szám szerepel, mint az összeadás végén. Taps.)* Hát nem furcsa? A két szám, lehet, hogy a véletleneknek köszönhetően, megegyezik. De mondanom kell önöknek valamit. Véletlenek márpedig nincsenek. Ahogy boszorkányok sem, mondta nagy királyunk, Kálmán, a könyves.

CIPOLLA: Folytassuk most kártyatrükkökkel. *(A belső zsebébe nyúl, és kihúzza onnan a laposüveget.)* Pardon, nem is ezt akartam. De ha már itt van, vegyük hasznát! *(Belhúzza az üvegbe, élvezettel törli meg a száját.)* Kellék laposüveg, kellék whiskeyvel. De az is lehet, hogy pálinka. Végül is, a látszat szempontjából, teljesen mindegy, hogy mi. *(Visszateszi a zsebébe a laposüveget, majd ugyanebből a zsebéből két pakli kártyát húz elő. A továbbiakban csekkkel operál.)* Kérek egy önként jelentkezőt! *Kártyatrükkök következnek. A bűvész közben megállás nélkül beszél, hadovál, rögtönöz, valószínűleg azért, hogy a nézők figyelmét elvonja a nyilvánvaló csalásokról. Valamennyi trükk után tapsol a közönség, Cipolla pedig mélyen meghajolva, csillogó szemmel, nagy élvezettel aratja le a babérokat.*

CIPOLLA: A kártyát legtöbbször az ördög bibliájának tartják. Különösen a vallásos emberek, egyházuk intenciói szerint. Miközben épp ők forgatják a legnagyobb élvezettel ezt az ördögi kelléknek titulált bibliát. És nézik-hallgatják templomi áhítattal Korda Gyuri bácsi kommentárjait a tévében... Söprik be egy-egy parti után a kevéske pénzecskéket, mintha hatalmas összeg birtokába jutnának vele. Pedig nem, és ezzel józanul tisztában is vannak. Mit mondok tehát? Hogy a kártya olyan, mint az alkohol, vagy a kábítószer. Ől, butít és nyomorba dönt. Idétlen idé! A kártya játék. A játék élvezet. A kigyó megharapja a farkát. Az élvezet szenvedély.

A szenvedély a lélek billegdélése a meredélyen. De hát ez már filozófia. Filozofálni pedig igazán nem érdemes egy-egy trükk bemutatásakor.

A közönség már-már teljesen a delejébe kerül, amikor váratlanul valaki önkéntelenül felkiált.

MÉSZÁROS: Na, mégiscsak tud valamit az ember. Ez az ember igazi varázsló!

VÁLLALKOZÓ: A fenét tud. És egyáltalán nem varázsló. Szemfényvesztő, igaz, nem is akármilyen. Magukra erőltette az akaratát, és azt a lapot húzták ki, amelyik éppen kellett neki.

CIPOLLA: Még az is lehet. De ha jól értem, azt gondolja, magát nem tudnám befolyásolni abban, hogy melyik lapot húzza ki.

VÁLLALKOZÓ: Azt gondolom. Az én agyamat ugyan nem tudja megmanipulálni.

CIPOLLA: Értem. Ha megkérem, felfradna mellém a dobogóra?

VÁLLALKOZÓ: Miért is ne? Én nem félek magától.

CIPOLLA: Félni tőlem? Ugyan, honnan veszi azt, hogy ebben a teremben bárki is fél, magán kívül, tőlem?

VÁLLALKOZÓ: Épp most mondom, hogy nem félek.

CIPOLLA: Ha jól emlékszem, egyedül ön beszélt itt a félelemről. Ismeri a közmondást, az beszél, akinek a háza ég.

VÁLLALKOZÓ *(miközben felkapaszkodik a dobogóra)*: Ördög vigye a közmondásait! Na, mutassa azt a paklit! Az én agyamat ugyan nem fogja megmanipulálni, abban biztos lehet.

CIPOLLA: Ön meglehetősen akaratos férfiú. Ön vadul akar. Ezzel némileg megnehezíti a feladatomat. Az eredményemen azonban az ön ellenszégülése mit sem változtat. A szabadság is valami, ami van, az akarat is valami, ami van; akarat-szabadság azonban nincs, mert az akarat, amely tulajdon szabadságára irányul, a semmibe nyúl. Önnek szabadságában áll húzni vagy nem húzni. De ha húz, helyesen fog húzni, annál biztosabban, minél önállóbban szeretne cselekedni.

VÁLLALKOZÓ: Ebből a handabandázásból nem értek semmit. Adja inkább a paklit

CIPOLLA: Csak ne olyan hevesen, barátom. Minden mutatvány egyben szertartás is. Ha nem jól adjuk meg a módját, oda a hatás. Most ebből a pakliból kiveszem ezt a három lapot, de úgy, hogy én sem nézem meg. Egy, kettő, három. Megtörtént. Ebből a másik pakliból ön húz ki egy lapot. Egyetlen lapocskát. Nekem az a gyanúm, hogy a kihúzott lap az általam választottak között lesz. Ha nem, akkor ön és az akarata nyert!

A vállalkozó nagyon erősen koncentrálna, de érezhetően idegesen kihúzza egy lapot.

VÁLLALKOZÓ: Megtörtént. Kihúzta a lapocskát. Na, mutassa a kártyáit, szemfényvesztő!

CIPOLLA: Szemfényvesztő? Mindegy. Még mindig jobb, mintha Cipollának szólított volna. Az úgy... olyan bizalmas, tudja... és nem mindenki szereti a fölösleges bizalmaskodást.

VÁLLALKOZÓ: Ne fecsejjen már annyit fölöslegesen! Mutassa a lapjait!

CIPOLLA: Maga igazán türelmetlen egy ember! Tudja, a hatás! Mit gondolnak, az úr lapja az általam kiválasztottak között lesz? (*Hangok innen-onnan.*) Mario, fiacskám, szerinted az én három lapom között...

ÜDVÖSKE: Hagya békén Mariót!

CIPOLLA: No lám, Üdvöske megszólalt. Talán elvesztett Mario barátunk nyelve?

VÁLLALKOZÓ: Lenne szíves velem foglalkozni?

CIPOLLA: Igaz is, ha csak átmeneti időre is, maga most főszereplő. Tudja mit? Most én is az ön erős akaratára fogok támaszkodni! Gondoljon erősen arra a lapra, amit kihúzott! És számoljon el fennhangon háromig.

VÁLLALKOZÓ: Egy... kettő... három!

Cipolla lassan, valóban szertartásosan szétnyitja a kezében lévő három kártyát, ő maga nem nézi meg, a közönségnek mutatja fel azokat, úgy, hogy a vállalkozó is lássa.

CIPOLLA: Nos, ez az én három lapom. Most pedig ön mutassa fel a lapjait! Remek. Szerepel a kártyáim között az úr által kiválasztott lap?

A közönség a döbbenten rebegeő vállalkozóval együtt mondja ki az igent.

CIPOLLA: Számítottam erre. Mondhatja akár, hogy kiszámítottam. Ha nem tévedek, a kezemben tartott jobb oldali lapról van szó.

VÁLLALKOZÓ: Nem téved.

CIPOLLA: Nem lepődöm meg ezen. Én nem szoktam tévedni. Ön az, aki tévedett, amikor azt gondolta, hogy nem tartom a kezemben az akaratát. A kezemben tartom... ha akarom. (*Kedélyesen elmosolyodik, de a mosolya ijesztően hideg és fölényes.*) Akár a helyére is mehett. És elgondolkodhat közben azon, milyen szerencsájuk, hogy én művész vagyok, nem pedig politikus. Képzelje el, ha el tudja képzelni, most már talán képes lesz rá, hogy akkor mi lenne, ha egy egész népre rákényszeríteném az akaratomat. Gondoljon bele! Egy egész népre! Egy egész nép húzná ki a pakliból azt a lapot, amelyiket én akarom! De ne tágítsuk ennyire a gondolkodásunk körét, hiszen mégiscsak egy szerény kis mutatványos estén vagyunk. (*Hirtelen megrogygyan a lába, kissé megtántorodik. A zsebébe nyúl, és egy nagy korttyal erősíti föl magát. Arcára visszatér a fölényes mosoly. Fölnéz a karzatra.*) Nos, Mario, mit szólna te ehhez? Tetszett a produkcióm?

FIÚ 1: Ne hagyj magad provokálni, Mario!

FIÚ 2: Utazik rád a fickó.

ÜDVÖSKE: Csókolj meg inkább, legalább addig sem tudsz beszélni!

Mario ajkára tapad. Cipolla némi meghökkenéssel nézi a jelenetet.

CIPOLLA: Lám-lám, Mario, a csókkirály. Nem hagyják, hogy provokáljam. Pedig én csak azt akartam megtudni, mint vélekedik a barátunk a produkciómról. De ha nem, nem. (*Némi zavarral*

ismét a laposüveg után nyúl. Rövidet kortyint, de hosszan krákgog utána.)

VÁLLALKOZÓNÉ: Undorító látvány egy részeges ember, aki nem tud parancsolni az ösztöneinek!

VÁLLALKOZÓ: Első ránézésre láttam, hogy alkoholi.

VÁLLALKOZÓNÉ: Ugye, te nem leszel sose ilyen!

VÁLLALKOZÓ: Hogy jön ez most ide?

CIPOLLA: Ahogy hallom, önök az ivási szokásaimat beszélnek ki éppen. Tehetik ezt feljogosítva az által, hogy önök előtt zajlik az ivászatom. Szándékosan használtam ezt a durva szót, mert jóllehet belebelekortyintok az üvegbe, ami egyébként sem üveg, hanem nemesacél, és az üvegre semmiképpen sem emlékeztet anyagban, noha formában biz' arra hajaz, de hogy szavamat ne felejtsem, ki kell jelentenem, hogy a kortyintások és a mutatványom között gyakorlatilag semmilyen összefüggés nincs. Kellék az üveg, kellék a kortyintás, ahogy kellék az élet is, bizony, kedveseim, az élet is csak egy kellék, egy nagyobb valaminek a kelléke, amit leginkább, vagy legfeljebb úgy tudnánk nevezni, hogy semmi. (*A nézők között járkal, apró figyelemelterelő trükkök közben – odaékap a füliükhöz, kártyát húz ki onnan stb. – folyamatosan fecseg.*) Érzik az időnek a különös illatát? A szerepek most mintha megcserélődtek volna, a folyó visszafelé folyik. A szenvedő, befogadó, engedelmeskedő rész most én vagyok, én vagyok, akinek az akarata kikapcsolódott, s aki csak a néma, levegőben remegő közakaratot teljesíti be, lássák, most én vagyok, én, aki oly sokáig akartam és parancsoltam önöknek, a kiszolgáltattottjuk, a szolgájuk; de hangsúlyozom, hogy ez mindegy nekem. Az a képesség, hogy túllépünk önmagunkon, eszközzé legyünk, a legfeltétlenebbül és legteltesebben engedelmeskedjünk, csak fonákja a másinak, hogy akarjunk és parancsoljunk; mindkettő egy és ugyanazon képesség; parancsolás és engedelmisség egylényegűek, föloldhatatlan egységet alkotnak; aki engedelmeskedni tud, az tud parancsolni, és megfordítva: az egyiknek gondolata bennfoglaltatik a másikban, amint tömeg és vezér bennfoglaltatnak egymásban; de a teljesítmény, a rendkívülien nehéz és idegfeszítő teljesítmény az enyém, a vezéré és dolgok rendezőjéé, akiben az akarat engedelmeskedéssé s az engedelmisség akarattá lesz, akinek személye mindkettőnek szülőhelye, akinek tehát éppen elég nehéz a dolga. El sem tudják képzelni, milyen rendkívülien nehéz a dolgom, nyilván azért iszom, vagy gyakorolom az alkoholfogyasztás eszméjét kellően keresztyül, hát igen, nagy úr a megszokás, mert kevés olyan művészt van szerencsém ismerni, aki ne nyúlna a pohár felé alkotás közben, ihletett állapotban, a teremtés aktusa közben, az eszmei fogantatás ritka éles és halálos meredélyeken bukdácsoló pillanataiban.

Leül, háttal a publikumnak, cigarettára gyújt. Sokáig hosszú csönd, várakozás. Felugrik, a csikkal a szája sarkában elvigyorodik. Rámutat az egyik fiúra.

CIPOLLA: Te ott, te törpe, aki hiába próbálsz befűzni Üdvöskénket, mert ő csakis Mario kedvéért van itt, az ő kemény karizmatikáját érzi pihegő kebléhez nyomódni, és már arról álmodozik, hogy az előadás végén hogyan tárja ki sovány, de formás, hosszú combjait a buszállomás legtávolabbi, akkorra már kihalt sötét megállójának a padján...

ÜDVÖSKE: Ezt meg hogy képzeled...

CIPOLLA: Nem kell felkapni a vizet, édesem, ha ostobaságokat beszélek, hát hadd beszéljek ostobaságokat, kiskegyed hosszú combjai tőlem aztán maradhatnak összezárva, ön pedig maradhat összezárva kielégületlen és sóvárgó kis életével, mit nekem maga, és a maga tárulkozó vagy zárulkozó öle! Gyere, fiam, mert ha számolni nem is tudsz, nyilván arra képes vagy, hogy lefeküdj ide a szőnyegre, és tárgyává légy a következő lélegzetelállító mutatóvázomnak, na, gyere, fiam, Üdvöske megvár, és lehet, hogy épp ezek a pillanatok lesznek azok, amelyek elindítják benne a vágyakozást irántad, és az a most makacsul összezárt, minden valószínűség szerint gyönyörűséges és gyönyöröket adó öl eléd tárul... jól van, jól, mielőtt tiltakoznának a gyönyörűség, abba is hagyom a froclizását, ráadásul, úgy látom, Mario úrfi igen kezd el elveszíteni a türelmét irányomban, nem igaz, Mario?

ÜDVÖSKE: Ne válaszolj neki, látod, hogy provokál!

CIPOLLA: Provokálom? Csak azt lehet provokálni, akinek vér van a pucájában, aranyoskám! De erre még visszatérünk. Lám csak, lám, itt van az emberkénk, aki ugyan nem tud számolni, de bizonyára egy csöndes, mozdulatlan elfekvésre azért képes. Feküdj le ide, fiam, és tegyél úgy, mint aki aludni készül, engedd el magadat, engedd el magadat, a lehető legkényelmesebb pozícióban fekédj, na ja, így jó is lesz, nézz rám, nézz a szemembe, egyenesen bele a szemembe, ne restelkedj, csak nézz, ide, ide, keresd meg tekintetteddel a szembogaramat, merülj el a szememben, ahogy elmerülnél Üdvöske friss és mély tekintetében, eh, megint elkalandoztam a karzat felé, ahol Mario barátunkra tapad valami különös és mély izzással a megnevezett leányzó, te vagy a fontos, drága fiam, te, aki most itt fekszel, és lám, csukva a szemed, mélyen alszol, mélyebben, mint éjszakai álmaid során szoktál, és most azt tehetek veled, amit akarok.

KELLÉKESNÉ: Csak nem bántani akarja ezt a szegény fiút is?

KELLÉKES: Megmondtam, hogy maradj csöndben! Nem mondtam?

CIPOLLA: Miért pironogatja a kedves feleségét, drága kellékes? Hiszen csak megriadott a drága lélek, és féltetni kezdte ezt a fiút. Azt már meg sem kérdezem, mi oka van féltetni ezt az édesen alvó gyermeket, hacsak nem a tulajdon gyermeke lenne, de ezt nem feltételezem, annál inkább azt, hogy ez a most édesdeden pihegő gyermek olykor-olykor

a kegyed még mindig hervadás előtt álló felesége kebelén pihegi ki ifjúkora korai izgalmait...

KELLÉKESNÉ: Te meg nem mondasz erre semmit?

KELLÉKES: Én? Csak kellékes. Ez hozzá tartozik a szerepéhez.

KELLÉKESNÉ: De az én becsületemet vonja kétségbe.

KELLÉKES: Túlérzékeny vagy. A te becsületedet senki sem vonhatja kétségbe, édesem, különösen nem egy jöttment bűvészecske.

CIPOLLA: Aha. Bűvészecske, mondja a kellékesecske.

KELLÉKES: Bocsnát, csak úgy kiszaladt a számon.

CIPOLLA: Azért az ember vigyázzék, hogy ne legyen a szája rossz záróizmokkal rendelkező segg, amelyen keresztül csak úgy kiszalad a gondolati ürülék...

POLITIKUS: Épp az ön szája egy mérhetetlen nagy klozet, uram.

CIPOLLA: Hm... nézőpont kérdése. Nem nyitok a szám felett vitát. Térjünk vissza a pihegő gyermekeskére. Nos, fiam, alszol? *(A fiú nem válaszol.)* Valószínűleg alszik. De tegyük egy próbát! Ha alszol, édes gyermek, akkor kezdj el szépen, hangosan horkolni! *(A fiú előbb köhög egyet-kettőt, aztán egyenletesen és hangosan horkolni kezd.)* Na, a próba sikerrel járt. Nézzék ezt a fiút. Ugye, azt gondolták, hogy ő egy közönséges kis suhanc, egyike azoknak, akik Üdvöske kisasszony szoknyája, vagy éppen feszesen a combjához simuló nadrágja körül szaglászhatnak...

MARIO: Megtenné, hogy kihagyná az ócska dumájából a menyasszonyomat?

CIPOLLA: Ez a beszéd, Mario, drága fiam, ez a beszéd! Így áll ki egy talpig férfi egy öléig forró nő becsületéért. Amúgy, s ez csöppet sem meglepetés, két fölfedezést is tettem a beszólásoddal kapcsolatban. Egyik, hogy szólamnak nevezed a beszédmodomat, ami egyrészt kétségtelen bók számomra, hiszen észrevenni vélem általad a szóbeli megnyilvánulásaim zeneiségét, másrészt pedig örömmel konstatiálom, hogy eljegyzés történt szerény estem során, Mario úrfi menyasszonyául választotta Üdvöske kisasszonyt!

MARIO: Ne merjen tovább gúnyolódni rajtunk az úr!

CIPOLLA: Nem, Mario, még nem te vagy soron, pihentesd mancsodat Üdvöske kisasszony duzzadó kebelén. Na, elégedett vagy, fiam, kellően finom voltam?

POLITIKUS: Otromba.

CIPOLLA: Hát persze, otromba. A magához hasonló, volt férfiaknak nyilván otrombaság egy duzzadó női kebelről említést tenni. Nem, így a fiataloknak, akik nemcsak emlékeznek rá, de tudják is, hogy milyen egy duzzadó női mell. Vagy emlékszik még rá? Forró, kemény, ugyanakkor kellően rugalmas, mondhatni, ruganyos...

MESZÁROS: Hagyja ezt abba! Nem azért vettük a jegyet, hogy egy közönségi... na, hogy mondjam... társ kebeléről áradozzon itt nekünk!

CIPOLLA: Mindent a közönségért. Hiszen önkért vagyunk, önkért élünk és halunk, halunk és élünk, s ha élünk, akkor hallunk is... Már megbocsásna nekem ezt a szójátékot... Igaz! Itt fekszik ez a fiatal férfiú kiterítve! Mit kezdünk vele? A végén még megfázik. Mitől fájna meg, kérdezhetik. Hát attól, hogy a földön fekszik. Ha nem feküdne a földön, nem fájna fel?

MÉSZÁROS NÉ (mintegy extázisban): Akkor nem fájna fel.

CIPOLLA: Mivel ezen a színpadnak nevezett nyavalyás dobogón csak egyetlen szék van, és az az egyetlen szék a számomra van fenntartva, oda nem ültethetem le. Ráadásul alszik, és egy alvó ember felemelése, székre felültetése meglehetősen nehézkes, mi több, kínos feladvány. A legegyszerűbb, ha felemeljük őt a levegőbe.

VÁLLALKOZÓNÉ: Felemeljük?

VÁLLALKOZÓ: Nekem lumbágom van.

CIPOLLA: Remélem, ezt a silány replikát önkéntelenül dadogták el, és nem a helyzethez betanulva! Természetesen nem önök fogják fölemelni a fiúcskát, hanem ő fogja felemelni saját magát. Elkezdtem az előbb, csak nem fejeztem be, hogy bár hétköznapi srácnak látszik, csodálatos képességei vannak, amelyekkel eddig ő maga sem volt tisztában. Nézzék csak! Fiam ott hideg van a padlaton. Tessék szépen fölemelkedni! Emelkedj föl a levegőbe, úgy, ahogy vagy!

Oldalt széttárja a kezét, és emelő mozdulatokat tesz.

Szinte csak az orra alatt morog.

Szállani, szállani, szállani egyre, Új, új Vizekre, nagy, szűzi Vizekre, Röpülj, hajóm, Szállani, szállani, szállani egyre. Új horizontok libegnek elébed, Minden percben új, félelmes az Élet, Röpülj, hajóm...

A fiú teste közben felemelkedik a levegőbe. A nézők ajkát önkéntelen felkiáltás hagyja el, Cipolla diadalmasan mosolyog. Azután a levegőben vízszintesen fekvő fiú testére ül, és rágyújt. Döbbszent csend a nézőtérben.

CIPOLLA: Új horizontok libegnek elébed... kis marhám... Ugyan, miféle új horizontok lebegnének itt éppen teled...? Most persze azt gondolhatják, hogy tiszteltelen vagyok. Csak mert nem a székemen ülök, hanem ezen a... a rögtönzött, hortyogó kis heverőn. Pedig dehogy. Ő nem érez súlyt ilyenkor, ahogy nem érzi a lebegést sem, teljesen érzéketlen minden külső inger iránt, merev, akár egy faarab.

KELLÉKES NÉ: Hogy beszélhet így egy emberről!

KELLÉKES: Ne avatkozz bele már megint!

CIPOLLA: Csak hagyja, barátom, a kedves felesége hadd méltatlankodjék! Méltatlankodás, asszony a neved – mondta valaki fontos személy, ha nem is egészen ezekkel a szavakkal. Annnyit azonban elért a tisztelt hölgy, hogy beleuntam ebbe a levegőben lebegő kópéba. Na, fiam, hagyd el magad, és húzz vissza a helyedre, Üdvöske kisasszony épp általad szabadon hagyott szoknyarészére. *(A fiú visszacsúszik*

a földre. Nyomban fölpattan, mint aki álomból ébred, a szemét törölgeti, nem ért semmit és nem emlékezik semmire, kedvetlenül és gyanakodva csörtet vissza a helyére.) Reméljük, még nem foglalta el a helyedet ott fent senki. Ugye nem, kedves Mario, vigyáztál arra, hogy e hitvány legényke helyébe ne hogy valamilyen díszkan kapaszkodjék fel közetek!

MARIO: Leszállna végre rólam?

ÜVÖSKE: Ne állj vele szóba, még a végén te húzod a rövidebbet!

CIPOLLA: Igaza van, kisasszony, mivel a rövidség nem esztétikai kategória.

VÁLLALKOZÓNÉ: Pfu!

CIPOLLA: Disznó, aki arra gondol.

VÁLLALKOZÓNÉ: Hallottad? Ledisznózott.

VÁLLALKOZÓ: Miért, te arra gondoltál?

VÁLLALKOZÓNÉ: Mire arra?

VÁLLALKOZÓ: Mit tudom én. Hát, arra...

CIPOLLA: Asszonyom, ne zaklassa fel magát, hiszen most utazik. Vagy tévednék?

VÁLLALKOZÓNÉ: Még hogy utazom...

CIPOLLA: Utazik. Egy nagy luxuszűzős fedélzetén napozik. A fedélzeti nagy kék medence szélén. Érti a nap erejét?

VÁLLALKOZÓNÉ: Igen, nagyon erősen tűz a nap.

VÁLLALKOZÓ: Te most csak miatta tréfálkzol valamennyiünkkel?

CIPOLLA: Vigyázzon, fel ne égjen! Víz és napfény együtt nagyon veszélyes tud lenni! De ezt nem lehet ruhában kibírni! Ugyan, dobja le már magáról a blúzá, a matrózok háttal vannak önnek, a hajó irányba állításával vannak elfoglalva!

VÁLLALKOZÓ (igyekszik megakadályozni a feleséget abban, hogy levetkőzzék): Drágám, ezt ne tedd, meg vagy hipnotizálva...

CIPOLLA: Ön természetesen félti megmutatni a felesége bájjait a többieknek. Csak az a baj, hogy nem tudja felemelni a kezét, hogy megakadályozza bájos kis neje vetkőzését.

VÁLLALKOZÓ: Nem mozog a kezem. Nem tudom felemelni ezt a kurva kezemet. Nem segítene valaki...

POLITIKUS: Csak nem képzeled, hogy beleavatkozom egy sztiptíz menetébe?

MÉSZÁROS: Talán én...

MÉSZÁROS NÉ: Te ülsz a seggeden, és nem fogdosod más feleséget.

MÉSZÁROS: De hát...

MÉSZÁROS NÉ: Nincs de hát! Ülsz!

CIPOLLA: Na, dobja le a csinos kis blúzá, így mégsem kenheti be napolajjal azt a szép, fiatal testét! *(Vállalkozóné ledobja a blúzá, és ragyogó tekintettel kapaszkodik a Cipolláéba.)* Remek. Akkor most kenje be magát valamivel az erős sugárzás ellen! *(Vállalkozóné képes nyögdecselek közepette keni be magát a képzeletbeli napolajjal. Melle itt-ott kivillan, a közelben ülő férfiak zavartan hörgönek, köhécselnek.)* Úgy! És most nézzon ki a korlát fölött, merre jár a hajó?

VÁLLALKOZÓNÉ: Akármerre nézek, mindenhol víz. Víz és víz. Kék és kék. Tenger és tenger. És mindenhol nap és nap! És a fedélzeten matrózok. Izmosak, erősek, vakít a fehér foguk, hogy tudnak ezek húsbá harapni! Valcer, és engem az egyik félmeztelen matróz táncra hív.

VÁLLALKOZÓ: De hát, nem is tudsz táncolni!

CIPOLLA: De most majd tud! A matrózzal. Rángassa el onnan, azt javaslom, ha nem akarja, hogy komolyabbra forduljon kettejük között a dolog.

VÁLLALKOZÓ: Nem tudom felemelni a kezem. Nem segítene valaki?

MÉSZÁROS *(fel akar állni, de a felesége visszaráncigálja)*: Majd én, az én kezem...

MÉSZÁROSNÉ: A te kezéd csak maradjon a térdeken! Nem fogdosod ezt a kis nőt itt, te vén pedofil!

CIPOLLA: A szándék tiszteletre méltó volt, de a körülmények nem engedik kiteljesedni. Pedig elkelt volna a segítség. Összebújva táncolnak, nagyon összebújva, a matróz a jobb lábával belép a hölgy combjai közé...

VÁLLALKOZÓNÉ: Gyere, te buja állat... te kemény hús... te hatalmas végzés...

VÁLLALKOZÓ: Nem tudom megmenteni! Ezt nem hiszem el! Nem tudom megmenteni a feleségemet!

CIPOLLA: A matróz most a hölgy nyakába csókol...

VÁLLALKOZÓ: Kegyelem, ha istent ismer, kegyelmezzon! Segítsen!

CIPOLLA: Jól hallom? Ön kegyelemért könyörög? Segítségért folyamodik hozzám. És a milliárdjai, amit elsikkasztott az idők folyamán, nem segítenek magán? Én segítek a bajában, én, a kis senki, a kókler, a bűvészecske...

VÁLLALKOZÓ: Ez a matróz nem ismeri a tiszteletet!

POLITIKUS: Milyen matróz? Nincs is itt matróz!

VÁLLALKOZÓ: Hát nem látja, hogy a feleségem nyakába csókol éppen?

MÉSZÁROS: Meg van babonázva!

VÁLLALKOZÓ: Meg van hipnotizálva.

MÉSZÁROS: Mindketten meg vannak hipnotizálva!

CIPOLLA: Akárhogy van is, a matróz erősen nyomakszik a szép hölgy bájai felé.

VÁLLALKOZÓ: Meg fogja gyalázní!

VÁLLALKOZÓNÉ: Izzadtságsgazod van, te fiú! Imádom az izzadtságsgazgot.

KELLÉKESNÉ: Milyen közönséges!

KELLÉKES: Már megint beleszólsz, amikor megmondtam, hogy...

CIPOLLA: Természetesen nem fogjuk hagyni, hogy a matróz elérje a célját! *(Vállalkozóné vállára teszi a kezét, aki felébred az álmából. Riadtan körülnéz, azután a ruháján siklik végig a tekintete, majd összegörnyedve kúporog a székében tovább.)*

CIPOLLA: Csak nem gondolták, hogy hagyom, hogy gyalázatot kövessenek el ezen a derék asszonyon! Nem, én nem vagyok ilyen. Én szolgálom és nem kiszolgáltatom a közönségemet. Nem vagyok biztos, hogy jól tettem önnel, asszonyom, amikor kivontam az utazás örömeiből, de beláthatja,

kezdték a dolgok elfajulni. És nem én voltam az, aki efelé vezényelte a történeteket. Az ön ösztönei, akarata, és akarategyengesége teremtette meg a helyzetet, amely könnyen végzetes eredménnyel járhatott volna.

POLITIKUS: Most úgy csinál, mintha nem maga lett volna a felelős azért, hogy a *dolgok* így alakultak!

CIPOLLA: Túlbecsüli a képességeimet, uram! Én csak a felügyeletét biztosítottam a liezonnak, ami a hajón történt. De miféle hajón? Van itt valami hajó? Asszonyom, lát itt bármiféle hajót? Kérem, feleljen, lát itt bármiféle fedélzetet, medencét, napot az égen és kék vizet mindenfelé?

VÁLLALKOZÓNÉ: Se hajó, se fedélzet, se medence, se nap, se ég, se kék víz. Terem, a teremben mi, a közönség, és maga, bűvész, a színpadon.

CIPOLLA: Na, látják, kár volt úgy izgulniuk. Az egész csak káprázat volt, ennek a vonzó hölgynek a káprázata. Ami olyan gyorsan enyészett el, matrózzal, amilyen gyorsan megképződött. Amúgy, azt tudják, hogy miért temetkeznek az indiánok a hegyoldalba? Na, miért?

MARIO *(lesüvít a karzatról)*: Szakállas a poén! Mert ott van a temető.

Általános röhögsérlés.

MÉSZÁROS: Na, most aztán jól megkapta!

CIPOLLA *(épp csak felpillant a karzat felé, s a fogai között mormogja)*: Mario, még nem te vagy soron. Elrontotta a poénomat, de nem bánom. Tudni kell különbséget tenni stratégia és taktika között. De ez magas még neked, drága gyermekem.

MARIO: Nem vagyok a fia.

CIPOLLA: Elengedem a fülem mellett ezt a sületlen visszavágást. De ön, uram, ön *(fordul a mézárós felé, mintegy kijelölve ezzel új áldozatát, vagy gúnyának új csapásirányát)* harsányan és udvariatlanul örült, amikor ez a modortalan suhanc lelőtte a poénomat, megsemmisítve ezzel az est ezen fontos dramaturgiai pontját.

MÉSZÁROS: Én csak röhögtem, kérem, azt gondoltam, hogy az ilyen események elbírák a jókedvet.

CIPOLLA: A jókedvet, azt elbírák, és őszintén örülök a jókedvének. De a jókedv és a káröröm között igen nagy a rés, kedves uram! Ön pedig kárörvendésében röhögött föl az előbb.

POLITIKUS: Hát nem mindegy, mitől röhög a néző, csak röhögjön?

CIPOLLA: A történet esetfüggő. Van, amikor mindegy, és van, amikor nem mindegy. Ha az én bőrömrre megy ki a röhögés, számomra nyilvánvalóan nem mindegy.

KELLÉKESNÉ: Hát maga is kigúnyol, kiröhögött mindenkit!

KELLÉKES: Nem megmondtam...

CIPOLLA: Úgy van, szépasszony, rátapintott a lényegre, de nem tudta kiérzékeltetni annak a formáját. Való, hogy kigúnyolom és kinevettem önöket egymás előtt és egymással. De ez művészi

kigúnyolás és kinevettetés, hogy úgy mondjam, a produkció részévé nemesedik az, ami önökkel történik. Szövegbe, cselekménybe van szervezve. Nem a maguk kárára röhögünk, hanem a magunk örömére. Ha azonban minden különösebb kérdés nélkül kezd el valaki az én rovásomra poénkodni, netán poéngyilkolni, azzal a produkció erejét veszi, hatását silányítja el, amit én nem engedhetek meg! Valakinek a rend oszlopait is el kell helyeznie a káoszra hajlamos pillanatok között.

MÉSZÁROS: Maga csinálja a káoszt, magának semmi köze sincs a rendcsináláshoz. Ilyen egyszerűen fejezem ki magamat, mert én csak egy egyszerű ember vagyok.

CIPOLLA: Mennyire egyszerű ember maga?

MÉSZÁROS: Ennyire. Én mindösszesen csak egy hentes vagyok, de szeretem a színházat.

CIPOLLA: Mindösszesen. Látja, azt a szót használta, hogy *mindösszesen*. Ilyen szavakat csak azok használnak, akiknek az érzékelésük, mert a szavak is valahol az érzékelés mezejének a peremén húzódnak meg, a színházi nyelvhasználat finomságai között fejlődött ki. Nem baj, ha nem érti, fontos, hogy elmondva volt. De talán ön érti, asszonyom!

Mélyen a hentesné szemébe néz, mélyebben az illendőnél. A nő delejezve merül a tekintetébe.

CIPOLLA: Válaszoljon hát! Érti, vagy nem érti?

HENTESNÉ: Ha akarja, akkor értem.

CIPOLLA: Ön elragadó teremtetés. Bája messze e fölé a terem fölé emeli. Megtenné, hogy kijön ide hozzám? (*Odasántikál a nőhöz, és szinte durván megragadja a karját.*) Segítek, kedves... az első bátor-talan léptek megtételében.

HENTESNÉ: A legnagyobb örömmel.

CIPOLLA: Ha nem tévedek, már az első percben, amikor belépett, de még inkább akkor, amikor meglátott, az a vágy éledt meg a kebelében, hogy feljöjjön ide a színpadra mellém, és megérintse a ruhám szegélyét.

HENTESNÉ: Valóban így volt, uram! De ezt ön honnan tudja?

CIPOLLA: A bűvész a terek és a lelkek törvényeinek legjobb ismerője. Ezért művész, s talán még annál is egy fokkal magasabban áll az emberismeret ranglétráján. Hiszen az emberi lélek a térbe terjeszkedik ki, csak nem mindenki képes arra, hogy ezt észrevegye.

HENTESNÉ: Maga csodálatos ember!

CIPOLLA: Ember?

HENTESNÉ: Nemcsak ember, hanem... férfi!

Zavaróan közel húzódik a mágushoz, melleivel már súrolja amannak a vállát.

CIPOLLA: Látja ezt, hentes! A felesége hozzám ismül. Nem tartja különösnek és ízléstelennek?

MÉSZÁROS: Ne oktasson engem illemre, jó uram.

Kedvesem, kérlek...

CIPOLLA: Nincs a feleségének neve, hogy itt kedvesezget neki?

MÉSZÁROS: Van, de nem tartozik önre.

CIPOLLA: Tehát a név az intimitás szférájába tolódik át ön által. Derék. Ezért kap tőlem egy választási lehetőséget. Vagy a nevén szólítja a feleségét, és akkor önagsága visszatípeg a helyére, vagy makacsságával engedi, hogy a felesége megcsókoljon engem.

MÉSZÁROS: Azt szeretném én látni!

POLITIKUS (*az orra alatt*): Márpedig meglátod, fajnánk!

CIPOLLA: Jöjjön, asszonyom, kövessen a színpadra, a varázslatos események színterére! Na, ne féljen, fogja meg a kezemet, menjünk!

MÉSZÁROSNÉ: Nem félek... megfogom a kezét... milyen puha, meleg keze van... menjünk a varázslatos események színhelyére!

VÁLLALKOZÓ: Ne hagyja már!

MÉSZÁROS: Kedveském, ez nem illendő viselkedés...

MÉSZÁROSNÉ: Hagyj most, a színpadra kell men-nem.

MÉSZÁROS: Nem kell a színpadra menned!

CIPOLLA: Akadályozza meg a még nagyobb bot-rányt, hentes!

MÉSZÁROS: Hogy akadályozzam meg, te ördög?

CIPOLLA: Rosszul és agresszívan szólt. Ezt nem hagyhatom büntetlenül. És ott fogom önt büntetni, ahol magának a legjobban fáj. Lépjen föl, kedves, már itt is vagyunk! (*Kézénél fogva felsegíti a nőt a színpadra, de már ott állva sem engedi el a kezét.*) Szép pár vagyunk, nem?

MÉSZÁROSNÉ: Szép pár vagyunk, igen, nagyon szép pár!

CIPOLLA: Momentán nem magát kérdeztem, de jólesett a válasza. A hentes urat kérdeztem, szép párnak tart-e bennünket.

MÉSZÁROS: Vigye el az ördög mindkettőjüket!

CIPOLLA: Megint káromkodik. Nem disznóvágáson van, hentes és mészáros! Megsúgok valamit magának, de csak magának! Nem az ördög viszi el a feleségét, hanem én. Ide ni, hátra, az öltözőbe. Úgyis akartam tartani egy kis szünetet. Rám is rám fér a pihenés kelleme.

MÉSZÁROS: Hova viszi a feleségemet?

CIPOLLA: Csak ide hátra, az öltözőbe.

MÉSZÁROS: Azt szeretném én látni!

CIPOLLA: Hát pedig éppen azt látja.

MÉSZÁROS (*hangosan felnyög*): Maguk ezt meg hagyják?

POLITIKUS: A maga felesége...

VÁLLALKOZÓNÉ: Hogy odabújik hozzá! Lesz itt még egy kis hetypetye...

CIPOLLA: Induljunk, asszonyom, a férje beleegyezésével jön be hozzám az öltözőmbé.

MÉSZÁROS: Egyezett bele a fene! Maga erővel elragadja a feleségemet.

CIPOLLA: Maga pedig a kisujját sem mozdítja, hogy megmentse.

MÉSZÁROS: Hogy mentsem meg?

CIPOLLA: Már mondtam, hogyan, gondolkodjék, emlékezzék egy kicsit! Ön pedig, asszonyom, most táncolni fog nekem. Velem is táncolhatna, de a teremtó nem áldott meg olyan kackiás termettel, ami méltó lenne az önnel való összekapaszkodásra. Majd összekapaszkodunk máshogyan... és nem itt... na, táncoljon... *(A nő vonaglása kezé, testét közel tartva hozzá, a mágus körül.)* Táncoljon, gyorsabban, gyorsabban! *(A nő eszeveszett tempóban kezd el táncolni, hol térdre esik, hol szabályosan elvágódik, de mindig feláll, tekintetét le nem véve a mesterről, táncolását vesztve.)*

MÉSZÁROS: Azt mondtam, hogy elég! *(Fel akar ugri, de nem tud felállni. Cipolla diadalmas arccal nézi a vergődését.)* Mi van velem? Nem engedelmeskednek a kezem... A lábam meg mintha fából volna... megbénultam, azt hiszem.

POLITIKUS: Faszari alak. A színen erőszakolják meg a feleségét, ő meg eljátssza, hogy nem tud felállni.

CIPOLLA: Erőszakról szó sincs! A hölgy saját akaratából van itt, mellettem, intim közelségben, a színpadon. A férje meg tudná még menteni, de nem képes rá, hogy kimondja a nevét.

MÉSZÁROS: Most már kimondom, ha ez az ára... most már... nem jut az eszembe... kedvesem, nem jut az eszembe...

CIPOLLA: Milyen férj az, aki a felesége nevét se tudja? Önök szerint milyen?

Mély csönd a nézőtéren. Cipolla lassan kihátrál a színpadról, mutatóujjával hívogatva a nőt, aki követi őt a színpad hátsó fertályá felé.

CIPOLLA: Kiáltson, uram, no hát, kiáltson már, kiáltson rá, hogy ne tegye! A nevét mondja, a nevét! De ne a keresztnévét, mert annak hatását már elrontotta. Úgy hívja, ahogy az ágyba szokta csalogatni mély téli éjszakákon, amikor a disznók már hallgatnak, de a vágyak még rőfögnek. Rajta, szólítsa, és akkor megmentheti. Már csak pár lépés az öltözőket a színpadtól elválasztó függönyig. Ne hagyja, hogy elérjünk oda! Ha a függöny összcsapódik mögöttünk, akkor már minden késő. Volt feleség, nincs feleség...

MÉSZÁROS: Éva, ne tedd, kérlek, az ég szerelmére kérlek, ne tedd, Éva!

A nő a holdkórosok lebegő járásával imbolyog a középfolyosó kijáratát takaró függöny felé, ahol a mutatóujjával még mindig kacéran hívogatja Cipolla, meg sem hallva a könyörgő férfihangot.

CIPOLLA: Rossz nevet mond, hentes, azért nem hallja a felesége a hangját. Maga pedig csak lépkedjen, szépasszony, már csak pár lépés a mennyország!

KELLÉKESNÉ: Mondja már ki, na, mit szégyenkezik itt!

KELLÉKES: Kivételesen jól mondtál.

POLITIKUS: Mondja már, az ég szerelmére, mondja már azt a nevet!

VÁLLALKOZÓ: Ez nem fog gatyázni a feleségével.

VÁLLALKOZÓNÉ: Hátha épp ez a célja a mészárosnak! Így juttatja egy kis desszerthez a feleségét, a sok unalmas kolbász és hurka után...

POLITIKUS: Ez ízléstelen volt.

VÁLLALKOZÓNÉ: Az igazság mindig kissé ízléstelen, nem gondolják?

CIPOLLA: Elértünk a bűvös függönyhöz. Megkapja az utolsó lehetőséget tőlem, hogy megmentse a feleségét. Vagy, annak szerencsétlenségére, megfossza egy nem mindennapi gyönyörtől.

VÁLLALKOZÓNÉ: Nagyképű állat!

MÉSZÁROS *(erősen küszködik, szakadoznak belőle a szavak)*: Ku... kutylim... cun... cun... cuncikám... kis bűdösbogaram... apuci sajtotcskája... *(Egyre halkul, erőtlenedik a hangja, láthatóan sírással küszködik.)*

CIPOLLA: Elég, signora, köszönöm, ön meg van mentve! *(Ripacskodóan lovagi mozdulattal nyújtja karját a felhőkől megtérő nőnek, és visszavezeti a mészároshoz.)* Uram, íme, hitvese. Sértetlenül viszsza szolgáltatom kezébe, hálás köszönetem kíséretében. Óvja férfiassága minden erejével e kincset, mely egészen az öné, s éberségét hevitse a megismerés, hogy vannak hatalmak, amelyek erősebbek az értelemnél és erénynél, s csak kivételképp párosulnak a lemondás nagylelkűségével!

MÉSZÁROS: Köszönöm... De ezt nem én mondtam... valaki... mintha nem én... kedvesem...

MÉSZÁROSNÉ *(a betegek bágyadt türelmetlenségével)* Hagyjál békén!

CIPOLLA: Lám, minden a legjobban alakult, a szerelmesek egymásra találtak. Ettől ennyire leverték? Hát nem volt élvezetes ennek a derék, szép párnak a gerlebúgását hallani a gerjedelmek éjjelén? Hát nem táncolt szépen ez a bájos női jelenség? Tánc. Tényleg, tánc! Tánc még, tánc! Folytassuk a táncot, csak most már másokkal. Meglátják, úgy megjön a kedvük a tánchoz, hogy a végén táncteremmé alakul ez az átmenetileg magát színháznak nevező szégyenletes hodály! Fontos a tánc, a vidámság, hogy egy népben legyen derű, és családias kisközösségeik, amilyen a miénk is, legyenek felszabadultak! *(Fűrészli a nézőteret, pedig pontosan tudja, hova akar kilyukadni. Nem néz Marióra, sőt, épp ellenkező irányba bámul, meghúzva a laposüveget.)* Nos, Mario, eljött a te idő. Most jó példát mutathatsz a többieknek, és ki tudod kalapálni a csorbát, amelyek az előző, silány szerepléseid miatt keletkeztek a jó híreden.

ÜDVÖSKE: Ne állj vele szóba, Mario! Nem elégszer tett már nevetségessé!

MARIO: Most nem fog.

CIPOLLA: Hát persze, hogy nem. Erős a te akaratod, gyermekem...

MARIO: Mondtam már, hogy nem vagyok a gyermeke...

CIPOLLA: Eh, igazad van, talán valami freudista elszólás nálam ez a gyermekezés, ne haragudj rám érte!

FIÚ 1: Csak haragudj nyugodtan.

FIÚ 2: Vedd úgy, hogy nem mondott semmit.

ÜDVÖSKE: Mario, ha harmadszor is lemész hozzá, többé nem állok szóba veled.

CIPOLLA: Nos, Mario, igazán fel van a lecke! Ha nem jössz le, azt fogom kiáltani ország-világ előtt, hogy gyáva vagy, és oda a becsületed. Ha meg jössz, Üdvöske vonja meg tőled mindennapi betevődet, amelyet ott rejteget jutalmazás céljából a két combja között

ÜDVÖSKE: Hát senki sem vágja pofán ezt a szemtelen embert?

MARIO: Majd én! Lemegyek, és megmérkőzöm vele. Cipolla úr!

ÜDVÖSKE: Maradj a seggeden, te őrült!

CIPOLLA: Tegye hozzá, Üdvöske, hogy a szép seggén, melyet volt módunk megcsodálni még a mutatványssorom legelején.

ÜDVÖSKE: Nagyon büszke lehet magára!

CIPOLLA: Az is vagyok. Ha valaki érti a szakmáját, jobban lehet büszke a teljesítményére. Na, jössz már?

ÜDVÖSKE: Én tényleg elhagylak, ha lemész. És lefekszem ezzel a két fiúval. Egyszerre. Hogy meghoradjon benned a lélek.

MARIO (*kitépi magát a lány szorításából, és elindul lefelé*): Hagyj békén! Vele van dolgom.

CIPOLLA: Eloróttam tőled a becsületedet! Milyen fennkölt kifejezés! Milyen szép és gazdag is a mi nyelvünk, ha még egy vidéki suhanc is úgy forgatja, mint egy párbajhős a vitért! Gyere, gyere, fiacskám, pardon, más fiacskája, és meséld el a bácsinak, hogy mit szándékozol tenni.

MARIO (*leér, szemben áll Cipollával*): Felszólítom, hogy hagyja el a helyiséget! És ne is jöjjön vissza. Ön mindannyiunkat megaláz.

CIPOLLA (*groteszk mozdulatokkal összeveri a tenyerét*): Bravó, Mario, bravó! Ha a táncban is ilyen jártas vagy, mint a nyelv hajlítgatásában, megértem Üdvöske választását, hogy a kis falusi bakkecskék közül éppen téged nézett ki a legnagyobb hágásokra.

MARIO: Hé, megmondtam, hogy vége ennek a fennhéjázó hangnak. Azt akarom, hogy történjék végre valami.

POLITIKUS: Csak ne nagyon siettesd, eddig még mindig odakozmáltál!

MÉSZÁROS: A legjobb volna hazamenni, mielőtt valami végzetes nem történik.

MÉSZÁROSNÉ: Mi végzetes történne? Legfeljebb odaajándékozod neki a bugyimat, hogy magányos óráiban legyen mit szaglásznia.

MÉSZÁROS: Közönséges vagy!

MÉSZÁROSNÉ: Te meg egy mázsza ötven tömény szar vagy.

POLITIKUS: Csak nem vesznek össze ennek a jöttmentnek a szarkavarása miatt?

VÁLLALKOZÓNÉ: Sok lesz már a szarból, nem gondolják?

VÁLLALKOZÓ: Mit csinálunk, ha belőlünk csinál szart ez az ember?

MARIO: Ennek vége! Ez az ember távozni akar. Vagy tévedek?

CIPOLLA: Tévedsz, fiam. Az agyaddal azt szeretnéd, hogy távozzam, pedig egészen mást súg a szíved.

MARIO: Nevetséges! Az én szívem és maga... hol itt az összefüggés?

CIPOLLA: Sok a görcs, a lefojtás benned, Mario gyermek! Lazíts! Táncolj, a tánc az kellőképpen föllazítja az izmokat, a csontozatot, ezen keresztül a lélek összecsomósodott kötegeit is.

MARIO: Nem fogok táncolni. Ön fog kimenni innen.

CIPOLLA: Én pedig épp fordítva gondolom ezt. Én maradok, te táncolsz...

POLITIKUS: Ez nem fog neki táncolni?

VÁLLALKOZÓNÉ: Még mindenki úgy táncolt, ahogy ő füttyölt.

MÉSZÁROS: Ez a Mario nem piskóta gyerek!

VÁLLALKOZÓ: Nem? Eddig épp az ellenkezője derült ki.

CIPOLLA: Na, ne kelljen már noszogatnom téged, Mario! Kezdj el szépen táncolni. Akkor is táncolj, ha nem akarsz! (*Mario kőnőkan áll, Cipolla belehúz a laposüvegébe, aztán rágyújt. Csak a fogai között adja az utasításait.*) Táncolni, szépfiú! Rajta, mozduljon a lábad! Na, most én mondom, hogy az ördögbe. Ennyi akarat van benned, legényke? Ahogy látom, most az emberi nem becsületéért állsz ki a gátra. De táncolni fogsz, akármiért is akarsz legény lenni ezen a gáton. Mozgasd a kezdet, mozgasd a lábadat! (*Mario arcán erős küzdelem nyomai ütnek ki, csikorgatja a fogait, combjai mellé lefeszített keze rángatózik, csakúgy a lába. De még nem táncol.*) Ez kevés, nagyon kevés, Mario, ez még nem tánc, ez még csak rángatózás. Tudod, min fogod elbukni ezt a heroikus küzdelmedet? Ott, hogy teljesen negatív vagy! Tisztán negatív. Az összes ellenállásod negativitásra épül. Nem-akarásból pedig lelkileg élni nem lehet; valamit nem akarni megtenni, tartósan nem jelenthet élettartalmat: valamit nem akarni, tehát a parancsoltat mégis megtenni, talán túl közel van egymáshoz, semhogy a szabadság eszméje ne kerülne közöttük kutyaszorítóba. Minek ez a gyötördés? Szabadságnak mondd ezt az erőszakot önmagad fölött? Fáj már minden tagod. Milyen jó lesz végre engedelmességednek! (*Mario nyögve nehézkes, groteszk táncmozdulatokat tesz.*) No lám, hiszen táncolsz már! Nem is harc ez többé, hanem élvezet! (*A makrancos ifjú testén lassan elhatalmasodik a rángás és vonaglás, emelgetni kezdi karját-térdét, egyszerre föl szabadul minden ízülete, dobálja a tagjait, táncol, s a cavaliere a közönség tapsa közepette vezeti őt ide-oda az emelvényen.*) Fordulj már szembe a közönséggel, hadd lássák az arcodat! (*Mario szembe fordul a közönséggel, szélesen mosolyog, félig lehuny szemmel, élvezzi, amit csinál.*)

Cipolla leül a székére, lábát szétveti, élvezi a sikert.)
Most gyere ide hozzám, fiam! Gyere, ne félj tőlem! Közelebb, még közelebb, egészen közel gyere hozzám! Nohát, kedvesem, úgy tűnhet, hogy régóta ismerjük egymást, és mégis, milyen későre ismerkedünk meg! Hidd el nekem, hogy én már ismerlek téged... Igen, igen, régóta figyelek, és meggyőződést szereztem kiváló tulajdonságaidról. Hogy is gondolhattad, hogy megfélelkeztem rólad! Tudod, a sok munka... De mondd csak, hogy is hívnak? Rémlík, de nem most jön a száma. Csak a keresztnevedet akarom tudni.

MARIO: Mario a nevem. Hiszen tudja...

CIPOLLA: Ó, Mario, nagyon jó. Így már valóban ismerem a neved. Elterjedt név. Klasszikus név, egyike azoknak, amelyeket egy messzi haza megszentelt hagyományai őriznek. Nagyszerű, hogy eljöttél ma este, és hozzá még ilyen csinos salát is csavartál a nyakad köré, remekül áll az arcodhoz, és bizonynyal sikered lesz vele a lányoknál, a szép helybeli lányoknál... És nem csak a mi Üdvösként részesülhet a látvány örömeiben!

FIÚ 1: Mario, hát nem látsz át rajta? Lökd föl, és gyere ide vissza, hozzánk!

CIPOLLA: Azzal az úrfival ott nem sokat törődünk, féltékeny, nyilván, a szépséges pofid sikerére a lányoknál, vagy talán arra, hogy idelent olyan barátságosan elbeszélgetünk, te meg én... Ha nagyon akarja, majd neki is eszébe juttatok egy kis hascsikarást. Mi az nekem? Hát mondd csak, Mario, hogy van ez. Ma este szórakozol... És nappal egy rövidáru-kereskedésben szolgálsz ki, ugye?

MARIO: A fenét. Egy kávéházban...

CIPOLLA: Mi több, egy kávéházban! Ó, ez mindjárt más! Cipolla ez egyszer mellétalált! Mossa kezeit! Második hibám ma este, ha jól számolom. Tehát egyszerű, de nagyszerű pohárnok vagy, ha jól értem.

MARIO: Most igen. Azelőtt egy amolyan szatócsboltban voltam kiszolgáló.

CIPOLLA: No lám, no lám! Talán egy rövidáruüzletben...?

MARIO: Olyasmi volt. Fésűket és keféket árultunk.

CIPOLLA: Fontos ez? Máskor, másoknak, bizonyára igen. De most, momentán, harmadrendű közlemény. Hagyjuk is! Nézz rám! A szemembe nézz! Egyenesen bele a szemembe! Mondd, bízol te bennem?

Mario bizonytalan mozdulatot tesz, bólint, de imbolg egyhelyben álltában.

CIPOLLA: Félválasz. Mondtam is valamit, meg nem is. Kétségkívül nehezen lehet megnyerni a bizalmadat. Arcodban a zárkózottság, a szomorúság vonását látom. Mondd hát, elragadó gyermek, talán bánatod van?

MARIO: Ne gyötörjön olyasmikkal, amik nem magára tartzonak

CIPOLLA: De hát én látom, hogy bánatod van. Azt hiszed, nem látom? Cipollát akarod lóvá tenni?

Persze, a lányok, holmi fehércseléd. Neked – szerelmi bánatod van.

MARIO: Nem, nem, nem...!

CIPOLLA: Hogy is van ez a háromszoros tagadás. Az egyszer tagadás nemet jelent. A kétszeri igent. A háromszori tagadás – vagy az egyszeri nem, vagy a második igen megerősítését jelentheti. Fárasztasz, Mario, a talányaiddal! *(Belhúzza a laposüvegbe, cigarettára gyújt. Mario hirtelen megrándul, és elindul lefelé a dobogóról. Cipolla még időben észreveszi, és megragadja a fiú karját.)* Hoppla! Jó is volna, ha csak így, egyszerűen olajra lehetne lépni. Meg akarsz szökni, lelkecském, a legjobb pillanatban, vagy közvetlen előtte? Ha maradsz, szép dolgokat ígerek neked. Megígérem, hogy meggyőzlek bánatod alaptalanságáról. Az a lány, akit ismersz, és akit mások is ismernek, ez a – no, hogy is hívják? Várj csak! Szemedből olvasom ki a nevét, nyelvemen is van már, s magad is, úgy látom, egy perc és kimondod...

FIÚ 2: Renáta!

Cipollának egy arcizma sem rándul, de kegyetlen kémenységgel néz a fiú felé.

CIPOLLA: Mennyi a kotnyeles kis kerge kakas, aki folyton kukorékol, ha kell, ha nem. Az ajkunkról csippenti le a nevet, az enyémről és a tiédre, és még azt hiszi a jámbor, hogy valami különös joga van rá. Oda se neki! De ez a Renáta, a te Renátád, no, szólj már, ez azután a lány, mi? Valódi kincs! Eلسzorul az ember szíve, ha járni, nevetni vagy csak lélegzeni is látja, olyan elragadó. És a kerek karja, amikor érted nyúl, és a fejét hátraveti, és kiragyognak a fehér fogai! Földre szállott angyal!

Mario előreszegezett nyakkal mered a varázslóra. Mintha elfelejtette volna, hol van, s hogy közönség is van jelen. Szeme körül megnagyobbodtak a vörös foltok, mintha festve lettek volna arcára. Vastag ajka válaszra nyílik, de csak tátog, nem tud megszólalni, bármennyire is szeretne is.

CIPOLLA: És ez az angyal okoz neked gondot, vagy jobban mondva, emiatt csinálsz gondot magadnak... Ez a különbség, kedvesem, igen nagy különbség, hidd el nekem! A szerelemben adódnak félreértések, mondhatni, sehol sem olyan gyakoriak a félreértések, mint ezen a téren. Azt gondold talán: mit ért az a Cipolla a szerelemhez, a maga csekély testi hibájával? Tévedés, nagyon is jól ért hozzá, átfogó és alapos módon ért hozzá, ajánlatos szerelmi ügyekben meghallgatni a tanácsát! No, de hagyjuk Cipollát, hagyjuk őt ki egészen a játékból, s gondoljunk csupán Renátára, a te elragadó Renátádra! De mit látok? Egy holmi kukorékoló kakast helyez föléd éppen, és az időm kacsag a füledbe, amíg te itt sírsz lent? Föléd helyezi, egy ilyen jóérzésű és megnyerő ifjú föléd! Ez igazán nem valószínű, ez lehetetlen, ez csak játék a külvilág számára! Ezt mi jobban tudjuk, mármint Cipolla és a kislány. Ha én a helyére képzelem magam, látod, és választanom kell egy

olyan szutykos fajankó, egy olyan ostoba kecsge, egy olyan tengerimalac és egy Mario, egy igazi lovag között, esküszöm, szívemnek nem nehéz a választás, s nincs kétségem, hogy a szerelmem kinek kell adnom, hogy pirulva kinek adtam már régen egyes-egyedül. Ideje, hogy lásd és megértsd ezt, szívem választottja! Ideje, hogy láss és megismerj, Mario, kedvesem... Mondd, ki vagyok én?

CIPOLLA *édeskedve, kacéran vonogatja ferde vállát a fiú előtt, epekedve mereszti táskás szemét annak a szemébe, és édeskés mosollyal mutogatja szálkás fogait. Mario kezét összekulcsolja ajka előtt, vállá mély zihálással süllyed és emelkedik. Boldogságában nyilván nem hisz szemének és fülének, s éppen csak azt az egyet felejt el, hogy valóban nem volna szabad neki hinnie. Leigázott keble legmélyéből liheg.*

MARIO: Renáta!

CIPOLLA (a fiú szájához torlódik): Csókolj meg! Ne tétovázz, hidd el, szabad. Szeretlek. Csókold meg a száján a te Renátádat, csókold meg a számat, édes szerelmem, itt, a számon, csókolj meg, ha szeretsz!

Mario mohón, ugyanakkor a gyakorlatlan szerelmesek ügyetlenségével szájon csókolja a bűvészt. A csók forró és hosszan tart. A közönség dermedt némaságban figyeli a fejleményeket. A dermedtségen átsüvít Üdvöske kétségbeesett sikoltása.

ÜDVÖSKE: Neeeee! Mario, ne... Mario, miért...

Mario, mit tettél! Baszódj meg, világ! S vele együtt is, te állat, Mario! (Kirohan a teremből, senki nem állja útját, csak nézik, mintha ő is hozzátartoznék az előző rettenetes produkcióhoz.)

Mario a hangoskodásra fölriad, hátratántorodott. Áll és bámul, hátrahajló testtel, két kezét megcsúfolt ajkára szorítja, azután öklével többször a halántékára csap, megfordul, s miközben a teremben zúg a taps, és Cipolla ölbe kulcsolt kézzel, vállrezegtetve, hangtalanul nevet, odalép hozzá, és az oldalához kap. Előrelendíti a karját, kezében a Cipolla oldaláról letépett pisztoly. Nem tétovázik, sötét indulattal belelő a bűvészbé. Néma csend támad. Cipolla a szíve tájékára tapasztja a kezét, majd elveszi onnan. Hatalmas, egyre terjedő vérfolt vöröslík a mellén. Feje a mellére bukik, visszazökken a székére, majd oldalvást lefordul a földre. A nézőtéren kitör a pánik. A hirtelen beállt pánikhelyzetet a kellékes próbálja menteni. Fürgén a dobogón terem, felkapja a földön heverő pisztolyt.

KELLÉKES: Hölgyeim és uraim, semmi pánik, ez a pisztoly csak kellékpisztoly, a színpadon a halál csak eljátszott halál. Nézzenek ide! Elsütöm a pisztolyt! (Elsüti a pisztolyt, és a szemközti falból leomlik egy darab a golyó becsapódásától. A kellékesen is úrrá lesz a pánik.) Hú, baszd meg, ez egy igazi pisztoly! Ezt nem én tettem ide! Ezt valaki idetette! De hát akkor a bűvész vére... Orvost! Fogják le a gyilkost!

Szörnyű felfordulás támad. A nők sikoltoznak, a férfiak orvosért és rendőrért kiáltoznak. Néhányan felrohannak a színpadra, ki Mariót fogja le, ki a pisztollyal hadonászó kellékest, ki Cipolla sebtét próbálja ellátni. Közben egymást és a közönséget tapossák. Váratlanul megszólal a fehér cselló, mindenki odanéz, és döbbenet látja, hogy a hangszer mögött nem ül senki, de a vonó fel-alá jár a húrokon, és sokan felismerni vélik a zenében Beethoven A-dúr szonátájának csellósólamát...

A magány változatai

Darvasi László: *Isten. Haza. Csal.*

Darvasi László legújabb novelláskötete a figyelemfelkeltő *Isten. Haza. Csal.* címet viseli. Három tőmondat egymás mellett, mely félreérthetetlenül az Isten, haza, család „szentháromságának”, értékrendjének ironikus értelmezése. Mintha arra kérdezne rá, létezik-e ilyen? Van-e létjogosultsága ezeknek az értékeknek a világban, vagy egyszerűen *csalás*, (ön)ámítás az egész? A kötet szövegei pedig egyhangúlag azt a választ adják, hogy a három fogalom mögött semmi sincsen: nincs Isten, nincs haza (és szűkebb értelemben: nincs hová hazamenni, nincs otthon), család pedig végképp nem létezik, vagy nem abban a formában, ahogy léteznie kellene. Az elbeszéléstechnikailag igen-csak heterogén szövegeket éppen a hiányos családok témája, a kötet legmeghatározóbb motívuma köti össze nagyon erőteljesen. A harmadik tőmondat csonkított alakja is utalhat a csonka családokra, de természetesen arra is, hogy ez az egész, a családban való hit nem más, mint csalás. Fogyatékos gyermekükkel magukra maradt apák (*Virág; Kőlépcső; Vices dolgok, humoros esetek*), gyermeküket elvesztett család (*Anyá és Apa túl akarják élni*), időskorukra magukra maradt öregek (*Amiért észre kell venni, és amit nem; Mert mi nem vagyunk dánok; Nagyon sürgős ügy*) történetei tűnnek elő, sehol egy teljes, jól működő család. Ha netán együtt is élnek, akkor is hiányzik az a kötés, mely a családot családdá,

a benne élőket boldoggá teszi (*Zuhanás; Hol lakik a Föld?*).

A kötet harminchárom novellája nem a megelőző novelláskötet (*Vándorló sírok*) által kijelölt utat folytatja. Elbeszélései sokkal prózaibb, hét-

Magvető Kiadó, Budapest, 2015

köznapiabb színtereken játszódnak. A vidéki Magyarország kocsmái, lerobbant lakásai, termékbemutatói, tanyasi udvarai a legfontosabb helyszínek, és a hősök is ennek a vidéknek a lakói: alkoholisták, vigasztalan, szorongó, kiszolgáltatott emberek, fogyatékosok, betegek, haldokló, vegetáló öregek. Nem sok öröm, napfény van a szövegekben, a boldogság pedig csaknem ismeretlen fogalom. A kortársak közül Tóth Krisztina novellái juthatnak az olvasó eszébe, elsősorban a hasonló társadalmi háttér miatt, de a szenvedés abszurd-groteszk bemutatása-

kor Szvoren Edina prózavilága is emlékeztetünkbe idéződhet. A klasszikusok közül talán Tar Sándor az első asszociáció, bár nyilvánvaló, hogy ha a szereplők, az őket övező környezet és az írókban munkáló társadalmi szolidaritás össze is köti őket, elbeszélésmódjuk azért nagyban különbözik.

Darvasi szövegeinek egy része a korábbiaknál szikárabb lett, de továbbra is megmaradt „védjegyenek” a szép mondat. A legnagyobb nyomor közepén, a legerősebb tragédia leírásakor is szé-

pek ezek a mondatok, letaglózó erejük éppen ebben rejlik. Nem képesek eltüntetni vagy kisebbiteni a fájdalmat, de szépségükkel, mely gyakran ellentétben áll a témával, még melankolikusabbá képesek tenni a hangulatot, megmutatva azt, hogy van szépség a világban, csak nem mindig látható. A szövegek sokszínűek, leggyakrabban egyes szám harmadik vagy egyes szám első személyben megszólaló narrátorral van dolgunk, de az elbeszélés módja sokban különbözik. Vannak kifejezetten minimalista (*Virágok*), de *A könny-mutatványosok legendájának* világát felidéző, a mágikus realizmussal rokonítható szövegek is, mint például a kötet egyik legerősebb darabja, az *Egy templom kitakarítása* című novella. Ennek főhőse, a titokzatos, a templom takarítására alkalmazott lány mintha az első nagyregény lapjairól lépett volna le: „Már az első nap hernyókat látnak a szalmaszőke hajában. Reggelente mezít-láb járkál az árokparton, és híre jár, hogy az élet csalánlevelekkel dajkálja. Nyersen eszi a kamil-lát. Sárga hab szívároga a szájából.” Tündéri, már-már nem is evilági hőse felbukkanását babonák övezik, a szöveg is balladai, kihagyásokkal, sejtetésekkel behálózott. A névtelen nő megjelenése után megváltozik mind a pap, mind a hívők viselkedése, míg egy mise alkalmával összeomlik a templom, maga alá temet mindenkit, kivéve a különös főhőst. A kihagyásos szerkesztés, az utalásokból összerakható előtörténetek a kötet sok szövegére jellemzőek. Az *Anya és Apa túl akar-ják élni* című írásban sokáig nem is világos, miért olyan nyomasztó és fullasztó a házaspár élete, csak egy-egy felvillanó utalásból rakható ki, hogy elveszítették gyermeküket. A könyv legerősebb szövegeire egyébként ez az analitikusnak is nevezhető szerkesztésmód jellemző: nincs igazán expozíció, az előzmények csak a történetek alatt elejtett félmondatokból rakhatóak össze, a szerkezet emiatt a legtöbb esetben nagyon feszes és zárt.

A novellák nemcsak szerkesztésükben, tartalmukban is különböznek, hiszen hőseik különböző életkorú, más társadalmi státuszú emberek, más-más élethelyzettel, problémával. Van közöttük középkorú férfi, aki megtudja, hogy egyetlen, körülrajongott, elkényeztetett lánya pornó-színész lett (*Apának hiányzol*), középkorú nő, aki

haldokló anyját készíti fel az utolsó útra (*Smink*), gyermek, aki nem képes megbirkózni az otthonában zajló agresszióval, brutalitással (*Hol lakik a Föld?*). A közeg, a háttér és a szereplők is mások, de minden egyes írás egy irányba mutat, a magány különféle változatait járva körül. Az anya nélkül magukra maradt apák (ez egyébként egy fontos és erős motívuma a könyvnek), a gyerekeik nélkül maradt idős szülők, az Isten, társ nélkül maradt emberek ugyanis éppen magányukban közösek. Akármelyik szöveget is nézzük, látható, hogy nincsenek valódi, jól működő kapcsolatok, nincs út ember és ember között, még akkor sem, ha történetesen legközelebbi rokonai is egymásnak. Ha valaha volt is kapcsolat, elromlott, elveszett. Minden szenvedés, ami megjelenik a kötetben, még nehezebbé és elviselhetetlenebbé válik attól, hogy egyedül kell hordozni. A kapcsolatok hiányként jelennek meg, a dialógusokban csak a távolságok érzékelhetőek. Mintha – a címre visszaautalva – csak illúzió és hazugság lenne minden olyan pont, melyhez tartozni lehetne: Isten, haza vagy akár a család.

Szomorú kötet ez, melynek alapvető hangulatát a borító nem képes visszaadni. A Magvető Kiadó kiváló borítói között az új Darvasi-könyvé kis csalódottságra ad okot, mert ha látható (és érthető) is a koncepció, nem szép, nem esztétikus a borító, ellentétben a mögötte rejlő szövegekkel. Szinte kivétel nélkül jó írások ezek, egy-két erősen hatásvadász darabtól eltekintve (elsősorban az utolsó ciklusban, mint pl. a *Ki ne szeretne még egyszer megnézni egy filmet?*). Vannak szerkezetileg gyengébb darabok is: az *Én és a kisöcsém* gyermek elbeszélője nem képes egyben tartani a tartalmilag és nyelvileg is nagyon széthulló narratívát, a kötetet záró *És hogy mondjunk valamit az irodalomról is* című írás hasonlóképpen kaotikus. Vannak szép bekezdései, rendkívül lírai a nyelve, valamiféle motívumhálózatot is kiépít, de mégsem ragadható meg a lényeg, strukturálisan széteső a szöveg. Mindezek ellenére erős, hatásos kötet, mely töménysége is felkavaró volta miatt sokáig, kis penzumokban olvasandó könyv. Kiváló és elgondolkodtató szociológiai és lélektani – ugyanakkor ízig-vérig irodalmi – kalauz napjaink világának árnyékosabb oldalához.

Kievickélni vagy mocsárba fulladni

Sirbik Attila: *St. Euphemia*

„[...] írom életem első regényét két, víz alatt élő fiúról, akik egy elveszett város lakói” (67) – mondja Sirbik Attila *St. Euphemia* című regényében az elbeszélő, s szavait akár a regény önreflexív metaforájaként is értelmezhetjük. Feltehetően ezzel áll diskurzusban a Petar Gromilović tervezte könyvborító: valamiféle sötét, kivehetetlen állagú folyadékban (vízben?, sárban?, tengerben?) úszó vagy úszkáló (értelmezésünkön függően: vízbe fúlt, vagy „zavarosban halászó”) alakokat (fiúkat/férfiakat) ábrázol. Mellettük bóják és mentőöv. A távolban a rovinji Szent Eufémia templom emblematisztikus képe. Túlságosan is direkt módon fejt ki egy metaforát ahhoz, hogy új távlatot nyithatna a regényértelmezésnek.

Hasonló leegyszerűsítő igény figyelhető meg a regény térségi/vajdasági befogásában, még akkor is, ha kivétel nélkül elismerő kritikák íródtak róla. Nem hiszem ugyanis, hogy a *St. Euphemia* kiváló regény lehetne csupán azért, mert a traumaelbeszélés modelljeit érvényesíti. A Sirbik-regény épp azért emelkedik ki az 1990-es évek balkáni háborúinak borzalmait, a közben elkallódott nemzedékek tönkrement gyermekkorát megjelenítő elbeszélésfolyamból, a „konjunktúralovas irodalom”-ból, mert lehetséges válaszokat is tud (vagy szeretne) adni, méghozzá eredetieket. A „borzalom sorolás” és „elkeseredettség-halmozás”

egysíkú poétikáján túl az elbeszélést áthatja egyfajta túlélési stratégiaként értelmezhető „kópé” öntudat és beszédmód, ami lendületessé, mozgalmassá és megkapóvá/megszólítóvá teszi a regényt.

A (nullától tizenkettőig) számozott, (hiányjelekkel ellátott) töredékes, pontosabban fragmentumokból építkező fejezetek egy tipikusan (tehát a kisebbségiként élés jellemzőivel, mint például kifogásolható szerb nyelvtudás, az adott léthelyzetből következő egzisztenciális lecsúszás, vidéki/kisvárosi habitus etc. terhelt) bácskai kamaszfiú útját bontja ki előttünk a térségi (tömeg)agresszió, a hatalmi szervek erőszakossága, a militáns csoportok ténykedése, a háború, a bombázások etc. kiváltotta eszmélkedéstől a kiutat kereső – konzekvenciákat is levonni képes – felnőtté érés pillanatáig. Közben sok mindent megtapasztal, kipróbál és átél, kezdve

az ország széthullásának nemcsak a tágabb létér lehetőségeit (például rovinji nyaralások), hanem a mikrokörnyezet alapformáit (család, baráti kör) is szétziláló következményeitől a nemzeti/etnikai ellentétek eszkalálódásán át a háború kitörésének életveszélyes kalandjáig. Eközben sorra járja és kipróbálja azokat a helyzeteket, lehetőségeket és szerepeket, amelyekről megoldást, védelmet vagy megváltást remél.

Forum – Magvető, Újvidék – Budapest, 2015

A legtermészetesebb ilyen háttér a kiskamasz elbeszélő életében a – még egységes ország keretein belül – jobb napokat is megért, (látszólag) működőképes család lehetne, ha a kelet-közép-európai válságok és a balkáni exodus eseményei közepette rögvest ki nem merülnének látszat-energiái, lerántva a leplet arról, miszerint nincsenek és igazából soha nem is voltak sem anyagi, sem lelki értelemben vett tartalékai. Igaz ugyan, hogy az ex-jugoszláv időszak látszatjólétének és -szabadságának – például rendszeres tengerparti nyaralások (a nagyanyának házasságkötés révén még egy rovinji nyaralóra is sikerül szert tennie!) – bővületében úgy tűnt, minden rendben van. Amint azonban ledőlnek a kommunista-szocialista ideológia kulisszái, megmutatkoznak az általa éltetett és megélt életforma („Mi vagyunk a szocialista tábor »Nyugatja!«, »Nekünk van tengerünk!«) ellentmondásai: szellemi értelemben proletkult jellemzőkkel rendelkezett, míg anyagi értelemben legfeljebb egy hátizsákos turista lehetőségeit jelentette a vajdasági magyar ember életében és gondolkodásában. Persze már korábban is fel-felbukkannak bizonyos figyelmeztető jelek: például olcsósága miatt a tengeren nyaraló család folyamatosan sült halat étkezik, minek következtében a fiú életre szólóan megutálja azt, az otthoni nagymama kénytelen pénzt küldeni utánuk, hogy kihúzzák a nyaralás idejét, az apa legmeghatározóbb „tengerélménye” a nudistastrandon való kéjelgés, a kiskamasz német turistának álcázva magát jut be egy öcsillagos szállodába fürödni, mert a nagymama tengerparti lakásában nincs fürdőszoba, s a lavórban nem bírja lemosni magáról a „bőre alá is behúzódott” halszagot.

Egy alkalommal az apával felkapaszkodnak a rovinji Szent Eufémia templom tornyába, veszélyes, rozoga lépcsőkön, ami jelképes értelemben a félelem legyőzésének, a bátorság és – az apa részéről – a biztosító szeretet próbája is, illetve annak kellene lennie: „[...] be vagy szarva most is, mi, mint otthon, amikor először mentél cukorért meg lisztért...” (14). Valami hasonló történik ugyanis, amikor otthon, a szabadkai Travnička 24-ben, az apa kíséretében („[...]menj előre, mutasd meg a gyerekeknek, hogy ez semmit sem tud magától megcsinálni...” [12]) életében először felmegy a padlásra lisztért és cukorért. E megélt „felülnézet” jóvoltából átlátja és összegzi adott léthelyzetüket: „[...] egy ideje nem mehetünk Rovinjba a nagymamához, több fronton eszik a

szart, amióta kitört a délszláv háború, régebben minden nyarat és telet a nagymamánál töltöttem, de ennek vége, meg a nagymama is Szabadkára költözött, itt lakik nálunk, mert, nem is értem egészen, mi történhetett, valami kétes ügy miatt el kellett szöknie Rovinjból, apám különben eddig sem volt teljesen eszénél, de most mintha a maradék is elhagyta volna, elege van abból, hogy a gyárban valami kis faszszopó suhancok baszogatják.” (15).

A létbizonytalanság végül teljesen tökre teszi a családot; a nehézségeket mindenekelőtt lelki-leg képtelenek feldolgozni, minek következtében kiesnek társadalmi szerepeikből, illetve lehullik arcukról minden szociális „máz”: bornírt pőreségükben állnak egymás előtt. Az apa a katonai behívótól való félelmét (reszket minden csengetéskor, ezért napjait inkább a kocsmában tölti) alkohollal és idegnyugtatókkal próbálja kompenzálni: mély depresszióba esik, megutál mindenkit, bajait legtöbbször a családján, leginkább a kamaszfián „veri le” (olykor a szó szoros értelmében is), végül stroke-ot kap. Az anya eleinte megpróbál munkával, idős rokonán való gondoskodással kiutat találni a nehéz helyzetből, de a tulajdonviszonyok tisztázatlansága miatt nem kapja meg az örökséget, vallási örületbe menekül, mindenben démoni működéseket lát. A nagymama furcsa körülmények között (talán valamilyen féltékenységi ügy miatt) hagyja el Rovinjt és veszíti el ottani lakását, visszaköltözik Szabadkára – az elbeszélő szerint ő is „bekattan”.

E frusztrált környezetben járja a felnőtté válás útját a kiskamasz elbeszélő, elkeseredettsége, ellenállása, tehetetlenség miatti dühe természet-szerű következmény; naphosszat az apa megöléséről fantáziál. A családi összeomlás után, lehetséges kapaszkodók után kutatva, különböző közösségekben, csoportokban találja magát a fiú, kezdve a vallási felekezetek és gyülekezetek kínálta menedék-lehetőségektől az utcai gallery-k jelentette alternatívákig; a különböző stimulálószeres alkalmazásán, a hazulról történő kisebb szökések és céltalan útra kelések eseményein, a bandaháborúk során történt leszámolásokon és a rendőrségi megaláztatásokon át a heccből elkövetett rablásokig. Egy alkalommal például épp Lajkó Félixék felszerelését lopják el, lebuknak – noha sikerül egy hihető fedőtörténettel kimagyaráznia a dolgot (a bolhapiacon vette), nagyon kényelmetlenül érzi magát mégis a ki-

hallgatáskor, amikor szembesül a dobossal, akinek a hangszereit eltulajdonította. Ez és más esetek is (például az apja helyett is szégyelli magát a fa- és biciklilopások miatt, noha megélhetési gond húzódik mögöttük, és sohasem derül rájuk fény) azt mutatják, bár a társadalmi kataklizma egyértelműen a deviancia felé sodorja az elbeszélő-hőst, a magatartását befolyásoló elsődleges hatóerők (nihil-érzés, exhibicionizmus etc.) mögött végig működik benne a természetes igazságérzet és a lelkiismeret. Igaz, hogy folyton arról gondolkodik, hogyan ölhetné meg, mégis megretten és aggódik, amikor az édesapja összeomlik. Amíg a szülei dolgoznak, rendszeresen bejár a gyárba segíteni édesanyjának a normát „hajtani”, lehet, hogy nem épp önszántából, de segít neki idős rokonuk gondozásában is, és mindenféle munkát elvállal az önellátás érdekében – igaz, hogy ezek között az alkohollal való csencselés és a füvezés/anyagterítés is ott van. Tapasztalatai és az átélt próbák révén nagyon is tisztán látja helyzetét és lehetőségeit: „Kezdem hanyagolni a gyülekezetet. Összeszólalkozok a szüleimmel valami banális dolog miatt, az udvaron dühöngök. Nem miattuk, hanem az egész tehetetlenségemen, a helyzetemen, azon a faszszágon, ami körülvesz, az ország szarban fürdése, az éhezés, a pénztelenség, a lábam alól kicsúszó talaj készít ki kurvára, semmi kedvem sincs Pécsre utazni az érettségi miatt. Egyszerrel válságba kerülök, magam alatt vagyok, kifogyok az ötletekből, nem tudom eldönteni, maradjak-e Magyarországon, vagy költözzek vissza Szerbiába, amely még mindig sötét időket él.” (105–106).

Amikor választás elé kerül, talán épp a felsorolt útkereséseknek és bátorságpróbáknak köszönhetően állja meg a helyét (pl. az akkor

még létező sorkatonaság büntetőszázadszerű alakulatában, ahova azért kerül, mert nem tudja igazolni, hogy engedéllyel hagyta el az osztagát), ez védi meg attól is, hogy a választásra kényszerítő helyzetekben a rossz oldalra álljon. Nagyon nehezen viseli el, lelkiismeret-furdalása van, amikor – megszokott környezetét és barátait odahagyva – Magyarországra távozik. Úgy érzi, cserbenhagyta mindazokat, akiket otthon a katonai behívó várja, ugyanakkor belátja azt is, hogy ennyivel tartozik a szüleinek, akiknek szüksége van rá, illetve hogy sem a passzivitás, sem a meggondolatlan hősködés nem jó alternatíva ilyen helyzetben. Nem véletlen, hogy a különböző (olykor ismétlődő), legtöbbször bibliai, illetve irodalmi mottókkal indított 12 fejezet én-elbeszélői hangja az utolsó, 13. részben megváltozik. Nem hinném, hogy a korábbi narrátor láttatja magát ekképp külső szempontból (miként néhány interpretáció sugallta), mintsem inkább arról van szó, hogy az elbeszélő személye lesz más. A 13. fejezetben az elsődleges narrátor maga is befogadóvá válik: Jenki nevű, idegileg összeomlott barátjának elbeszélését hallgatja a koszovói harctéren (ahova önként jelentkezett, hogy később munkát kapjon) átélt borzalmakról, esetében arról is szóló tapasztalattal, hogy az ember (mint Jenki) egy meggondolatlan döntéssel hogyan működhet közre saját tragédiájának előidézésében vagy fokozásában. A regénynek elsősorban azért nincs és nem is lehet pesszimista kimenete, mert elbeszélői szinteken élteti, befogadói szinten meghagyja a túlélést biztosító jó vagy jobb választás lehetőségének reményét. Erre utal a szöveg hátter működtette és a címben argumentált Szent Eufémia-legenda.

Hal soksíkú éneke

Láng Orsolya: *Tejszobor*

Láng Orsolya költő, író, grafikus (a felsorolás talán informatív, de leszűkít – ki ne maradjon az olvasó, zongorázni szerető vagy valami lényegi, maga az ember) első kötete a *Tejszobor*, melyet megjelenésének évében (2015) Margó-díjra jelöltek és Méhes György-debütdíjjal tüntettek ki. A szerző saját illusztrációival közreadott könyv méltatása talán pusztá idézetkollázsként is elképzelhető lenne. Hiszen végig fenntartott, komoly (ön)reflektív igény jellemzi (ettől is) tudatos szövegét. Amint Láng Orsolya egy (Varga Melindának adott) interjúban vallja: több nyelven is megformálja azt, amit „kiönt szívéből” – legyenek ezek lexémákból, kövekből, vésőnyomokból, filmkockákból, hangokból álló nyelvek. A párhuzamos síkok egymásmellettisége, folyamatos szinonimahasználat teszi munkássá és egyben feltöltővé az olvasást.

„Életmódom a sötétkamra-lakóé”, „észbon-tonak érzed túlzott érzékenységem”: a *tejfogas* gyerekkor mozzanatait, majd egy *Te* mély nyomát az *én*-en, a Saint-Exupéry-i „szelídítés” vagy a „*bildung*” folyamatát exponáló fejezetek-részek egyik alapvető tétje a perspektíva keresése. Meglátni vagy nem látni meg? – erről is beszél a kötet élére állított, elég kedvesen-fintorosan dialogizáló két mottó is:

A fenomen az, ami megmutatkozik. (Husserl)

A fenomen az, ami rejtőzködik. (Heidegger)

Elemi feltörő vágy, emellett határozottan morális töltetű parancs a lehetőleg „mindent átfogó tekintet” – kellően isteni attribútum – kialakítása. A könyvben explicite felidézett bibliai értelemben „lázongó”, hűtlen, a *Tejszobor* értelmé-

ben adottságait pazarló nemzedék az, amelyben szimptomatikusan „van szemük a látásra, de nem látnak; van fülük a hallásra, de nem hallanak” (Ez12, 2). „Példás”-nak érzékelt a gyerekjátéknál bűvölőbb látószögváltás, mely „kárpótolt azért is, mert nem birtokolhattam egyszerre minden nézőpontot”. Hasonló minőségű a zenehallgatás a színfalak mögött, „túloldalán annak, amit hangversenyeken látni szokott.” A hiány, töredékesség kompenzálása is, hogy „minden belém áramló képet kicsinyesen megforgatok, garasoskodón a fogamhoz verek”. Hiszen „amikor ráláttál egy új perspektívára, érezted, hogy eddig nem voltál szabad.” Ekként tételeződik a teljes könyv valamiféle hagyományosabb – a fantázia-, elme-, szívbeli folyamat eredménye: invenció – helyett az érzékszerv gyümölcsének, *meglátásnak*: „Én nem tudok történeteket kitalálni. Látni tudom magunkat...”

Szépen illeszthető össze ugyanakkor ez a szem-motívum és a címben, szövetben fel-felbukkanó szobor-toposz. (Ismét a korábban jelzett interjúból idézve: képek és „szövegegész viszonya koherens és parázsló.”) A látás tétje ugyanis egyben az emlékezés, mely itt szobrászkodáshoz lesz hasonlatossá. Íme, a beszédhelyzet rögzítése – a lírában bevett műszó otthon érzi magát ebben a *műnempukasztó* lírai prózában:

Öregséget erőltetek magamra. Az öregek szívükön viselik tárgyaik sorsát, mert ha egy tárgy elvész, emlékeikre nem marad bizonyíték. Az emlékek szobrokká alakulnak bennük. Az emlékszobrok háta nincs kidolgozva, reliefszerű körvonaluk egyetlen nézőpontból érvényesül.

Ez a vallomás egy prédikációkban is applikált parabolához kapcsolható. Eszerint a gótika mesterei még kifaragták azon szobrok hátát is, melyeket soha emberi szem nem láthatott. A modern turizmus kerítői már szigorúan csak azt portalánítják, ami földi szem előtt, a fényképezőgépek lencséjének látószögében van. „A világ” számára nem funkcionális, az örökkévalóság távlatában érdemes teljesség meg-megpróbálása, -kísértése többletmunkát, majdnem aszkézist, a könyv kontextusában pedig egyfajta élveboncolást jelent. És egy drága mutatványt, „lélegzet-elállító bravúrt”: faragni szobrot álomból, ködből, fényből, tejből. Mely szobor tehát a megalkuvásnak vagy esendő felejtésnek ellentartva az igazság záloga. Néhol könnyedebb leitmotívumként köszön vissza: a leégés kínjait enyhítő joghurtos pakolás alatt „úgy festünk, mint két szobor”. Néhol viszont veszély, disz-

harmóniát vagy rosszabbat előrevetítő: „Mintha mindig attól tartottál volna, hogy egymásra nézve, egymást érintve bármelyik pillanatban sóbálvánnyá válhatunk, pompeji gipszöntvényekként kitéve az utókornak.” Például *szodómiát* tehát – az erős lexéma a *Tejszobor* felvetését veszi komolyan; ezt a gondolatot erősítik ugyanis *én és Te* párosának műbeli tükrözései: férfiszermeseket ábrázoló görög váza, ismeretlenek egy bentlakásában. Ahogy gyengítik is egyéb minták: Daphnis és Chloé, Aeneas és Dido – a tejköd arra utal, nem ez a lényeg.

A kapcsolat dinamikája, a fentiekkel szerves összefüggésben, a *társam a látásban* mértékével is leírható. „Az elnagyolt jelenben figyelmünk újra kiterjedt a részletekre”; „az egymással telíthető kietlenség”-ben „nagyobb felbontásban létezhetünk”: az azonosulás a látás örömének megosztása is. Kezdetben ugyanis „mindketten a másik másikat választottuk magunkul”: az eredet a dialógus, jótékony megértés, „hiába fürösztöd önmagadban...” ősképe. Az egység finom motívumokon keresztül világlik ki, ilyen az, hogy *én* modellt ül *Te* helyett, ruhák csereberélése vagy

hogy „[e]lcsatolódtok, közös vérkörünként kering egy szúnyog szobáink közt.” (Szinonímia a képből-érzékelésben és explicit elbeszélői kommentárban megjelenő között áll fenn. Utóbbiak másként fogalmazva: „A kölcsönösség ideje alatt egyértelműnek tűnt kettőnk felcserélhetősége”. Talán ettől lesz helyenként túlfeszített a szöveg, bár nem lehet szem elől tévesztetni a megszólaló felfokozott, jogos értelemadó igényét).

Visszakanyarodva, a kien-gesztelődés receptora szintén a szem: „újra bizalmat szavaztál nekem, felajánlottad szemed, hogy lássak vele”. A katasztrófa pedig, melyet az alcímek, szimbolikus töltettel (*Káin és Ámor*) és nyelvi játékban (*Személytelen névmás*), kellően érzékeltetnek, ebben a felismerésben ragadható meg: „Hal észrevette, hogy Madárnak napról napra zsugorodik a szeme. (...) »Te egyre kevesebbet akarsz látni«”.

A „madártávlat” és „hal-szemoptika” által meghatározott, időről időre a szövegbe iktatott *recitativók én és te* történetét mondják el egy másik síkon – az említett párhuzamosság. A sifrírozás, melyet a két szereplő, Madár és Hal szimbólumértéke eredményez, illetve az egyes szám első személy szubjektivitását felváltó, távolító *ő és ő* alkalmazása bizonyos ünnepelességet is kölcsönöz ezeknek a betéteknek. Ez valószínűleg összefügg a „műfaji” besorolás által implikált egész gondolatkörrel, az operával is. Nem elválasztható azonban a játéktól sem: Madár és Hal gyerekkönyv lapjain tűnnek fel; alkalmat adnak ujjgyakorlatokra is („madárlátta” szendvics), illetve gyakorítják a két köznévtől eltérő mértékben jelentésterhes előfordulásait („Egy madár állt a levegőben, amikor lefényképeztél”). Kapcsolatuk hálójában bonyolult szövetség, azonosulást, identitások egymásba játsztatását, oldását, különböző szférák találkozását, perspektívacserét egyaránt implikál: „Valahányszor Madár árnyéka a vízre vetült, Hal úgy érezte, ha megpróbálná, repülni tudna”; „Hal behunyta szemmel koncentrált Madárra, annyira erősen, hogy Madár kiült az arcára, felbukkant a fel-

Erdélyi Híradó Kiadó–Fiatalkor Írók Szövetsége, Kolozsvár–Budapest, 2015.

színén, mint tenger tükrén az elpusztult hal.” Kozmikussá egy harmadik szinoním sík, apokrif bibliai textusok tágitják a viszonyt, melyek Jézus (Krisztus, Isten Fia, Megváltó, Ιησούς) és Júdás szerepcseréjéről, helyettes áldozatvoltról és a galambformájú Szentlélekről szólnak, rendkívül áttételesen. A zárlat aztán, a kapcsolat érdekében hozott „valóságos áldozat felmutatása” ellenére, a képekből való ébredés: „Ez a halszagú gödör, ez volt a tó”; „Hal megpróbált egy arcot belátni a légy fejébe (...) Arra gondolt, hogy talán meg is tudná szelídíteni, ha találna rajta egy megkülönböztető jegyet. De ezek, úgy látszik, nem voltak mélyen gyökerező próbálkozások.”

Szóra érdemes a már felvillantott, meghatározó többsíkúság. Izgalmas, polifón bibliai álom, nyelv (az archaizáló betétek talán lehetnének kissé óvatosabbak) és profán valóság („vissza innen, másik helyemet betölteni, hogy használható legyek, ne csak felhalmozódott nyersanyag”) ötvözete. A watteau-i, shakespeare-i tükrök, pász-

mák, film- és fényképkockák szövegvilágra irányítása szétszórja az *ént* a különböző művészetek jelölői játékában. A nyelv, képek anyagsága rá- és mélyebb megismerést eredményez, a „tényleg így van! derék! aha!” szavait feltörő elismerést érdemel. A sokat *rágódó*, mégis nyers és kemény szavakat szóló (talán *ámen* helyett *á, nem!-et?*), „egy kissé istenfélős” elbeszélő például abban ragadja meg a lényeget, földrengés vagy földrengés van-e a láthatáron – hasonló volumenű kérdések eredményeztek már szkizmát.

A legfontosabb ez: nyugtalanítóan, megrendülésében megrendítően jó irodalom Láng Orsolya könyve. Az „árkádikus világ” „lassított felvételen összeomló toronyházzá” romlását nem is lehet színeiben látni, hiszen „ahhoz bizonyos távolság szükséges”. „Mély részvétünket azok számára tartjuk fenn, akik elmosódott közelségükkel vannak jelen” – ezért a fekete-fehér látásmód. A „Változtasd meg élted!” invokációját hallani a *Tejszobor* szájából.

Orosz István illusztrációja Sebastian Brant *A bolondok hajója* című költeményéhez. (11. vers. Az igaz barátságról.)

Pompás paradicsom

Az Egy teremtés története.

Onagy Zoltán beszélgetései Géczi Jánossal;

Onagy Zoltán: Dragéi hajnalok Zalánnal

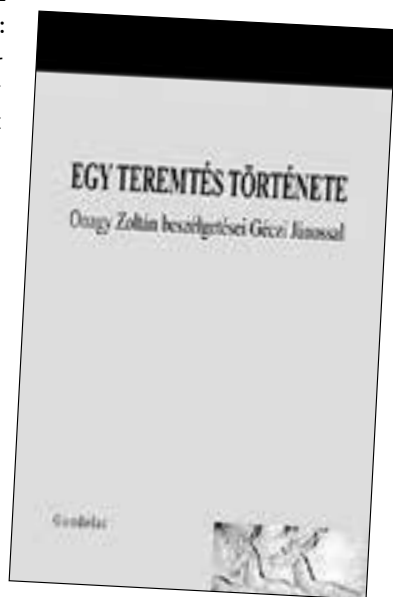
Onagy Zoltán szeret a dolgok mélyére hatolni. Ás következetesen, egyre beljebb, lehántva a burkokat, hogy eljusson az ember, nevezetesen interjúalánya legbelsejébe, egészen a titkokig, ha hagyják, vagy ha egyáltalán vannak titkok. Ilyen az íróember: megfigyel, olvas, beszélget, érdeklődik, összevet. Úgy kérdez, hogy még véletlenül se derüljön ki, azért teszi, mert valamilyen rejtélyt akar az olvasó elé tárni, megoldani valamit, amit meg se tudnánk nevezni, ás mélyre, hogy kibontsa a szövedékeket, az összeszálazott lényeket, megvilágítsa a tekervényes utakat, amelyen a beszélgetőtárs haladt írói pályáján, eljutva oda, ahová, leginkább az interjúkötetig, amit nevezzünk inkább beszélgetőkönyvnek, azért, mert nemcsak a beszélgetőtársról, hanem magáról Onagyról is képet kapunk: kérdéseiben, kommentjeiben benne találjuk saját eseményeit, fejlődését, mankóit, kapaszkodóit, viszonyrendszerét családhoz, pályatársakhoz, múlthoz és jelenhez (a jövőt egyelőre meghagyva másnak). Nem véletlen, hogy épp Géczi Jánost és Zalán Tibort kérdezi, akik között régi és szoros barátság van, s hármasuk is baráti közösségként aposztrofálható. Ami elsőre feltűnik kérdéseiben, alapos felkészültsége, olvasottsága, jártassága a két élet-

műben. Onagy jelentős szerkesztői múlttal is rendelkezik, tudja, hogyan nyúljon egy műhöz vagy művek láncolatához, és a kíváncsi, mindenre odafigyelő kérdező szerepében is megma-

rad írónak: pályatársként kérdez, oly módon, hogy ezzel együtt képet kapunk az életpályák hasonlóságáról, aminek okát az azonos hatásokkal (Baka István segítő barátsága, Ilia Mihály kitüntető figyelme, a falusi származás) magyarázhatjuk, és a „szünettelen és mély” barátságból eredő egymásra figyellel, amelyet az első generációs értelmiség világra való nyitottsága alapozott meg. Mindkét könyv egyben korrajz is az irodalmi életéről, arról, hogy egy-egy irodalmi csoportosulás tagjai „csak egymás ellenében tudták önmagukat megfogalmazni”.

Az első könyv olvasásakor leghamarább Géczi finom és

pontos jellemzései, tárgyilagossága tűnik szembe. A költőnek mindenekelőtt saját magát kell megformáznia, mondja, és a ma már feledésbe menő Kálnoky, Vas Istvánt, továbbá a vajdaságiakat, leginkább Tolnai Ottót nevezi meg olyan költőkként, akiknek hatása formálódásához hozzájárult. Elődökként, máig ható mestereiként pe-

Gondolat Kiadó, Budapest, 2014

dig a Cholnoky testvéreket, de a vajdasági Tolnai révén fixálódnak „költősege” mentális sajátosságai: „mindent el kell mondani, kényelmesen, érthetően és lassúdad eleganciával”. Onagy széles ismeretköre, nyitott látásmódja alig tereli, inkább hagyja nagyon is szabadon megnyilvánulni beszélgetőtársait, miközben – úgy érzem – minden lényeges momentumra, eseményre, életrajzi adatra rákérdez. Géczi Jánosnál például a *Vadnarancsok*ra, mely mostanában reneszánszát éli, s amelynek teljes anamnézise terítékre kerül, szociográfiai előzményeivel együtt, s bár Onagy érzésem szerint túldimenzionálja a Vadnarancs-korszakot, azt, hogy ugyanakkor egyéni kontextusba helyezi a *Mozgó Világ*-botrányt, mindenképpen javára írhatjuk. Ennek előterében olvashatunk a Géczi-művek megjelenésének körülményeiről, egy-egy szerkesztő jelentőségéről. Nyilvánvalóvá válik Géczinek az a törekvése is, hogy alkotói pályáján egy „mozaikos, töredékes nemzedéki enciklopédiát” hozzon létre, tehát ugyanazt a kérdéskört több műfaj segítségével ragadja meg. Amit felpanaszol, épp a *Vadnarancsok* kapcsán, hogy ez a műve elfedi szépprózai munkásságát.

Onagyot minden érdekli: az első emlékkép, az első hang, dallam, ének, altató, az első fogalom, az első érintés, íz, étel, illatok, az első játékok, mesék, élő állat, minden, ami saját életében is fontos, s amire rímél Géczi válasza. És persze a félelmek, az első közösség, első ház, szoba, az első halott, az első szerelem, az első emlékeztetés iskolai verseny és iskolai siker, az első látott, véres, természetes baleset, az első feloldhatatlan titok. És az első csók, az első beteljesedett szexuális élmény. Az utazások, a kert és a rózsza meghatározó volta interjúalanya életében. S persze a legfontosabb olvasmányélmények, és a válaszfal a folyóirat és a könyvirodalom között. És az irigység (eufemisztikusan: „neheztelések”). És ugyanezek Zalánnál, a gyermekkor, a szülői ház biztosította szabadság, nyitottság, a jó tanárok, a könyvtár, a tizenöt éves kori első, majd a többi szerelem, „mint különös és kiszámíthatatlan já-

ték”, a korai irodalmi hatások, a kánonokon kívüliség, az ebből következő különös magány.

Zalán párhuzamos életúton halad Géczivel. Pilinszky hatása alatt indul „a költészet érvényes megszólalási formái felé”, majd kibontakozik az út, amelyen az ösztönből, passzióból művelt

költészettől a népies szürrealizmuson át eljut az avantgárd megújításáig. Ahogyan Géczi a *Vadnarancsok*kal, úgy robban be Zalán is az *Arctalan nemzedék* című esszéjével az irodalmi köztudatba, fiatalon, „hályogkovács módján műtve szét a generációs feszültségeket” – hogy Onagy szavait idézzem. És jön a *Pápirváros*, a „lassúdad regény”, „hatalmas, oldalakon keresztül burjánzó mondataival”, ahol a „cselekvés-cselekmény inkább a nyelvbe tolódik át”, és a *Kortárs* szerkesztőségében eltöltött időszak, az ezzel járó felelősség és tapasztalatszerzés, jönnek a verseskötetek, drámák, rádiójátékok, gyermekkönyvek.

Onagy élénk érdeklődéssel kutatja a megélhetés, pénzkeresés, családi

élet, ivászat, szerelmek magánszférába tartozó titkait, ami arra mindenképpen jó, hogy Zalán szépen, pontosan fogalmazott mondataival eloszlassa a róla keringő pletykákat és mítoszokat. Az olvasói kíváncsiság így némileg kielégülhet.

A szegedi évek mindkét költői életútban meghatározóak. Két fontos, már említett személyt emelhetünk ki a pályájuk formálódásában jelentős szerepet játszó alkotótársak közül, a szeretve tisztelt, jóval idősebb Ilia Mihályt és a szinte kortárs, korán elhunyt Baka Istvánt, akiről Zalán fest árnyalt, a személyiség ellentmondásait is ki-domborító képet.

Onagy szívesen fordítaná az irányt a politika felé, de Géczi nem hagyja. Tíz évébe került – mondja –, hogy „totálisan depolitizálja magát és környezetét”: „Nem vagyok hajlandó szégyellni magamat mások miatt”. Akceptálandó alapállás. Géczinél tehát a vers nem akar „osztályharcos” lenni. Nem a világ megszabta formákban és hangmódokban kíván szólni. Nincsenek „igazságai”, csak megfigyelései, mondja. Számomra, s a beszélgetők számára is bizonyára fontosabb

Kortárs Kiadó, Budapest, 2015

a kultúrakoncepció hiányának megfogalmazása, ahonnan azért mégis megtörténik egy lépés a politika irányába, történetesen a besúgórendszer boncolgatásáig, s Onagy sommázatáig, miszerint „az élet időről időre megkonstruálja a moszarat”. Ami Géczi számára nyilvánvalóan fontos: „Együttélés, tolerancia, a minimális közös megnevezése – és (mert jobb nincs) a nyilvános demokrácia betartatása”. Mértékadó állásfoglalás ez, úgy vélem. Zalán hasonlóan ódzkodik a politikától, s sokak, így saját „elmagányosodását” azzal magyarázza, hogy kivonultak a társadalmi szerepvállalásokból. Ezt elsősorban az irodalmi élet keretében értelmezi: „nem írtuk alá a hűségnyilatkozatokat” – mondja. A *Dragéi hajnalok* zárásaként Fodor Ákos, Páskándi Géza és Katona Imre József portréját rajzolja meg bensőséges eleganciával. Értékítélete, emberi, alkotói állás-

foglalása mintául szolgálhat a fiatalabb nemzedéknek.

Igen fontos mindkettőjünkél írói fejlődésük saját maguk által interpretált története, gondolataik az írói alkotói módszerről, az írásról mint magányos tevékenységről, az élet és a történet egyensúlyának, egységének kialakulásáról, nehézségeiről – olyan közegben, ahol az irodalmi élet egyfajta politika-pótlék, s ahol kívül lenni a kánonokon egyfajta „nemlétet” jelent. Géczinél a „hagyományos” irodalom és a rózsamonográfia egymásba növéseben, egybeépülésében megtaláljuk az őt mindig is vonzó összetettséget, egyetemességet, Zalánnál ugyanez az univerzalitás felé törekvés nyilvánul meg a szövegképződés, az életműdarabok készülése, az élményanyaggyűjtésnek és beépülésének folyamatában, a sokműfajúságban.

Felvidéki András illusztrációja Stefan Zweig Buchmendel című elbeszéléséhez, 1999

Az előző számunk tartalmából

Markó Béla, Géczi János, Aczél Géza, Halmai Tamás, Becsy András, Egyed Emese, Kulcsár Ferenc, Petrőczy Éva versei

Antal Balázs, Szil Ágnes, Potozky László, Czakó Gábor prózája

Gömöri György, Markó Béla, Pataky Adrienn esszéje

Balogh Dávid és Szilágyi András Szentgyörgyi József festészetéről

Deák Csillag és Kölös Lajos El Kazovszkij kiállításáról

Kritikák Krusovszky Dénes, Murányi Zita, Háy János, Potozky László, Egressy Zoltán és Gazdag József kötetéről

Bárka

IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI FOLYÓIRAT

Megjelenik kéthavonta. Kiadja a Békéscsabai Jókai Színház

Felelős kiadó: Seregi Zoltán igazgató. Szerkesztőség: 5600 Békéscsaba, Andrássy út 1–3.

Telefon: 66/519-558, Fax: 66/519-560, E-mail: barkaszerk@barkaonline.hu; Internet: <http://www.barkaonline.hu>

Szerkesztőségi fogadóórák: hétfőn 14.00–16.00 óráig.

A lapot tervezte: Lonovics László

Alapította: Cs. Tóth János (a Tevan Kiadó igazgatója) és Kántor Zsolt (főszerkesztő) 1993-ban

HU ISSN 1217 3053

Nyomdai kivitelezés: Kolorprint Kft., Békéscsaba

Megrendelhető a szerkesztőségben. Előfizetési díj: 1 évre 3000 Ft.

Terjeszti a LAPKER Zrt.

Kéziratokat nem őrzünk meg, de minden, felbélyegzett válaszborítékkal ellátott küldeményt megválaszolunk.